Eesti Kirjanduse Seltsi Koolikirjanduse toimkond

Noorsoo kirjavara nr. 100

Eesti autorite seeria

Lydia Koidula

KAKS JUTTU

Ainuke
Enne ukse lukutamist

Teine trükk

Redigeerinud **Karl Kesä**

EESTI KIRJANDUSE SELTSI
KOOLIKIRJANDUSE TOIMKONNA KIRJASTUS TARTUS
1924

H. Laakmann'i trükk, Tartus

Eessõnaks.

Käesolevad Koidula jutustused, mis siin teises trükis eriraamatuna ilmuvad, esinesid lugejale esimest korda „Eesti Postimehe jututoas" 1868. a. Nagu teisedki „Jututoa" jutustused, ilmusid ka need ilma autori nimeta; et nad Koidula kirjutatud, selgus hiljemini.

Mõlemad jutustused on nende ilmumisajaga tihedalt seotud. „Ainuke", kus ülistatakse laulu ja selle mõju, on sündinud eesti esimese laulupeo eelaasta elevuses ja ilmutab selgesti laulupeo mõtte õhutamise tendentsi laiemates ringkondades. „Enne ukse lukutamist" on sihitud Venemaale rändamise mõtte vastu, mis juba paar aastakümmet rahva meeli ärevil oli hoidnud ja just selle jutustuse ilmumise aastatel uut hoogu võttis. Väljarändamise vastu on üles astunud ka rida teisi tolleaegseid eesti kirjanikke, kes mõistsid hädaohtu, mis rahvast sellest küljest ähvardas.

K. K.

Ainuke.

Senikaua, kui Lohasaare Andres Rammi vanemad alles elasid, ei tulnud noormehele naisevõtmine meelegi. Ta istus ehk, õieti ütelda, seisis hommikust õhtuni höövli ja tollipuu taga. Ja seda pidi ütlema: Lohasaare Andres oskas puusepa-tööd nagu mõni linna meister! Kui seda juba hopmanni emand oli ütelnud, kes ühtepuhku „küla-lõõpide takistamise“ üle ragas, mis „kuhugi ei kõlbavat“, siis tohtisid külanikud seda juba ammugi ütelda. — Juba poisikesepõlves oli Andres külaeitede voki jalgu osanud kohendada ja püti kaanesid parandada ning oli sellega mõne kopika saiaraha teeninud, sest need tengad, mis taat poisile eide selja taga peosse pistnud, oh heldeke! — need ei läinud kellegi taskut kulutama. Nüüd oli poiss suuremaks sirgunud, samuti amet. Niisuguseid veimevakku ei osanud ükski valmistada, kui Lohasaare Andres, ega sedavõrd võikarpisid kui tema. Ja kui ta korra hopmanni emandale jalaaluse oli kinkinud, mis nii korrapärase ja nägusa kollaka värviga üle vaabatud, et emand ütelnud: „Oi Andres, sina peaksid üsna sellesse ametisse heitma, sa oled ju osavam kui meister,“ siis ei olnud Andresel kauemini muu tööga juttu. Teise mõisa tisler pidi veel oma jao osavust juure laenama, ja Lohasaare Andres hakkas oma kogukonna ning ümberkaudsete külade puusepaks.

Noh, see oli amet, mis meest toitis, hädapärast ka naist ja peret, kuigi tal nagu Andresel kohake põllu- ja

karjamaaga kõrval ei oleks olnud. Tont teab, mis sel Andresel meeles oli, et ta seda ise tähele ei pannud, kuna ometi külaeided ja kõik tütarlapsed seda ammugi teadsid! Koht oli väike mõne suurema talukoha kõrval, aga tal ei olnud võlga peal, sest Andrese isa oli alati ütelnud: „Võlad on nagu viletsus — ei hüüa tulles, aga hüüab minnes!“ Tema ei läinud ennast laiemale laotama, kui jõud kandis, ja poeg oli isa kännust kasvanud. Puusepa-amet tõi ka mõne hea rubla tasku, sest seal ümberkaudu on lugu nagu meiegi pool: inimesed tarvitavad hälli noorel eal ja puusärki puhkepäevil. Peale muid tarvitusi oli aga kogukond ilusate piigade poolest rikkaks nimetada, mida külapoisid niisama hästi teadsid, kui piigad ise, nõnda et puusepa tööd pulmakraamiks, veimekirstudeks ja — noh, lugejad teavad isegi, mida kõik sagedasti tarvis läks. Lohasaare Andresel oli osavust palju ja, nagu juba ütlesime, sellega oleks ta lahkesti enese kõrval veel noort perenaist võinud toita.

Aga siin ep see oli, kus kana takus oli ja külanaiste-neiude mõtted, endid väsitades, ühtepuhku kammitsasse jäid: Lohasaare Andres ei mõtelnud muu kui oma hööveldamise ja saagimise, kui puu- ja tisleritöö peale, nagu ei oleks kusagil maailmas ilusaid piigasid olemas, ei lahkeid silmi, mis temale otsa vaatasid, ega kenasid huuli, mis temale vastu naeratasid. Hööveldas ja liimis küll nagu vaenlane, veimekirstusid ja pulmalaudu, aga kosjas käimine ja viina läkitamine näis talle nii tahtmata töö olevat, kui lõokesel taeva all puuri pugemine. Andresel oli, tõtt öelda, veel teistpidi lõokesega sugulust: mõlemad olid ühtemoodi suured laulumehed.

Laulu kõõrutas Lohasaare Andres kõige oma töö ja toimetuse juures nii vahet pidamata, paremini, kui teda raha eest selle peale oleks palgatud. Hommiku vara, lõunaajal, õhtu hilja — päevad läbi ei olnud Lohasaare

perekambrist muud kui laulu kuulda. Ja selle sekka saagis ja hööveldas noormees, et tuba ja õue-esine kõlas. Ja sina kallike! mis ilusad värsid veel Andresel peas ja suus olid! Kust ta nad ometi kõik võttis ja meeles pidas! „Ma olen rõõmus laulumees“, „Mis kuulen õues väravalt“? „Helisege, laulu hääled“ — ja mitu muud, mida iga päev võis kuulda, kes tahtis, ja mis nii armsasti kõlasid, et vana 70-aastane pime Maret, kes all Lohasaare saunas oma viimast silmapilku ootas, ikka ütles: „Andrese laul on otse nagu pühapäevane kella helin! Ei tea, küll vist inglitel taevas niisugused hääled võivad olla!“ Aga kui külaneitsid Lohasaarelt mööda minnes juhtusid Andrest haledalt laulmas kuulvat:

„Mu mõttes on üks ainuke,
Üks ainukene kallis —“

ehk vahest:

„Kui seisan pime kesköö a'al
Ma vahil üksi kaugel maal,
Siis mõtlen: kas mu kaugel nei'
Mull' truuks ka ja armsaks jäi?“

läks see tütarlastele nii südamesse ja tegi selle nii pehmeks, et teda varssi jalapealt oleksid trööstinud, kui — ta ise aga oleks tahtnud! Ei nad tõtanud ka iial Lohasaarelt kärmemini läbi, kui toimetamine sinnapoole tänavat viis — ega nemad teda ei kartnud! Neil oli puhas süda. Pakkuma ei läinud ennast sealt küla tütarlapsed kellelegi, aga mis eest nad siis pakku pidid pagema? Jumaluke! Nende pärast võis Lohasaare Andres oma nina nii kõrgesse ajada kui tahes ja „ainukesest“ laulda kui palju süda kutsus — mis see neile korda läks! Küllap saab näha, mis „ainukene“ see siis on, kelle ta endale kord peresse laulab. Nemad ei kannud küll kellegi peale vaenu, aga — noh, ei päevad olnud veel õhtule veerenud.

Nõnda rääkisid külaneiud ja enam veel nende emad. Sulatõtt ütelda: südamliku vaenu pidamiseks ei olnud ka Lohasaare Andres mitte inetu küllalt. Kehast pikk ja sirge, näost valge verega ja kaks sinist lahket silma peas — nimetagu mulle keegi seda tütarlast, kes tema vastu oleks julgenud pahameelt pidada. Aga kõige sellega ei olnud neiudele ka ilmväga imeks panna, kui nad aru ei saanud, miks Andres endale „ainukest" ei läinud koju tooma. Anti talle nii ääri-veeri mööda mõista või üteldi hoopis lausa suust välja: „Andres, eks aeg ole ammu käes Lohasaarele noorikut tuua! See või teine Kadri ja Liisu sünniks sinule," siis kehitas ta õlgu ja küsis:

„Misjaoks? Mis asjast mul praegu puudu on? Seni, kui vanemad elavad, ma abi ei tarvita. Teie Kadrid ja Liisud minu südant ei liiguta, aga see on naisevõtmise juures pea-asi. Sellega on veel aega küll. Kui mul korra mõnda neidu nähes süda kipitama lööb, küllap siis ütlen."

Mis jutt see nüüd pidi olema — „süda kipitama lööb?" Kes seda enne oli kuulnud, et naisevõtmisel süda pidi kipitama! Jälle mõni linnast päritud viis! Aga see kõik tuli sellest, et Lohasaare Andres ka uue lauluseltsi liikmeks oli hakanud, kus nüüd ühtepuhku üht ja teist uut asja kuulutati, nagu nimelt vallakooli parandamist ja uue kirjaviisi õpetamist, ja niipalju üteldi — vallakoolmeister olevat kõige selle paha sünnitaja, mis sellest tõusis! Eks ta olnud kõige esimene, kes sest hakanud kõnelema, et vanad viisid ja arud selle poolest puudulikud olevat? Puudulikud? So! Eks nemad ka ole tänini leiba söönud ja õndsaks saanud, nagu vana rehepapp ütelnud, ja nüüd tahetavat nende puhast viisi ning jumalasõna ära kaotada! Eks koolmeister olevat lastele hiljuti alles ütelnud: nemad pidavat j u m a l a s õ n a ja k i r j a v i i s i juures vahet tegema — üks ole-

vat jumala, teine inimeste tegu.“ So? Mingu metsa! Kas nemad pidavat selle kallal veel mõtlema hakkama! Niisuguse jutuga pööratavat paljalt laste südamed vanemate käsu alt ära; nemad olevat senikaua vanaviisi läbi ajanud ja saavat pärast ka! Ise uurima, ise oma pead väsitama — no seda oli neil veel vaja! Eks olnud silmaga näha, mis niisugusest loost välja tuli. Siis tulid niisugused „südame kipitamised“ ja kes teab mis veel noortele inimestele meele, nagu nüüd Lohasaare Andresel. Aga niipalju pidi tõsi olema: nende lapsed ei pidanud niisuguseid mõtteid pähe võtma, vaid sõna kuulma, kui vanemad ütlesid: „Selle ja selle sa võtad, muud midagi!“ — Ja jah, see on meie ajal kurb lugu, et vanemate viisist enam ei hoolita, vaid lapsed, ninatargad, osavamad tahavad olla kui isad-emad! Noh, küllap nuhtlus niisugustele ka tulemata ei jää — see oli veel ainukeseks kinnituseks selle kurja ja üleäte läinud maailma peal.

Nõnda oli sagedasti külaperedes „õiglaste“ ja „jumalakartlikkude“ juttu kuulda. Aga imet! — meie Andres elas nuhtlust nägemata ja kõigest sellest hoolimata päevast päeva, hööveldas ja laulis üksi ning teiste seltsis, ja aastad lendasid talve ning suve vahetusel oma teed, kuni viimati päev kätte tuli, millal Lohasaare Juhan silmad kinni vaotas ja poeg vesiseil silmil isale viimast koda pidi hööveldama. Jah, nüüd ei läinud lugu enam nii hõlpsasti edasi kui enne. Päiline pidi appi võetama — eit ei jaksanud välise talitusega üksi hakkama saada. Aga „südame kipitamine“ ei näinud Andresel ikka veel käes olevat. Ta laulis ikka veel tuttavat laulu „ainukesest“, kes tal „mõttes“ olevat, ja külaneiud ootasid ikka alles ilmaaegu ning eided ragasid, kui jutt-kõne selle peale kaldus. Andres aga teadis, mis ta tegi, sest Lohasaare eit oli käre naisterahvas ja parem oli parem: kes teab, mis sest välja oleks tulnud, kui

vana harjunud perenaise kõrva noor harjumata noorik oleks peresse tulnud. Mingu parem veel tükiks ajaks niisamuti.

Nõnda see siis tuli, et Andres 30-aastaseks oli saanud, aga „ainukene“ ikka veel võtmata jäänud. Seal pani Lohasaare eit korraga, ilma kaua enne põdemata, kaks kätt rinna peale, jättis kurja maailma jumalaga ja kohkunud Andres leidis enda äkki ema hauamätta juures seisvat: ei nõu ega abi kusagil! Ta kandis leina ema ja ühtlasi selle mõtte pärast, kust nüüd perepidajat leida. Et selle hädaga naise pidi võtma, oli selge. „Kuule, Andres,“ oli eit veel päev enne seda ütelnud, „Andres, ära sa poissmeheks jää! Nad varastavad sul silmad peast ära.“ Aga keda ja kust parajat perenaist võtta? Jah, siin ep lugu takitses. Vaesel Andresel ei läinud söök ega jook sisse, kui tal need mõtted pähe tõusid. Oma külas ei usaldanud ta mitte ühelegi kosja minna: mõni oli liig rumal, teine ülearu heitlik, kolmandal oli kädiseja ema, neljandal mõni muu viga ja kasinust ei olnud neist keegi ülearu õppinud. Meie eneste vahel ütelda: Lohasaare Andres võis vist pikas poissmehe-põlves toidu vastu pisut närbeks läinud olla, nimelt ütelda — kasinuse poolest. Külanaised teadsid ammu, kuidas kadunud Lohasaare Madli oma poega sellega oli hellitanud. Iga päev puhas tuba ja toa-esine, nagu mõnedel sakstel: kes seda mujal oli näinud! Eks nemad pühkinud ka tuba — argipäeval pühkmed kuni jalgukse alla ja pühapäeval kuni õue. Nemad küürisid ka iga kuue päeva takka leemekatelt ja piimapüttisid — kas sellest veel küllalt ei olnud! Nemad olid sellega vanaks ja halliks läinud, nagu enne seda eided ja eide-eided. Aga muidugi! Nüüd oli niisugune uus aeg, oli uus viis kätte võetud ja Lohasaare Andres oli ka kuulnud, et talupoja tütarlapsed nõnda kui tänini enam küllalt head ei pidavat olema — kes teab, mis leemekeet-

mist ja majakasimist nüüd nõuti? Nende lapsed olid Andrese jaoks ammu kasinad küllalt, aga mõned inimesed ei oskavat muud kui kiusu ajada. Küllap saab näha, mis mamsli „Andrese-isand“ endale peresse toob — no küllap niisugune talupoja tööst palju võib mõista! Kuule mul asja! Või „iga päev puhas tuba ja toide!“ Nemad ei soovivat küll ühelegi ligemisele kurja, aga niisuguse üleannetu jutule oleks ometi hea tüügas ära kulunud! See olevat nii tõsi kui aamen kirikus.

Aga Andresel oli kõige selle juures ometi tuline häda käes. Ta sügas kukalt ja kuklatagust, aga nõu ei tulnud kusagilt ega „ainukest“ ka mitte.

„Ma kulutaksin hea meelega mõne rubla selle heaks, kes heamees mulle tubli ja kasina perenaise juhataks,“ ütles ta ühel pühapäeva õhtul enne jaani, kui Pahmaru Adoga kahekesi ukselävel istusid ja piipu tõmbasid, õllekannud värske õllega ees.

Pahmaru Ado, kes sealt valla haigete saabaste arstiks õppinud, oli abielu asjus osav talitaja. Eks ta olnud ju ise omast jaost esimese naise aasta pärast mulda pannud, teisest kaks aastat tagasi lahutatud ja nüüd oli tal kolmas käes, kellega tasahiljukesi läbi ajas: nelja kuu jooksul paljalt kolm korda õpetaja juures käinud. Pahmaru Ado teenis hea meelega kopika raha, kust sai, ja tema käes, seda peab ütlema, läks asi ikka toime. Andrese sõnu kuuldes pilgutas Ado silmi.

„So, so! Sa kulutaksid mõne rubla selle eest? Ja mis ma tahtsin ütelda — kes maksab kulu, mis vahest teekäigul võiks tulla? See tuleb ju ka sinu jaoks.“

„Minugi pärast! Tänisel viisil kaob mul ometi enam veel tuule! Pool vara läheb käes hukka ja teine pool varastatakse kahe silma vahel ära. Aga kuule, Ado! Sa tead: i g a ü k s pikajuukse-kandja ei ole mulle ka mokka mööda. Muidu oleksin ammugi tanu all olnud.“

„Mine ikka, sõge! Ega sa teda enne katseks või võtta,“ seletas nõumees. „Kui sa nii kaua selle kallal pööritad, küllap siis haljale mättale jõuad! Mees peab südame rindu võtma. Kuidas siis mina olen pidanud tegema? Ae?“

„No kuule, Ado,“ kostis noormees, „otsi mulle ikka paremat eeskuju! Kas ma nii suure hinnaga kassi hakkan hoidma? Vaata, mul läheb naist vaja, kes käsi rüpes ega jalgu kammitsas ei hoia, kes välise töö enda kaela võtab, — ega mina puutöö kallalt palju mujale ei saa. Rabe ja kasin naisterahvas peab ta olema ja — mitte meie külast, kas tead, Ado, meie külast mitte! Näost näha peab ikka sile ka olema, paigatud silmnägu ma ka ei võta.“

„So, so! Ja hea sületäie raha peab vist kaasa tooma?“ küsis teine mokki muigutades.

„No miks ei! Millal puust pulmad tehakse? Oma hea kopikas kulub ikka ära.“

Ado naeris suure häälega.

„Muidugi, sina oled see vana paras! Sinule kuluks viie jalaga lammas ära! Tohho sõge! Kui sa maiuse nii kaugele ajad, siis võid sa rahuga nälga surra. Ilus, kasin, usin, rikas pealegi — sul kuluks Rootsi kuninga tütrele kosja minna! Niisugune „ainuke“ oleks vast sinule paras. Ei, vennike! Nii lopsakalt meie päevil vili ei haljenda, et sellel kõik head kombed ja tulusad viisid oleksid, kelle järele sinul maksaks keelt nälbata. Võta head nõu, Andres, ja tõmba kolmveerand, vähemalt pool osa numbreid maha: mis üle jääb, seal saame arutada küllalt. Kui sul nii kerge oleks olnud niisugust „ainukest“ leida, miks sa siis minu käest nõu otsid?“

Andres võttis ruttu sõõmu kaks kannu põhjast — mis sel Adol just tarvis oli tema suud ja silmi näha! Ta oli — noh, mis me sest salgame — Ado oli talva otse-

kohe puu sisse tagunud: Andres oleks hea meelega kõige ilusamat ja kõige paremat tahtnud; aga tal oli häda nähes, et Ado tema üle sellepärast irvitas nagu lapse üle, kes kuud kullaks peab. Seda oli näha: Ado pidi naisterahvaid tundma, et ta nii julgesti nendest võis kõnelda. Ei tea, kas Andresel ometi parem poleks olnud niisamuti läbi ajada? Sina kallike, kui ta viimati mõne niisuguse tulehargi majasse saab, nagu Uuetoal või Sääremäel! — Aga äkisti tuli tal jälle meele, mis õnnis ema ütelnud ja kuidas täna lõunal vana pimeda Sauna-Mareti lesk õetütar leeme lauale oli toonud, kus küll prussakaid ja kärbseid hulgani sees ujus, aga — üks hernes ajas teist taga ja pool sea kintsu oli paariks väikeseks lihanarmaks kokku sulanud. — Lohasaare Andres pani äkki õllekannu lauale tagasi ja ütles:

„No eks sa tunne isegi, mis kasvu ja karva need patsikandjad on. Kas tead mulle mõnda nimetada?“

Ado võttis piibu suust, tõstis kannu üles ja pani suu ääre. Siis koputas ta piibu laua äärt vastu tuhast tühjaks ja ütles:

„Teaksin küll üht, aga tühi sinu tahtmist teab. Viimati ajad nina kärssu?“

„No eks sa nimeta ikka. Küsides ja pakkudes sünnib kaup. Kust ta siis on?“

„Teise mõisa alt. Lesk, aga tubli naine, 10-aastane poeg ka taga ja —“

„Hm! Noh, see läheks ehk veel korda, poisist võiks ka aegamööda juba abi hakata saama —“

„Ja — viis vähemat last veel pealegi,“ lisas Ado juure.

„Urjah!“ hüüdis Andres. „Tule jumaluke appi! Ei, sõber, see läheb liiale. Kuue lapse isa korraga! Kuule, Ado, kui sa mõnda teist ei tea — selle jätame parem võtmata.“

„Eks ma ütelnud! Seda ma arvasin!“ ütles teine. „Sinuga ei ole kerge asi: pole sulle üks ega teine paras. Aga — pea kinni, mul tuleb üks nõu. — Jah, vaat', see oleks asi!“

„Mis siis? Räägi välja!“

Pahmaru Ado piip oli uuesti täis topitud. Ta pani tule peale, tõmbas suitsu kaks ja sirutas jälle käe õllekannu järele.

„Mis nõu sul siis tuli?“ küsis Andres teist korda.

Ado pühkis suu kuuekäist vastu kuivaks. „Mis nõu? Vaata — tühi teab, mis sel piibul sõgedal on, et ta ei tõmba — Vaata, ma mõtlesin nõnda: vana Vaariku Villemil — kas sa tunned teda, Andres?“

„Paljalt nime järele. Eks ta ela P. valla mõisakrundi peal?“

„No muidugi. Villemil on ilus talu ja oli pool tosinat tütreid toas — tüdrukud nagu õunad puus. Viis neist on juba isa laualt läinud ja ise oma sigu söötmas — ma ütlen sulle, Andres, nagu soe nisuleib võeti nad kodust üks teise järele ära! Viies sai alles ülemineva kadripäeva aegu Noore talusse minijaks. Viimane, Kadri, on nüüd veel üksi kodus pesamunaks, paks ja punane nagu maasikas. Temap see on, keda ma sulle soovitaksin Kas tead, Andres, Vaariku pere on usin rahvas, pole neil leivast ega leivaservest puudust. Ja seista pole tüdrukud kodus ka suurt saanud, selle eest võin ma vastutada. Oskavad oma sukavarrast sõrmitseda ja kangalõime üles lüüa! Mis sa arvad?“

Mis Andres pidi arvama? Seda oli ju silmaga näha, et niisugune kaup oli õnneks nimetada. Kindel asi oli ikka sealt naist võtta, kuhu mitu juba enne raudkäpa saatnud: hea õlu kiidab ennast ise. Kus viis kanapojukest ema kasvatust austanud, seal ei võinud kuues seda laitma minna. Andres arvas sedasama, ja kõik muu nimetamata — perenaist oli tal ikka tarvis.

„Kuule, Andres," ütles Ado, „mul on homme muidugi P. mõisa asja — kubjas Mart, ülejäänud loom, ei maksa viimast saapatallutamist ära — mis sa arvad, kui ma Vaariku talusse asja teeksin ja sõna kaks sinu heaks nimetaksin?"

„Nüüd varssi? — Ei tea, ma pean teda ometi enne ka oma silmaga näha saama?" ütles Andres.

„Ma ütlen sulle, sa võtad ta, usu minu sõna! Nad on tublid inimesed. Ja kui ta tõesti sulle meelt mööda ei peaks olema — ega sa kontrahti pole teinud! Mina ei tee enne veel vähematki kaupa."

„Ega sa poolhullu pole!"

„Ära sa karda, Andres! Tead isegi — Pahmaru Ado on vana rahva laps ja mõnda tuult juba jalge all näinud: ei mina sulle põrsast kotis hakka kauplema! Kas tead, ma tulen nii kolme küla kaudu, ei küsi muud kui mis nad arvavad, kui sa nii mööda minnes korra Vaarikule sisse astud? Oled sa teda näinud, siis võta või jäta. Oma silm on kuningas."

„Eks ta ole — jäägu siis sellega. Nimeta mulle ka aegsasti, mis sa kuuled, Ado."

„Teadu pärast, kuidas siis! Küll sa näed, Andres, mis hoopis teine lugu sul naise kõrval on. Eks ole tuttav asi: üks lind ikka pesa pillab, kaks korjavad. — Aga läki minema, aeg on käe. Head ööd siis, Andres — ja mis sa hakatuses nimetasid kulu kandmisest —"

„See jääb muidugi nii. Head ööd!"

Pahmaru Ado läks kodu poole ja arvas tee peal iseeneses sõrmede varal järele, palju oodatav õnnekaup teekäikusid peaks nõudma. Siin oli aus rahakopikas korjata, kui asi toime läheb. Vaariku Villem oli hiljuti veel nimetanud, et ta mõne rubla peale ei tahtvat vaadata, kui ta Kadri ka veel ausasti mehele saaks — nüüd tuli see lugu Lohasaare Andresega kätte nagu targale tõbi ja arstile haigus. Aga tema Riinule ei

olnud seda tarvis nimetada: mis naised oma ninaga iga meeste asja vahele tükivad. — Lohasaare Andres aga, kui ööseks asemele heitis, pani iseeneses väga imeks, et tal kosjatee jalge all oli ilma „südame kipitamata“ ja et „ainuke“ küll nimetatud oli, aga mitte nähtud. No ega ta esimene olnud, kes teise osavama asjatalitaja nõusse oli võtnud. Pealegi, Noore-Tõnu naine, Kadri õde, oli tubli naine — seda oli õnnis ema ka korra nimetanud, nagu talle nüüd meele tuli. See läks Vaariku talule kiituseks. Noh, küllap saab ju näha, ega nad maast-ilmast väljas pole! — Sellega uinus Andres magama. —

Kas see tõsi peaks olema, et seal, kus kosilane kõnnib, kõik uksed ula ja väravad vallali seisavad, seda ei julge meie siin pikemalt arutama hakata. Niipalju aga jäi tõeks, et Pahmaru Ado teisel õhtul Lohasaarel käies Andresele oli ütelnud, vanamees olevat talle oma suuga nimetanud: „Miks ei! Kui ta tuleb, saame ju näha, mis soodu mees ta on. Mina omast kohast ei lükka kellelegi riivi ette.“ Seda oli vana Sauna-Mareti õetütar oma kõrvaga kuulnud ja võis selle sõna eest seista, niihästi Are-Toomal kui Uuetoal. Ja seda oli ta veel kuulnud, kuidas Andres kostnud: „No ega sellega nii suurt ruttu ka ei ole; paar nädalat võin ikka veel oodata — seniks saavad möldririistad ka valmis.“ — Jah, seda oli Sauna-Mall kuulnud, üsna oma kõrvaga, aga m i s asjale riivi ette ei pidanud lükatama ja k e d a „vanameest“ Ado oli nimetanud ja mida Andres tahtis oodata — jah, need olid mõistatused, mis rasked olid aru saada. Võis ikka mõne noore perenaise kohta käia, keda Lohasaarele oodata oli, aga mine võta seda Andrest kinni — tema oli ju alati hoopis teine kui muud inimesed ega kostnud küsijatele muud-kui: „kes ootab, see õndsaks saab“ ehk

„kes kannatab, see kaua elab!“ Et ta ka vanarahva sõna oleks kuulda võtnud, nagu see ja teine noor inimene, või silmad lahti ajanud, kui talle tüükaga tähendati, mis kõlblik ja sünnis! Eks Uuetoa eit ole talle alles tunaeile ütelnud: „Kuule, Andres, sa oled virk ja vile poiss, sinul sünniks üsna Are-Tooma Els ära võtta. Sel ei ole ka, nagu ütelda, käed kokku kasvanud.“ Aga mis te arvate, mis ta üleannetu loom selle päris jumalahea peale oli vastanud — et Uuetoa eit ise oma armast ristilast ja onutütart temale, jumalakartmata inimesele, soovitanud! „Ei käed ega keel“ — seda oli ta ütelnud, muud midagi. Nüüd küsis kõik Uuetoa pere: kas niisugusele ei kulunud vemmal ära? — Ja kui Are-Tooma perenaine Liisu hiljuti küsinud: „Andres, sinust saab ikka Uuetoa rahva väimees? Olete ju naabrirahvas ja mis tõsi on: Mari on viisakas, hea laps, seda pean ise ütlema, olgu ta küll mu sugulane“ — kui Are perenaine „pisut tähendamise viisil“ nõnda oli küsinud, arvate, et ta sõge siis selget sõna oli lausunud ehk juttu üles võtnudki? Oota seniks! „Jah, nemad viivad meie kaevust vett — neil endil näib otsas olevat,“ ja siis läinud ta höövlirauda ihuma ning vilistanud iseeneses:

„Et püssirohu kombel varssi
Mu süda ei löö põlema,
Siis ütlete mul üsna ilmsi,
Et ma ei oska armasta —“

No mis niisugusega maksis juttu teha! Kes tuhat sealt aru kinni pidi võtma! Ja endist „ainukese“ laulu ei olnud ka enam poolteise nädala ajal tema juurest kuulda olnud, mis tal muidu iga päev suus oli. Mis nüüd sellest jälle pidi mõteldama? Kui ta ometi kord algust oleks teinud, ükspuha kus külas, et ometi näha oleks saanud, missugune riistapuu see on, mis „Lohasaare saksa“ meelepärast oleks! Aga küllap seda loota oli! See sündis puha nende kiuste ja piinamiseks, et

ta niisamuti päevast päeva elas, tuul ja päike omast käest, ning teiste inimeste südameid sõi, nagu poleks nende lapsed temale head küllalt. Ja Pahmaru vanal oli ka nagu lukk suu ees: ei lausunud musta ega valget, küsigu nemad kui palju tahes. — Jumal teab, kas niisugusest ülepea naisevõtjat saab. See sureb ikka viimati poissmehe-põlve ära! Ei nemad hakka sellepärast küll kellegi haledat meelt tundma, kui tal pool maja lagedaks varastatakse; nende enda vahel ütelda: Sauna Mallel olid mõnikord pigised näpud — niisugusele paras! Kes tal käskis head nõu tuule pillata. Vana poissmees, kes teab, kes niisugusest ka midagi peab! Oli tema esimene naise-ealine või jäi viimaseks! Sauna-Mari võis ka kes teab mis kuulnud olla: enne surevad veel kolm põlve katku kätte, kui Lohasaare Andres kosja läheb! — Aga mis teise rahva asi neisse puutus! Nemad ütlesid ikka: keelepeksmine on paha amet ega sünnita iial head — seda võis igaüks tähele panna.

Noh, seda pani ka igaüks tähele, kuid mitte keelepeksjad ise, liiati kus nad käisid seelikud seljas. Aga seekord oli Lohasaare Andresel kosjaminekuga ometi tõsisem nõu, kui külaeided arvasid. „Ainukese“ laul, niipalju oli kõdistajatel õigus, „ainukese“ laul oli vaiki jäänud. Mispärast, jah, seda ei teadnud Andres isegi. Sest saadik, kui Pahmaru Adoga kosjajutt ära oli räägitud, sest saadik ei läinud „ainuke“ Andresel enam üle huulte: ta süda lõi sees rahutuks, niipea kui seda laulu alustama läks — jäi parem üles võtmata. Seda tundmust rinnus Andres seletama ei hakanud, muud kui tegi selle järele. Niisamuti ei tahtnud Andres otsekohe Vaarikule minna ja üle ukse tuppa komistada: „Andke oma Kadri mulle, mul on naist tarvis!“ Uih, ega temagi eilne ei olnud! Pole neil tarvis karta, et tal kes teab kui suur häda käes on. Naisi on ju iga

nelja tuule käest saada, kümme tükki iga sõrme kohta. Aeg annab head nõu.

Aga jaanipäeva hommikul, kui P. valla· mölder Hans Särg kahe ruunaga Lohasaare ukse ees peatas ja tütre uus pulmakirst ning vokiratas vankrile olid kantud, siis vaatas Andres veel korra ümberringi järele, kas kõik köied peavad ja raske kirst teise ääre peale ei või vajuda, ajas siis sinivillase kuue selga, tõmbas uue kaapkübara pähe, mis mineva laada aegu linnast oli ostetud, ja ütles möldri vastu:

„Nüüd oleks hea, kui me minema saaksime — mul on ka seda-teist P. mõisa pool toimetada ja õhtul pean aegsasti jälle kodu olema; muidu jääks talu ööseks peremeheta.“

„Hobustel on alles kaerad saamata,“ kostis teine. „Seniks, kui nad söövad ja vett saavad, läheme natuke edasi kõrtsi ja võtame pudeli õlut; mina maksan. Selle olete minu Miina kena kirstu eest ära teeninud, ja pika tee vastu kulub meil ka suutäis ära. Läki peale!“ Sellega astus ta mööda maanteed mõisa kõrtsi poole ja Andres sammus takka järele, endal mõttes, kuidas ta ühest asjast pidi kõige sündsamalt juttu tegema, mis tal südame peal kipitas.

Kui mõlemad laua taga istusid, õllepudelid ees ja seda-teist olid rääkinud — ilmast ja välisest tööst ning mis muidu ette juhtus, köhatas Andres ja hakatas:

„Mis ma tahtsin küsida: Teie olete teadupärast P. vallas igal pool nagu kodus, mölder?“

„Miks ep ole. Tunnen seal iga last ja iga laps tunneb mind. Mis teil siis küsimist oli?“

„Hm, parem kästakse ikka kahe, kui ühe juttu kuulda —“

„Kas seal ehk kellegagi töö pärast kaubal olete?“ küsis mölder, kui teine jälle takitses.

„Võiks küll nõnda sündida,“ kostis Andres kergema

südamega. „Jah, ma olen töö pärast kaupa tegemas. Kas vahest tunnete Vaariku pererahvast? Mis inimesed nad peaksid olema?“

„Küllalt tunnen. Ärgu olgu teil hirmu. Nemad on jõukas rahvas, seal te tasust ilma ei jää.“

„So, so. Ma võin siis julgesti —“

„Muidugi. Kuid ühe poolest võtke head nõu kuulda.“

„Head nõu? Mille poolest?“

„Tehke kõik kohtu ja tunnistuse abil kirjas kindlaks. Vaariku Villem on üks neist, kes iialgi rahul ei ole, kui nad hinnast maha ei tingi ega laida, olgu töö ka kes teab kui hea. Tema on paigal nendega jändamas, kellele ta tööd annud, ja on ka kohtutega alati käepärast. Muidu on ta kindel mees. — Aga nüüd on aeg käe, läheme peale, hobused ootavad. Tulge, puusepp!“

So, so, või niisugune on Vaariku Villem! Hm — Noh, kui ta „kindel mees“ on ja muidu suuremat! laiduväärt viga ei ole, nagu Pahmaru Ado ka juba ütelnud, — mis Andresel muu korda läks! Temal ei olnud ju muu kui tütre pärast temaga tegemist, ja kiusakamadki äiataadid üteldakse tulevase väimehe vastu okkad ikka sisse tõmbavat. Kes teab, kas niisugune kiusleja äiataat väimehele enesele edaspidi koguni kasulik ei ole? — Andrese meel läks sedasugu mõtete juures õige lahkeks. Ta tõusis üles, pani piibu põlema ja astus möldri kõrval tuldud paarsada sammu Lohasaare poole jälle tagasi, kus koorem ootas.

Tont teab, kust see nüüd tuli, kas kõrtsmiku värskest õllest või paksust suitsust ja vingust kõrtsitoas, või koguni mõlemist kokku — Hannus ise ajas lugu küll tagantjärele ikka kuuma jaanipäeva päikese süüks, aga mis siin salata: toast õue astudes lõi vana Hannuse pea korraga kaunis ümber käima. Vana Lohasaare päiline Mikk, kes ukse ees hobuseid vahtis, kuulis neid suure häälega juttu ajades alt mäele tulevat. Peremees vilis-

tas juba kaugelt suure häälega: „Oh Eestimaa, oh Eestimaa, kus leiba ja vett . . .“ Mis niisugune ka veestleivast peaks rääkima, kellel õlut-viina ühtepuhku põigiti nina ees võis seista! Küllap sellel hea korjata, kellel kott oma käest kaelas ripub! Nemad kahekesi võisid senikaua oma hea suutäie neelanud olla, kui tema siin tulipalava südasuvise päikese käes hobuste juures higistada saanud. Eks ole ammugi teada, mis temasuguse vaese orja päralt jäi: sai ööd-ilma kui päeva sundida ja taga kihutada, ja juhtus kord kogemata teise hea inimese armust suutäis jumala märjukest üle keele libisema, siis sõnu veel pealegi, „lakkevasikas“ ja „jälle täis“ ning kes teab mis veel, mida vana pea kõike enam meeles ei jõudnud pidada, nagu nimelt eile õhtul. Aga kui nad ise õlut jõid nagu vett, siis polnud ühtigi. Jumalaristike olgu vilja juures — see kinnitas ikka vana südant! „Joobnud“ — Tohho hullu! Nagu sellesuguse kasina palgaga veel midagi ära juua üle — —! Mikul jäi pool mõtet pähe kinni, sest Andrest-Hannust olid hobuste juure jõudnud, ja enne, kui mölder ohjad peosse tõmbas, kutsus ta sulase kõrvale ja pistis talle vaevapalgaks valge hõbetüki peosse. Miku jäi ammuli suuga vahtima: tule jumaluke appi! Kui see 25-kopikane ei olnud, siis ei tunnud ta enam raha! Seda pidi ütlema: P. valla mölder Hannus Särg oli ometi mees, kes ennast teise higist nuumama ei läinud. Poole päeva palk sellesama tühja pooletunnilise vaeva eest! Vaata hinda ja — ju ta ikka ka õige raha on?

Seni kui Miku veel hõbetükki näpu vahel veeretas ja vahtis, oli aga hobuste peremees ohjad juba enda kätte sasinud, uhtis ja laksutas piitsa, nagu oleks kahel noorel loomal tühja kirstu asemel kümnevakane jahuvoor taga. See ajas küll ruunadel aru pähe, aga ennem, kui heatujuline peremees tahtis. Tuhatnelja lendasid äkisti ohjad ta peost välja, ise kümme sammu eemale

kraavi, ja vanker hobustega edasi, ikka põrinal ja tuhinal mööda maanteed minema — mine võta veel kinni!

Suure suuga vaatas Miku pealt, kuidas ehmatanud Andres hüüdes ja appi kutsudes loomadele põigiti üle kesapõllu ette jooksis. Noormehel välkus küll nagu nool meelest läbi: ega see tema kahju ei ole, kui kirst, vakad ja vokiratas ühtekokku pihuks-puruks peaksid pudenema — töö palk oli käes ja uued riistad oleksid uuesti maksa olnud. Aga — uih — eks tal ka ristiinimese veri rinnus ole! See oleks ju inetum kui inetu olnud, kui tema teise kahju peale oleks lootnud. Hobuste peremees ise oli parajasti luud-kondid kuivast kraavist välja koristanud ja urises iseeneses: „Tohho sõge, mis see peaks olema!“ kui Andres all, eemal maanteel, kõrvalise hobuse peast valjaidpidi kinni sasis ning vaigistades ja hüüdes tuliseid loomi seisma pani.

„Sähke, siin on teie müts,“ ütles Mikk, keda hõbevalge imevirgaks oli muutnud, ja siis tõttas mölder vankri järele maanteele. Paelad ja köied pidasid alles, mölder ja puusepp astusid jälle koorma kõrvale ning tee läks edasi.

Aga mehed olid ometi mõlemad kauni jao vaiksemaks jäänud kui esiotsa. Hannuse uimakas pea oli korraga selgeks arstitud ja Andrese hea tuju ka kaunis tuule kadunud. Iseäranis möldrile tuli ikka jälle uuesti meele, missugune õnnetus oleks võinud juhtuda, kui Andres loomi aegsasti kinni ei oleks pidanud. Taevake! kui nad lõhkuma oleksid läinud! Kui tema Miina kirst ja muu kraam tema süü pärast pihuks ja puruks oleks läinud. Kus selle häbi ots! Kõik vald oleks ta poolsurnuks irvitanud. Veel mitu aastat oleks seda lugu saanud taga rääkida. Kahekordne kulu-ise veel nimetamata, mis õnnetusest oleks tulnud. Kus ometi tema meel-mõistus oli, et noori, tuliseid loomi, keda muidu

sai tagasi hoida, veel ärritama läks? Võtku see ja teine nii varalist õllejoom — —

„Hm, hm! Ma ütlen ikka, selle tulise palavaga läheb inimesel pea ju üsna nõrgaks otsas," ütles ta kõvasti Andresele. „Aga — mis ma tahtsin ütelda: Vaadake, puusepp, seda head, mis te mulle praegu tegite, seda ma ka nii varssi ära ei unusta, ja kui teil kord ühe või teise asja poolest kitsas kätte peaks tulema, siis teadke, kus P. valla mölder Hannus Särg elab. Pidage aga meeles! Kas kuulete?"

„Olge terve, aga mis sest suuremat lugu maksab teha. Oli ju väike asi," kostis Andres. Aga tal oli siiski hea meel: leidus ometi veel inimesi maailmas, kes hea eest oskasid tänada. Andrese rõõmutuju oli sedamaid jälle tagasi.

„Aga nüüd," ütles mölder, „nüüd unustame äparduse ära. Mis see kauemini peanorutamine maksab. Kas teate, puusepp! Siin tuleb parajasti ilus, haljas metsatee, ja teie laul jäi külatänavas pooleli: hakake jälle peale! Siin haljas metsas võib ilus kuulda olla, ja minul läheb süda siis ka lahedamaks sees selle ehmatuse peale."

Andres ei oodanud pikka palumist: laulmine oli ju tema ülem rõõm ja meelelahutus. Ta hakkas peale, laulis ja laulis, ning üks viis kõlas teise järele, et mets vastu kostis ja linnud okste peal mõne korra kuulama jäid: mis võõras hääl see on, mis nendega võidu ula puie-alusel laulu-õigusest osa võtab? Ruunad vankri ees ajasid kõrvad kikki ja raputasid hea meelega pead, vahetevahel jäi mõni vile orav okste vahel jookstes vahtima, mis need imelikud inimeselapsed seal all hõiskavad, ja pani siis ruttu edasi kargama. Soe päike mängis paremal ja pahemal pool kätt rohu ja lillede peal, sinine taevas vaatas siit ja sealt nagu armas silm läbi okste. Kerge tuuleõhk, mis metslehist läbi liikus, kandis noor-

mehe rõõmust häält kaugele metsa. Kui ilus ja vaga oli taevataadi maailm, kui aga süda sees vaikne oleks ja rahulik! Lootust ja rõõmu avaldas iga asi, selge silmaga vaatas Andres kõige peale, mis tema ümber liikus ja lendas: aga mis niisugune vaikne, rõõmus süda õieti maksab, sest ei osanud ta ise ometi selgesti aru saada, — ta ei olnud seda tänini ju veel kordagi kaotanud.

Nõnda lauldes ja hõisates sõitis Andres oma seltsimehega läbi metsa. „Hoi, hoi!“ hüüdis teise metsa äärest üks puuraiuja neile vastu, tõstis teretades mütsi ja kuulas viivitades pealt, kuni koorem meestega mööda oli läinud. Andres aga ütles: „Nüüd jätame õige laulu järele, sest saab seks korraks küllalt. Nii ilus, kui metsas lindudega võidu või kui kodus töö juures, nii ilus ei ole mujal kusagil laulda. Ma ütlen teile, mölder, mu süda paisub sees nii lahkeks, kui tahaks ta üle voolata rõõmu ja heameele pärast, kui ma laulda saan: niisugusel tunnil ei võiks ma oma tulisemagi vaenlase vastu tõrkuma hakata! Kui mina korra naisemees ja isa olen, seda ma ütlen —“

„Mis seda?“ küsis Hannus naeratades.

„Siis peab kõik minu pere ja sugukond laulma ja hõiskama nagu linnud metsas! Ema ees ja lapsed tagant järele! Mis õnnistuseks laul inimesele võib olla, kuidas ta mured südamest hirmutab ja nukrat meelt eemal hoiab, seda olen ma eluajal iseenese juures tunda saanud, ja niisugune titake ma ometi ka enam ei ole. Oh meie endised rõõmsad laulupajad!“ Ja ta kõlksutas iseeneses:

„— — — ilusamad ilmad!
Ennemuistne kaunis laulupõlv!
Millal näevad teid kõik eesti silmad?
Millal lõpeb laulutalv?“

„Kas teate, mölder, mina ei või elades aru saada, kuidas meie eesti sugu, kellel vanast saadik lauluhimu

nii luusse ja lihasse kasvanud, seda uuemail päevil nõnda on võinud unustada! Tõsi küll, selle poolest on teised meie vastu palju patustanud. Meie armsa rahvalaulu, selle puhta neiu, kelle Vanemuine meile lahkudes jätnud, et ta meile kurbadel päevil „troosti annaks ja eluraskust meie lauldes kannaks —“, nad olid ta maha matnud suure risti ja kivikidade alla. Ja kui nüüd ometi inimesi elab, kes aru saavad, et iga kord solgivesi ei ole, mis rahvas vaevalise silmaseletamisega maha kallab ja mille asemel teist segast vett puhta eest müüakse, siis kisendamine ja kära suur: „Oh seda jumalakartmata sugu! Vaadake, need on rahva eksitajad, kes Iisreali usust püüavad ära pöörata! Meie aga, meie oleme need päris puhtad ja pühad.“ Küll ma tean! Kui iga puud tema viljast peab tuntama, siis ei lähe mina sealt viinamarju noppima, — oleks ilmaaegne töö. Aga mis see maksab, sest kõnelda? Kes maailma soojaks jõuab kütta! Akendeta kotta ei maksa kotiga valgust sisse püüda, — oleks kilplaste töö. Selle poolest on meie koolmeistril ka õigus.“

Mölder Hannus vaatas suuril silmil ja pead vangutades Andrese otsa. Noormehe silmad lõkendasid ja nägu oli kõneldes punaseks löönud. „Teist on näha,“ ütles vanamees viimaks, „et uue „laulukoori“ liige olete, mille üle lestaskalad nüüd nii kibedasti suud kulutavad. Mõnest kohast võib teil õigus olla, aga mis minusugune niisugustest asjust oskab seletada. Kirikus räägitakse, seal olevat ainus paik, kus inimesele teed taevariiki näidatavat; koolides jälle valmistatakse meie päevil ilmaliku tarkuse ja õpetuse teed, milleta ka enam läbi ei võivat ajada, nagu seda iga päev uuesti näha. Inimese pea läheb üsna kirjuks otsas pealt nähes ja kuuldes. Mina arvan oma rumalas mõistuses: on asjal põhi all, ega ta siis kao; on ta põhjata, siis teie teda ka üleval ei hoia. Aga räägime sellest teine kord — need on kirjud

asjad, mille pärast täna pead ei pea vaevatama, kus meil rõõmus tee jalge all on."

Ja jah, teine kord tahan ma sind kuulda — nagu maavalitseja Veliks ütles. Jah, nõnda ütlevad veel kõige kannatlikumad, teised jäägu nimetamata. Nõnda mõtles Andres, aga ei kostnud midagi. Käis tüki maad sõna lausumata möldri kõrval, kuni hapu tuju alla oli neelatud; siis ütles ta paremale poole kõrvale vaadates, kus tüdrukud ja poisid väljal tööl olid:

„Ilus heinamaa! Jah, tänavu on igal pool paks ja hea hein. Need on ju Kase Kustase põllud-heinamaad, eks ole tõsi?"

Hannus nikutas peaga. „Kuidas muidu!" ütles ta. „Kena kotus küll, peale 50 vakamaa põldu, heinamaad, hea tükk metsa, kõik ühes tükis ja esimese taalri maa. Need olid veel teised ajad, kus niisugust maad odava hinnaga osteti. Tänavu pane kaubakontraht leivakaku kõrva laua peale, siis ei ole sul tarvis soola osta — nii kibedaks on hinnad läinud."

„Ohoo!" naeris Andres, „kuule, kuule! Nüüd oleks minul kord käes manitseda. Teil tuleb vist meele, kui suure hinna oma põllumaade eest maksite? Eks ole tõsi?" küsis ta, kui mölder urisedes pead nikutas. „Ja jah, iga-mehe king pigistab ta oma jalga! Vaadake, see on ka meie, eestlaste, enda haisev haav: nagu kaarnad oleme meie, isenikud, kõik koos, kus üks, kes teab kui suure häda pärast, välja peab minema. Vaadake, möldrike!

„Tere hommikust ja jõudu tööle!"

„Teist teile!" hüüti üle aia vastu. Mölder vaatas kõrvale ja tõstis niisamuti teretades mütsi — nad olid loovõtjate juure jõudnud. Andrese isenikkude kõne jäi kurku kinni ja ime — silm ei tahtnud heinamaa poolt enam tagasi pöörata! Tuhat teab, mis ta sammud korraga nõnda kukesammu pikkuseks lühendas.

„Kui viledad nad töö kallal on, iseäranis tüdrukud," ütles ta. „Hm, hm," — köha tuli peale, — „vaadake, iseäranis see sirge, musta peaga tütarlaps. Kes ta küll peaks olema? — on esimene eesotsas, et reha aga välgub kargutades käes! Teised peavad kõik meele-mõistuse kokku võtma, et temale järele saada." Ja Andres vahtis nii üksisilmi heinamaa poole, nagu ei oleks Lohasaare peremees elades kargutamist ega loovõtmist näinud ja peaks seda täna esimest korda õppima.

„Jah, mida peab tunnistama," kostis mölder, „minu va' lellepoeg oskab oma päilisi harjutada, ja temal on ikka kõige virgem töörahvas; hoiab neid aga ka seda mööda."

„So, so, või Kase Kustas on teie lellepoeg, mölder?"

„Noh, kui ta just puhas lellepoeg ei ole, oleme ometi nii seitsme põlve takka sugulased ja sõimame üksteist sellepärast lelleks. Hea ikka, kui sugulaseseisust kinni pidada — kes teab, mis tarbeks-tuluks võib olla."

Sellega olid nad loovõtjatest mööda jõudnud, ja P. mõisa hooned hakkasid eemalt juba vastu paistma. Hannus tahtis mõisa kõrtsi ees kinni pidada ja suutäit kaks tulise palava käes „südame kinnituseks" võtta, aga Andres, kellel virk musta peaga loovõtja alles silmade ees seisis, ei kuulnudki. Ta jäi korraga seisma ja kuulatas. Nende taga kuuldi laulu häält — tüdrukud olid alustanud:

„Kust ma laulu lahutasin,
Loo-viisisid loomasin,
Sõna sõnasse sõlmisin?" jne.

See, jah see oli ju tuttav lugu laulu loomisest, mida ta lapsest saadik juba tundis! Ja see hääl, mis nii selgesti teistele ette laulis, et veel kaugelt temale kõrvu ulatus, ei võinud kellegi muu kui musta peaga neiu hääl olla. Selle peale oleks ta kes teab kui suurt

kihla võinud vedada! Kes ta kaunike ometi võis olla? Oh seda möldrit ka, et ta oma vooriga nii ruttu edasi jõudis! Aga Andres leidis hea nõu. Ta võttis ühe hobuse suu kõrvalt kinni, mölder teise, siis laksutas vanamees piitsa, et hooned vastu kõlasid, ja Andres hakkas kõõrutama, kui tüdrukud vait jäänud:

„Nende laulumeeste lugu
Äratas mind kogemata,
Ajas seemne idanema,
Mis nii kaua põue põllus
Kasteeta maganud.
Siis ma varmalt noka vesisin,
Laululugu alustasin,
Regevärsi veeretasin,
Kündes, äestes, loogu võttes
Oma laulu laksatelin.
Looga ühes üles kasvin,
Saime meheks me mõlemad;
Saime peiuks peenikeseks
Neiu kõrva kostemaie.“

Ja nõnda laksutades ja hõisates, lauldes ja hüüdes läks voor pulmakirstuga mõisa hoonete vahelt ja külast läbi üles veski poole. Kõik inimesed jooksid ukse ette; mitmelt poolt kuuldi teisi hääli vana tuttava loo sekka lõksutavat; lapsed hüüdsid ja vanad teretasid. Oli näha, et P. mõisa mölder oma vallas tuttav mees oli ja tema sõna siin oma jagu võis maksta. — Veski ukse ees pidas voor kinni.

Veski ukse all oli kõik pere juba koos: „Miina kirstud-vokid tulevad!“ Suud ammuli vahtisid teised Andrese otsa: kallike, oli sel aga häält! Toa ukse tagant vaatas paar ilusaid silmi vooriga tulijate ja voori enese peale. See oli Miinake ise, kes teadupärast häbelikult kõrvale hoidis. No mis nägu sel ka oleks olnud, kui

ta nagu mõni hilpharakas tulijatele põigiti ette oleks jooksnud! Ega see tütarlapsele ei sündinud.

Aga kui riistad tuppa olid kantud ja Andres jumalaga tahtis jätta, et edasi minnes veel „Vaariku Villemile“ sisse astuda „töö pärast kuulatama“, ütles Hannus:

„No kuule nüüd! Ei ühtigi! Esmalt tulete tuppa ja sööte kõhu täis. Päev seisab muidugi lõunas. Olete tee peal kõri küllalt kulutanud, aga me pole tulles kordagi südame kinnitust saanud. — Liisu ae, katsu et me süüa saame! — Tulge, tulge, enne lõunat ma teid minna ei lase! Ma ütlen ikka: niisugust kanget laulu pole ma tänini veel kellegi suust kuulnud; meie va' köstri hääl ei lähe ju sinna poolegi. Kahju, et minu Miina juba mõrsja on, muidu võtaksin ma teid sedamaid väimeheks.“

„Olge terve uskumast,“ kostis Andres ja mõtles iseeneses: „Kirevase päralt! Oleksin ma seda ennem teadnud!“ No aga mis sest enam maksis rääkida. — Ta sõi ja jõi siis ka ausasti; ja perenaine Liisu ning tütar Miina, kes viimaks ka nähtavale tuli, sundisid ja palusid tublisti, kiitsid vahetevahel Andrese puutööd ning sundisid siis jälle uuesti sööma, nagu ikka ausa naisterahva kohus. Ega nemad niisugused ei olnud, nagu mõnel teisel toal, kus ei vett ega vermet saanud suhu pista ja kust võõras tühja kõhuga laua äärest üles võis tõusta, kui ei julgenud häbemata viisil ise suhu pista, nii kaugelt kui käsi ulatus. No, ja mölder Hannus? Tema mehike oleks hea meelega näinud, et Lohasaare Andres kirju peaga veskilt ära oleks läinud, sest P. vallas tehti head õlut. Jah, seda ta oleks tahtnud, aga ega Andres mõistmata loom ei olnud. Tema teadis ju, kui kaugele ta janu ulatus, ja uimase peaga ei tahtnud ta ometi Vaarikule jõuda, ei koguni. Sellepärast oli nüüd aeg käes teele minna. Päev oli ka hea tüki juba lõunast möödas. Ta jättis suure tänuga veski

pere jumalaga, ja kui perenaine Liisu temale nüüd ukse peal kuuet korda ütles: „No ärge nüüd ära unustage, et tuleval korral noore perenaisega meile tulete," siis naeris Andres hea meelega: „Äh, äh! Või perenaisega! No ärge te palju kihutage. Kes teab, mis sünnib!"

Õue väravast välja astudes oli Andrese meel ja tuju nii pühapäeva karvaline, et viimased sõnad tal koguni meelest kaduda ei tahtnud. Pähe ei olnud tema teada õllest midagi jäänud, aga möldri pere lahkus ja korrapärane elu olid nii väga tema meele järele olnud, et ta mõtles: „Miks mul enesel ka niisugune olukord käes ei või olla? Kui Vaariku Kadri vähegi nina ja viisi poolest sile on, mis ma siis veel kauemini ootan." Niisuguste rõõmsate mõtetega küsis ta siis esimeselt külamehelt, kes tee peal vastu tuli, kas ta ei tea, kus Vaariku talu on.

„Miks ep tea! Sealt ma ju tulin: siitsamast üle tänava ja teine pool kesatükki üle mulgu minna, siis olete päral. Viisin praegu koorma liiva sinna, mida küürimiseks tarvitasid. Kes teab, mis külalisi seal oodatakse? — Kas teil seal talitust on?"

„Pisut ikka — olge terve juhatamast. Head päeva!" Sellega jättis Andres külamehe pead vangutama: see oli ju tänahommikune laulupuhuja! Mis see Vaarikult võis tahta? — ja sammus teed mööda edasi. „Paha tükk, kui neil mõned külalised ees peaksid olema. Noh, aga siis võin ma teine kord minna; saame ju näha," mõtles Andres iseeneses ja ei tulnud talle vaesekesele uneski meele, kuidas tema „kogemata külaskäigust" Pahmaru Ado ammu enne seda Vaarikule nii natuke „sõbra poolest" ette teatada oli saanud, et pererahval külaline nagu vesi ahju ei satuks. No aga kust Lohasaare Andres kõiki maailma kavalusi võis teada, pealegi täna, kus hea tuju kõigile asjadele punasekarvalise riide selga muutis.

Vaariku Villem seisis oma rehealuse ees, kui meie

sõber tema juure astus, oma nime nimetas ja ütles, tema olevat kuulnud, kuidas Vaariku peremees uut sugu niidulambaid olevat ostnud, ja kas ei tohiks neid näha saada. Tema olevat ka talunik.

„Hm, hm," köhatas Vaariku peremees, „seda mul just küll ei ole; kes teab, kes teile ilmaaegu ette luisanud. Aga tulge ikka tuppa, võime natuke magusat juttu puhuda. Olen teie nime ennegi sõbra suust kuulnud." Sellega juhatas peremees külalise uksest sisse ja hüüdis siis naist, keda Kadriga „märga" aidast mäele käskis saata — Lohasaare peremees olevat neil.

„Sooh, või tõesti tulnud," kuuldi naise häält vastu kostvat, „vaata imet!" Aga peremees pani varssi ukse vahelt kinni ja palus võõrast seni istuda, kui perenaine tuleb.

„So, so, teie olete siis Lohasaare peremees teisest vallast?" küsis Vaariku Villem ja vaatas oma väikeste kavalate silmadega nii teravasti Andrese otsa, nagu mõni kohtusaks, kui ta teist läbi ja läbi tahab vaadata, kas tal mõnda tunnistamata süüdi südame peal ei rõhu. „Ja teete ka puusepa-tööd. Kas sa näe! — Ilus heinailm väljas!"

„Ilus ilm," kostis Andres.

„Millal kodust välja tulite?"

„Keskhommiku ajal. Ma tulin möldri tütre kirstu ja vokki saatma —"

„Ah jah, kuulsin ka sest kärast. Kes teab, kes sest meil rääkis."

„So, so," mõtles Andres, „see näib teist karva mees olevat, kui vana Hannus."

„Kuidas siis teie oma uue vallavalitsusega läbi ajate?" küsis peremees jälle ja käänis sellega jutu-kõne sinna teele, kus tema rattaid oskas veeretada. Andres hakkas iseeneses naerma: tal tuli meele, mis mölder talle ütelnud.

„Pole minul õnneks tänini veel temaga tegemist olnud," kostis ta.

„Sooh?" küsis oodatav äiataat suuril silmil, siis läks uks lahti ning perenaine astus tuppa, suur kann ja klaasid käes.

„Tere tulemast!" hüüdis ta, „olen teid täna juba korra näinud. Eks meie seisnud kõrtsi Leenu juures ukse all, kui teie möldri Hannusega mööda lasksite. Sina kallike jah, on teil aga kõri! Ei meie teid enam oodanudki. Mis nüüd meie Kadri ütleb? Ei tema pai lapsuke enam muud taha kuulda ega näha kui teid. Mina ei lähe küll ise oma last kiitma, aga seda pean ma ütlema: tublimat tüdrukut ei leia ükski kümne versta pealt kui tema! Vaka vilja viskab ta selga nagu midagi ja laudas on ta alati esimene. Jah, mina teda küll kiitma ei lähe, ma olen ju ta ema, aga mis ütlema peab: paremat tüdrukut ei leia kusag —"

„Pea ometi vahel suu ja vaata parem, kus Kadri on!" urises peremees sekka. „Miks ta ise jooki mäele ei toonud, nagu ma ütlesin?"

„Söödab laudas sigu," kostis perenaine.

„Seda võib ta ka pärast teha. Saada ta siia; ma ei tea, kuhu ta mu uue piibu pea on pannud —"

Perenaine jooksis uksest välja. Hm, seda pidi ütlema: Vaariku eidel oli suu peas, mis jahvatada oskas! Pidi see aga imeloomake olema, keda nõnda kiita sündis. — Peremees kallas õlut klaasidesse.

„Võtke, Lohasaare peremees!"

Andres jõi — õlu oli hea ja enam tema mokka mööda, kui tänini kuuldud jutt-kõne. Jumala ilmake oli soe ja temal janu käes. Ta ei oodanud sellepärast ülearu sundimist.

„Noh, kas Kadri ei tule korra?" küsis Vaariku Villem uuesti, kui eit jälle toast läbi läks.

„Läheb veel natuke kasimist-silendamist. Eks tea, kuidas noored lapsukesed ikka on, ja jah — sina kallike!" kilkas eit ja kargas jälle õue — pada kuuldi üle ajavat.

Seni, kui Kadrike kambris ennast kohendas ja silendas, mis hea tüki aega näis ära võtvat, jutustas isa toas tulevasele väimehele kohtuasjust: kuidas ta üht naabriperemeest, kes kämblalaiuse vao üle piiri sisse künnud, ühest kohtust teise vedanud, kuni ta kuri inimene hästi „nodi" pidanud maksma; kuidas ta teisele, kes teda kõrtsis „kohtuläve tallajaks" sõimanud, kogukonna-ülema kaela saatnud, et mees mitu head päevapalka kaotanud; ja kuidas kolmas, kelle hobune tema heinamaalt kätte saadud ja kes pealepandud raha maksa ei tahtnud, enne ei pääsenud kui tema, Vaariku Villem, viimati ometi kuluga hoopis uue aia heinamaa rajale võinud tõmmata, — kuidas üleüldse enne järele ei maksvat jätta ega riidu peale hakatagi, kui õigus ja kasu kätte ei tule. Vahetevahel kallas peremees klaasid ikka uuesti täis, ja Andres hakkas kõige selle magusa jutu juures aru saama, kuidas nii osav, kohtutundja äiataat, kellel pealegi nii magus õlu aidas, temasugusele kohtutundmata mehele puhtaks õnneks ja kasuks peaks olema.

Viimati, kui Andres mõtetega just sinnamaale oli jõudnud, oli siis ka Kadrike nii kaugele nina ümbert ja mujalt „kasitud ja silutud", et tuppa võis astuda isale „uue piibu pead" näitama.

See oli siis nüüd Lohasaare Andrese „ainuke"! Jumal teda teadis, aga „kipitama" lüüa ei tahtnud Andrese süda teda nähes just mitte, mis naisevõtmise juures ometi peaasi pidi olema; ja laulmisehimu ei tükkinud ka koguni peale. Oli see „ainukese" või kange südame süü, kes seda teadis. Niisugune titake, et ta kohta lapsukese nime maksis kulutada, ei olnud „ainuke" ammu enam — võis ikka arvata oma 30 sügist seljas kanda ja jämeduse poolest oleks ka küünarpuuga pikuti

ning laiuti kaunis hästi mõõta annud. Veidi õhukesed ja lühidad näisid küll olevat peaaegu valged patsid peas. Kaks kollast linti, täna nagu pühade aegu sisse punutud, käisid natuke rotisaba kombel ümber pea kokku ja näisid iseeneses imeks panevat, et harjumata viisil täna siledal pidid seisma. „Paigatud“ ei olnud Vaariku Kadri silmnägu küll mitte, see oli tõsi, vaid kaunis paks ja neljanurgeline. „Punane nagu maasikas“ oli Pahmaru Ado ütelnud. Jah, tõsi küll, punane oli Kadrikene kõigest näost, aga kuivõrd ta muidu maasika vääriline oli, see jäägu parem nimetamata. Hallid isalt päritud silmad, kui korra kõnelema hakkasid, ei näinud muud kui seda ütlevat, et Kadrikene hea naisterahva kombel oma peaajusid iial suuremate mõtete kallal väsitama ei läinud, kui: „kas lõuna pea kätte tuleb?“ ehk „kas sigade roog valmis?“ No, aga mis mõtteid naisterahval siis pähe tarvis on? Eks kiriksand ütle juba altari ees: m e e s peab naise pea olema! — Kaelarätik ja põll seisid kohevile ees, pealegi hakkas Kadrikene nüüd nii suure kolinaga toitu lauale kandma, et suure vaevaga siledaks aetud pea jälle tolmas nagu rukkipõld, kui vihmahoog ja torm üle läinud. See oli kõik virga „lapsukese“ usinuse tunnistuseks. No Andres sai ka aru küllalt, pealegi, et isa hea õlu tagant kangutas ja eideke kõrvalt seletada aitas, kuigi „ta ise oma last kiitma ei läinud“ — ta olevat ju ema.

Viimaks tehti siis maha, et Vaariku rahvas tuleval pühapäeval Lohasaarele pidi tulema, talu ja hooneidmaid vaatama, ja et siis, kui mõtted kokku sünnivad, asjad hiljem õigeks ja kindlaks pidid aetama. Oli asi selle poolest ära räägitud, siis kutsus Villem oodatava väimehe laualt õue; eit ajas tütre jälle talli: mis ta toas põigiti meeste silma ees pidi vahtima, kus külaline sedateist võis tähele panna, mis viimati ehk veel laituseks võis olla; kes teab, mis niisugune otsis ja arvas.

Aeg läks ja hea jagu pealelõunat seisis taeva all, kui Andres viimaks minekut tegi. „Ainukese" jättis ta kaunis kärmelt juba õues jumalaga. „Lapsuke" seisis, sõnnikuhang peos, lauda ukse all, kus ta ju esimene oli: käed rippusid ees, juuksed nagu harjused püsti; teine valge pats kollase lindiga kaebas üksi veel peas teist taga, mis lohakile kaela langenud. Andres ei saanud seda küll suuremat tähele panna — ta pea näis suure januga võetud heast õllest tõesti natuke kirju olevat. Ta tõttas toa juures ka eidega lahkuma ja katsus siis, et kodutee jalge alla sai. Sina kallike, vaata kus juba päike! Läki minema!

Aga kui Lohasaare Andres väljas maanteel jälle Jumala puhta tuule ja päikesepaiste käes oli, siis hakkas tal pea tähtsa teo pärast, mis nüüd tehtud näis olevat, ometi otsas ümber käima ja silmad läksid kirjuks. Mis ta siis oli ütelnud ja kui kaugele Vaariku rahvaga kauba teinud? Kas ta vahest kogemata enam ei lubanud, kui iseeneses tahtis? Andres püüdis kõik ilusti järele mõtelda ja peas selgeks ajada, aga mõtted jooksid peas kõik ühtekokku nagu võiraasukesed perenaise kausis külma vee sees. Mis sest salata: Andrese pea oli segane ja uimane otsas ega olnud enam kellegi pühapäevalises tujus. Aga õnneks seisis ju seal maantee kõrval ilus kuusik, kus võis vilu ja varjuline olla end palava päikese kiirte eest ära peita. Meie Andres juhtis sammud üle kraavi metsa poole, läks kaugemale puie alla, kus teekäijad näha ei võinud, ja istus põõsastiku varju pehme sambla peale.

Siin võis vahest vaiksemalt järele mõtelda. Linnud hüppasid vilistades ühelt oksalt teisele, sitikad jooksid ja roomasid põõsastiku okstes üles ja alla, mesilased kumisesid lille-õilmetes, soe päikesepaiste kuldas kõik üle. Eemalt kuuldi rähni pikalist koputamist: tak, tak, nagu seinakell. Üks ussike roomas Andrese ees heinakõrt

mööda üles puulehe otsa — oh vaeseke, millal ta sinna võis saada! Jah, oleks ta inimene olnud — mees — kes iga päev naisemees — võis olla — ja kui tal ka — „ainuke" — —

Päike paistis, linnud vilistasid ja sitikad lendasid, rähni tagumine kõlas edasi ja ussike sai õnnelikult puulehele. Põõsastiku alt pehme sambla seest kuuldi aga pikka ja rahulist norskamist: Andres oli tasakesi ja ilma teadmata magama uinunud ja puhkas õiglase und, kui oleks ta päeva läbi puid raiunud või laudu saaginud.

Kui Andres laud jälle vallali päästis, seisis päike taeva serval. Kuum oli möödas. Viltu ja lahedalt langesid kiired puude vahelt ta silma. Eemalt kõlas veel „tak, tak" ta kõrvu. Mis see võis olla? Ega see ometi inimese laul ei olnud? Andres ajas enda istukile, hõõrus uniseid silmi ja vaatas imestades ringi: „No kust ma siis siia metsa olen saanud? Ja kuhu mustpea-neiu oma sõstrasilmadega kadus? Kas ma siis paljast und nägin? Kõik see laulmine ja südame õnn, kas nad muud ei olnud kui unenägu? Kuidas nad siis nii elavalt ja selgesti mu silma ees võisid seista? Oh, oh kahju! — Jah, tõsi, ma heitsin ju raske peaga pikali, magasin kui määr pesas — taevake!" Silmad kahetsust ja pea mõtteid täis tõusis ta maast üles, puistas kõrred riietelt ja hakkas pikkamööda kuusikust välja suurtee peale käänama.

Mõtetes ja sõna lausumata kõndis Andres mööda teed edasi kodu poole. Linnud vilistasid õhtulaulu, rohutirtsud hüüdsid luhalt teekäija kõrvu ja külakukk tõstis tee-äärse talu õues ergutades häält. Andresel aga, seda imet, ei tulnud laulu huultele. Ta ei võinud muu kui praegu nähtud unenäo peale mõtelda; tütarlaps, kelle uni ta silma ette moondanud, ei läinud ka ärkvel enam meelest. Ikka uuesti nägi ta neiu selget silma ja naeratavat suud oma vaimusilma ees; ikka jälle helisesid viisid tema kõrvus, mida ta unes oli kuulnud. Meie

Andres oli ju laulik, ja kes ei teaks, et niisuguse silmad teistviisi vaatavad kui meil igapäistel inimestel.

Nõnda poolunes jõudis Andres jälle Kase Kustase heinamaa paiku. Kus hommikul hein alles igal pool maas oli olnud, sealt vaatasid nüüd ilusad saod nii siledalt ja uhkelt üle aasa, kui tahaksid ütelda: „Nii suureks on meid ü h e n d u s teinud!“

Loovõtjad talgulised kargutasid veel nobedasti ülejäänud poolniisket heina, et enne päeva loodet tööd lõpetada. Naerdes ja nalja ajades liikusid nad heinamaal sinna ja tänna, ühest kohast teise. Päike valas verevat paistet üle maa ja välja, taevas säras läikivas õhtupunas, pilvekujud sõudsid taeva all üksteist kinni püüdes kulla- ja punasekarvalises ehtes kõrget, tuule juhatatud teed. — Seal, taeva all, jah, seal võisid teised ilud, teised õnned õitseda, kui siin all mulla pinnal, kus rikkamgi rõõm ja ilusamgi õnn ikka jälle muuks ei moondunud kui — unenäoks. — Mis see oli, mis Andrese südame nõnda haledaks muutis? Mis kippus ta silma niiskeks kastma? — Jah, kui ta seda ise oleks teadnud! Igatsusel on omad hääled: neid oskab osav kõrv küll kuulda, aga keel ei tea neile sagedasti parajat nime anda.

Andres oli seisma jäänud ja vaatas teivaste najale toetudes üle aia loovõtjate tööd. Jälle, nagu hommikul, oli üks usinam ja esimene reas — seesama musta peaga laps, keda ta minneski näinud. Praegu, juba päeva loodel, käis reha teisel niisama virgalt üle heinakaare kui keskhommiku ajal, et hea meel oli tüdrukut pealt vaadates. Kes ta ometi võis olla? Andres vahtis ja vahtis. Neiu näis tema meelest nii imetuttav. Kus ta teda ometi enne oli näinud? Needsamad mustad juuksed, mida — tule püha ristike appi! Kas ta veel ikka und nägi? See — see, heldeke, see oli ju tema unes nähtud neiu?! Tema, tema ise! Hing kippus Andresel rinnus rõõmsa kohkumise ja heameele pärast

kinni jääma. Taevane heldus! Kas niisugust lugu enne oli nähtud! Lähemale ja lähemale tulid kargutajad. Jah, needsamad sõstrasilmad, seesama sirge keha, valge kaelarätik ja põll — kõik üks ja seesama, võta või jäta. Andres seisis nagu soolasammas paigal ja vahtis üksisilmi elava unenäo otsa.

„Ilus heinailm laisklemiseks!“ hüüdis äkki tütarlapse hääl üle aia. Andres ärkas nagu unest. Mustpeapiiga silmad vaatasid nii täis naeru ja üleannetust ta otsa, kui tahaksid nad ta mõtteid ükshaaval põuest välja noppida. Andresel käis nagu nool rinnust läbi: süda lõi korraga kipitama!

„Laisklemiseks? Oot, oot, sina vallatu!“ ja nagu orav oli Andres üle aia ning pilkaja neitsi kõrval. Silmapilk oli reha ühe kargutaja käest ära ja, oh sa kallike, kui usinasti meie Andres korraga töösse hakkas, nii tulise kibedusega, nagu oleks teda tükitööle palgatud. Naerdes ja isekeskis sosistades vaatasid loovõtjad võõrast meest. No nüüd oli valge väljas! Mis tuhin sellel taga oli, et ilma palumata appi tuli? Ja kuidas reha ta peos ühelt kaarelt teisele lendas, kui oleksid teisel tiivad küljes! Neil oli juba häda käes, et tema ja Tiio jälile jäid — mõlemad olid ju iga kaare peal esimesed. Andres aga ei näinud ega kuulnud muud kui oma kena seltsilist, kes naljatades ja pilgates temaga kõrvu käis. Noormehe süda sees kõneles suure häälega, sõnad tükkisid vägisi huultele, aga — võõrad silmad olid nägemas ja võõrad kõrvad kuulmas. Korraga ütles üks tütarlaste hulgast:

„Tiio, mis me siin vait seisame? Alusta kord jälle laulu.“

Andres vaatas sõstrasilmadega seltsilise otsa. Tiio seisis silmapilgu vait, siis hakatas ta:

„Läksin loogu võttemaie,
Riismeid kokku riisumaie“

ja tüdrukute hulk lõõritas ühest suust edasi:

„Reha kuldane käessa,
Vars vaskine järele;
Hõbedased reha pulgad,
Võrud kuldased küljessa“ jne.

Nagu laulurästa hääl langes Tiio laul Andrese kõrva ja südamesse. Ta kuulas ja kuulas, kuidas lauljate hulk heinakaare alt leitud kotkamunast laskis „põigelase“ sündida, kes, ise „Kalevi poega pöidla pikkune“, suure tamme maha raius, millest pärast kuulus „Soome silda“ valmistati, kuidas peale seda, kui kõik tamme riismed uhkemaiks asjuks ära tarvitatud, viimastest ülejäänud kildudest „lauliku tuba“ ehitati, kus

„— neid sõnu seadetakse,
Laululõngaks liimitakse,“ —

ja kuidas võõrad, kes üle „Soome silla“ silmamoondamisel kogemata uhket kuningalossi nägid, vastuseks said: see uhkelt hiilgav koda ei ole muud kui lauliku vaene tuba, kus

„Kuu on uksena eessa,
Päike laela läikimaies,
Tähed toassa tantsimaies,
Vikerkaar vibuna varjuks.“

Siin, nõnda laulsid tüdrukud, siin

„Need laululugud loodi,
Sõnasõuded sünnitati,
Keele keerud korutati,“

kellel keder küll kehvas kambris seisis — aga

„Takukoonal Taara tares,
Lõngalõime Looja lättel,
Teine päeva väraval,
Kolmas koidu kooli kojas.
Ilus oli võte võttejalle,
Heie kena ketrajalle.

Päike paistis põualõnga,
Eha punus punalõnga,
Taevas sinist siidisida."

Tüdrukud olid vait jäänud. Tuttav ja ilus rahvalaul, mille loomuliku koore ja rikka sisu vastu saab harva mõni uhkes ülikonnas astuv riimitud õde, eks ta olnud ennegi mitu ja mitu korda Andrese kõrvu helisenud. Miks ta siis enne nii sügavale südamesse ei läinud kui täna? Ta ei olnud isegi ligi saanud laulda — suu ja silm ei annud ju sugugi Tiio poolt tagasi pöörata, kes nagu laulurästas teiste ees lõksutas. Kuidas oli ta julgenud rahvalaulu langemise üle kaevata, mis siin ometi kõige ilusamas suus nii täielikult ja armsasti õitses, kui harva mujal! Oh, kui ta ometi tütarlapsele oleks võinud avaldada, mis tal süda sees ütles! Aga kuidaviisi? Pea kinni! Eks tal olnud omast kohast ka häält põues. Ja korraga tõusis nagu kella helin Andrese suust, et kõik kuulama jäid:

„Mul mõttes on üks ainuke,
Üks ainukene kallis.
Oh kui ma selle piiga saaks:
Ta on nii tark ja viisakas,
Nii viisakas, —
Ma elaks Eedenis."

Kuula, kuidas see kõlas, et kaugele Kase talu õue võis kuulda ja teekäijad maanteel seisatasid. Jah, nüüd oli Andres südamele paraja tunnistaja leidnud! Viis veeres viisi peale üle huulte ja laulud, mis tänini sada korda harjunud viisil tuule olid läkitatud, kõik õpitud regevärsid, muidu lusti pärast ja kergituseks suhu võetud — neil kõigil oli korraga tähendus ja põhi all; täna sündisid nad ilmale sügavamast südame põhjast. Vahetevahel langesid heinaliste hääled sekka, kus viisid ja sõnad teada olid. Üksi Tiio oli äkisti hoopis vait jäänud: ei tulnud enam sõnagi tema suust.

Pilkamine ja naer olid korraga nagu surnud, vait ja tasakesi tegi ta tööd edasi. Aga vahetevahel, kui Andrese silmad ümber pöörates neitsi silmadega kokku langesid, siis läikis neist nii elav ja sügav paiste noormehe südamesse, et laulud tal suust ei lõppenud, et ta ikka uuesti jälle hõisates kuulutas, mis südame peal kipitas, mis ta „eluaega otsinud, tänapäeni taga nõudnud“ ja nüüd oli leidnud, „kogemata ja korraga“.

Ja Tiio?

Kes läheb ühe naisterahva südame mõtteid seletama, pealegi kui ta sõnu hoolega suus lukus hoiab? „Vesi voolab, vesi veereb,“ aga tema põhja ei näe ükski.

Hämarik oli lahkunud. Sätendavad tähed tõusid juba ükshaaval kõrgel taevavõlvil hiilgama, kui töö käest lõppes. Kase talu rehealt kostis viiuli hääl heinamaale: Pilli Priidu seadis keeli hääle, mis talgulisi jalgu keerutama kutsus. „Leem on laual, läki mäele!“ kuulutas karjatüdruk mäelt tulles.

Ja siis nad läksid. Üksteise järele kadusid kõik toa poole, kus peale päeva palavust lust ja rõõm neid ootamas oli ja kus täna võõrast lauljast palju jutustada andis. Niisugust polnud ju enne nähtud! —

Viimased olid õueväravast sisse astunud, kui Andres Tiio käest tasakesi kinni hakkas, ta väravast mööda ja kaugele puie alla viis, kust üle aia toomingapõõsa tagant ööpiku hääl pikalt ja pehmelt hüüdma hakkas. Õunapuu alla pingi peale istusid mõlemad maha, käsi käes, silm silmas. Nüüd oli ka Andres vait — mis ulatusid sõnad veel seletama, kui süda põues üle tükkis voolama nimeta tundmusest! Eemalt tungis viiuli hääl nagu unustatud päevade mälestus nende kõrvu; pea kohal liigutas kerge õhk ladvalehti; eemal heinamaal tõusis niiske valge udu maast üles, veeres nagu kerged mõtted inimese põues ühest paigast teise, ja kõrges taeva all rändas lugemata

tähtede hiilgav koor vaikselt oma tuhandeaastalist teed ja neid talutas seesama käsi, kes linnukesele nende selja taga nii liigutava hääle suhu, neile enestele nii ütlemata' õnne rindu oli istutanud. Kuidas oli kõik nii ruttu, nii korraga tulnud? On see tõsi või kaob vast kõik mõne silmapilgu pärast nagu helin tuule kätte? Tasakesi, nagu poolunes, hakkas Andres laulma:

„Kui seisan pime kesköö a'al —“

Ja veel tasasemalt, pehmelt ja värisedes kõlas Tiio hääl sekka:

„Ma vahil üksi kaugel maal, —“

Pehme viis helises nagu kandle keelilt läbi täheselge öö. Siis tõusid hääled kangemaks, kõrgemaks:

„Ta sallib mind, ta on mul hea,
Sest olen rõõmsa meelega.“

Õitselind põõsastikus oli korraga vait jäänud: kust need võõrad hääled tema vilistamise sekka kõlasid? Noorerahva laul aga langes jälle tasasemaks, kadus nagu õhk tuule kätte:

„Heast maga vaikse sängi sees,
pea meeles mind und nägedes.“

Laul oli lõppenud. Tasakesi tõmbas Tiio käe Andrese peost ära ja kuivatas niiskeid silmi.

„Kes sa siis oled? Kust sa tuled, sina kallis, imelik laps?“ küsis noormees nagu unest ärgates. „Sinu hääl heliseb rindu nagu linnul põõsastikus ja tungib südame nagu taeva ilmutus —“

„Tiio! Tiio ae!“ hüüti toa poolt.

„Heldene Isa, tädi kutsub! Kuidas võisin ma nii meeletu olla! Kõik olen ma ära unustanud.“ Tütarlaps kargas püsti, noormees pidas käest kinni.

„Tiio, kas sa mind ka meeles pead?“

„Kus sa siis luusid? Tiiu ae!“ kuuldi jälle kutsutavat.

„Head — ööd!“ Käsi pigistas kätt, siis — nagu unenägu, nagu ilmutus oli piiga noormehe silmist kadunud.

Jälle, nagu täna mõne tunni eest, istus Andres laiali silmil ja küsis, kas kõik rõõm ja südame õnn unenägu olnud. „See, jah, see on armastus!“ ütles ta tasakesi iseeneses ja vaatas pingi pealt veel tüki aega igatsedes sinnapoole, kuhu neiu mustad juuksed silmist olid kadunud. „See on armastus! Nagu taeva lõke on ta mu südame võitnud, on elule sütitanud, mida ma unes näinud ja lauldes kiitnud! — Tiio! Tiio! —“

Ta tõusis maast üles ja astus nagu pooluimane Kase talu väravast mööda tänavale, kust tee jälle maantee peale välja käis. Ühegi hinna eest ei oleks ta sel silmapilgul talguliste sekka astunud: tundmus põues tahtis iseenesega ja ainuüksi kõnelda. Süda vaikset õnne ja rõõmu täis sammus Andres läbi sooja öö kodu poole, ja kui ta Lohasaarele oli jõudnud ning enne puhkama heitmist veel korra ukse alla astus ja üles tähistaeva poole vaatas, kust tänasel õhtul nii rohket õnne ja armu temale maha oli puistatud, siis tõusid tal rõõm ja lootus südamest jälle suhu:

„Mul soe süda lööb külmal ööl,
Kui mõtlen truu piiga peal' —
Tiio! Tiio!“

— Tiio ei olnud tuppa tõtates tädi käest just mitte kuldseid sõnu kuulda saanud. Kas niisugust tempu olevat nähtud! Ilmvõõra mehega, keda esimest korda nähti, puie all luusida — kas see mõni tütarlapse aru olevat! Kes see võõras siis õieti olevat ja kust ta pärit? Kas Tiio seda ei teadvat?

„Ei meil tulnud meele üksteise nime järele pärida,“ oli Tiio kostnud, ja ise nii lahke; aga imevaikne ja nagu poolunes talguse õhtul talitanud, nõnda et tädi ütelnud:

„Sinust saagu täna aru kes tahes, mina mitte! Kas sa vahest kogemata ära pole vahetatud? Seda koerust, mis tüdruku pea muidu ühtepuhku täis kihiseb — täna ei saa sõna suust. Püha ristike! Kas täisaruline tüdruk nii edev võib olla ja tundmata poisi pärast nagu kurdiks ja keeletuks minna! Ja mispärast — et teisel natuke kõri kaela loodud! Mine ikka, sõge! Kas su meel ja aru peast!"

Jah, kus Tiio aru ja meel olid, nõnda küsis täna veel mitu suud ja keelt. Ja kui nüüd Tiio keerutavate talguliste sekka sattus ja teda vägisi taheti jalgu liigutama panna, siis ei olnud pilkamisel aru ega otsa. „Laulurästas" olevat vist mõnda teist lindu ootamas, keda siit metsast ei leita; ja kuhu võõras laulik õieti uppunud, et temast enam vähematki märki ei nähta? Vaene Tiio ei lausunud sõnagi vastu, aga rinnus tõusis tal igatsus õitsema kauge peiu järele, kes iial nõnda ei oleks võinud kõnelda, ja niipea kui talu võõrastest tühi oli, puges ta ära aidakambri, kus ase seisis, kus ta üksi oli oma südame ja mõtetega, kus teda ükski ei pilganud ega leitud õnne pärast küsitelenud. Siin oli tal rahu.

Ja selsamal tunnil, millal Lohasaare õues Andres oma õnne ja lootust tähtede paistel laulule kuulutas, selsamal ajal istus ka Kase talus üks tütarlaps kambri lävel ja huuled liikusid, nagu ehaõhk üle lilleõilmete käib:

„Heast maga vaikse sängi sees,
„Pea meeles mind und nägedes."

Käsipõsikil istus Tiio veel tüki aega öö käes korra mõteldes, korra nuttes, siis jälle naeratades — enne kui ukse kinni lükkas ja asemele heitis. Tema unenägusid sel ööl ei julge meie aga küll targale lugejale seekord seletada.

Vanasõna ütleb: „Kurat kulutab vahel kuus paari kingi enne ära, kui üks paar rahvast kokku saab.“ Kas lugu tõsi või vale, selle jätame nende otsustada, kellel naisevõtmise järg kord käes olnud, ega taha meie ka pikemalt arutama hakata, kui kaugele vanasarvilise asemele külaeitede nimed võiks panna. Niipalju jäi tõeks, et kõige tuleva nädala otsa Lohasaare talu õuevärav suuresti puhata ei saanud. Kauaks see oli väldanud, et osava Uuetoa perenaise sinakal ninal välja nuusida, mis toona, jaanipäeva pealelõunat Vaariku Villemil oli räägitud ja nõuks võetud. No nüüd oli lugu lakas! Kas seda Are Tooma rahva eest varjul sündis pidada? Näe nüüd mispärast! Ei! Uuetoa eidel oli õiglane meel, kes kõik südame pealt ära ütles, olgu mõru või magus, ja tema pärast võis kuulda kes tahes, et Lohasaare Andres muud ei ole kui päris sõge ja — noh, seda ei maksnud õige nimetadagi! Issa pojuke, püha ristike, kas see mõne täie aruga inimese temp oli! Vaariku Kadri! Niisugust läks tema otsima, tema, Lohasaare Andres ise, kellele nende lapsed ikka ei pidanud kõlbama, ehk ometi Kadri vastu, ütelda, nagu tuikesed kulli kõrval olid. Eks nemad ühtepuhku ütelnud: ega sellel silmi ega aru peas ei ole. Vaariku Kadri! Vaat see oli see paras „ainuke“! Oot, oot, see makstakse talle korra kõik kuhjaga kätte, et ta nende lapsi oli põlanud. Nagu kõik maailm ei teadnud, missugune loom Kadri oli! Kas niisugust lontr — peaaegu oleksid nad sõna suust ütelnud — veel mujal elas, kui see oli! Eks ta ammu võinud tanu all olla, kui suur süda ja laiskus ning hooletus oleksid lubanud. Hallikoorma Juhan ja Tuigu Madis olid ka seal vaatamas käinud — katsu, kas nad teda olid võtnud. Aga paras, paras niisugusele! See on ikka niisuguste palk, kes käivad ninad seljas ja teiste, vanema rahva, sõna kuulda ei võta. Kui ta selle saab, siis tahtsid nemad

korra rahuga kaks kätt rinnale panna: siis oli veel näha, et õigus maa pealt kadunud ei ole.

Tõsi küll, lausa ei läinud Andresele seda sest saadik ükski ütlema, kui ta Are Tooma Liisule, kes korra nii ääri-veeri mööda küsima hakanud, kas „ainuke“ nüüd käes, suu sisse oli ütelnud: „Kelle teravale ninale ruumi ei leita, see pistku ta tasku, aga mind jätku igaüks rahule!“ Oh sina püha taevake! Oli see Andres nüüd hoopis käest ära ja raisku läinud. Seda julges ta Are Tooma Liisule ütelda, kellel ometi kõigi teada üle valla teravam keel oli! Tühi teadis, mis nad Vaarikul talle süüa ja juua olid annud. Võis mõni nõiarohi seas olnud olla, ega ta muidu nende vastu nii koguni okkaliseks võinud minna. Ja „ainukese“ laul oli ju ka jälle suus — kust hauast ta selle jälle korraga välja oli toonud! No oot, oot, kui ta „ainukese“ koju saab, küll tal siis laulud suust kaovad; selle eest tahtsid nad seista! Aga Sauna-Malle käest pidi ometi pisut nõu otsima, kas tema enam ei tea jutustada. Oskas ju ka natuke võtit kaaluda ja soola puhuda, ehk küll üsna salaja ja teiste selja taga — Sauna-Mall tahtis ju ikka veel kangesti mehele minna ega arvanud oma 40-aastast rõugetäpilist nägu selle nõu suuremaks vastaseks.

Nõnda ei saanud siis, nagu üteldud, Lohasaare õuevärav nädalal otsal külaeitede eest rahu, kes kõik „Andrese õnne pärast“ Malle jutule tulid, siiski ikka pisut viltu peremehe peale vahtisid nagu karja-Muri õue-esilt, kui teda tuppa ei lastud. Andres sõge aga ei hoolinud sellest vist mitte märkigi. Tema laulis ja hööveldas jälle ning kiusas tööd et tolm taga ega saanud rõõmu- ja õnnetuhinast õige enam väljagi. Ei tal tulnud kõige laia maailma peal muud meele kui tema Tiio, kelle ta nii kogemata ja ilma otsimata tee peal eest leidnud:

„Ja kui ma teda kaugelt näen,
Tõst puna palgesse“ jne.

Et küla-eitede ja tema oma „ainuke“ teine teist olid, ega tal seda unes meele võinud tulla. Kes pidi sellest kõnelema! Tema, sõge, ei teinud ju juttugi. Temal ei seisnud muud kui need õnnetunnid meeles, mis ta Kase talu heinamaal Tiio kõrval üle elanud — kõik muu oli meelest läinud. Isegi sulane Mikk, kes ütles ennast ometi mõndagi välja kannatada võivat, pani kaks kätt risti, kui ta laupäeva õhtul küsis: „Ei tea, peremees, kas hakkame esmaspäeval vara heinu küüni ajama?“ vastuseks sai: „Kosja jah!“ — Kosja; heinad kosja! Püha Peetrus ja Paulus! Oli Lohasaare peremees nüüd üsna käest ära! Miku tõstis tänades kaks kätt taeva poole, et tema eluaja poissmeheks jäänud: naised, sõgedad, rikuvad mõistlikuma kui mehe aru peast! Seda oli nende peremehest ometi silmaga näha. Teise pühapäeva hommikul oli Andres juba vara enne koidu tõuset asemelt üleval. Ta otsis paremad riided kirstust välja ja pani ennast pühapäeva-mundrisse. Siis tõi ta aidast valge pudeli, kallas ise täis ja pistis kuuetasku. Mikku kästi talu valvata, kui ta enne õhtut koju ei peaks tulema. Siis võttis Andres kübara varnast pähe ja astus välja tänavale. Meie Andres oli täna öösi valvsel pika mõtlemise peale kindla nõu võtnud: veel enne kirikut tahtis ta, viinad kaasas, Kase Kustase ette astuda, tahtis ütelda: „Nõnda ja nõnda seisavad lood minu ja Tiio vahel, nõnda ja nõnda on suurus ja seisus minu talu ja ameti poolest; võite küsida kust tahes, laitjat mul ei ole; sellepärast andke oma Tiio mulle naiseks. Tahan teda kaitseda nagu kanapoega; kurja ei pea ta minult näha saama jne.“ — Seda kõike tahtis ta ütelda ja kui tema ning Kase peremehe mõtted kokku sünnivad, nagu iseenesest mõista, siis — oh kullake, seda lusti ja rõõmu, seda pidu ja põlve, mis

meie Andrest siis ootab! Iga päev on siis ju päris pühapäev, hommikust õhtuni laulupidu, kui Tiio tema perenaine on. Oh, et aeg ometi käes ja asjad õiged oleksid!

Nende mõtetega oli Andres metsast läbi jõudnud, ja koidupuna hakkas noore päikese eest taganema, kui Kase talu eemalt silma paistis. Tont teab, kust see tuli, et Andrese sammud, mida lähemale ta oodatud õnnele jõudis, seda lühemaks läksid ja tema, nagu viimasel korral, jälle väravast mööda, mitte otsekohe sisse ei usaldanud astuda. Õunapuu alla istus ta jälle maha; siin, kus ta hilja aegu nii unustamata silmapilgud üle elanud, tahtis ta neid meele tuletades end kosjajutu vastu valmistada ja jõudu koguda. Kaks-kolm tee peal nopitud maarjaheina kõrt said mokkade vahel ükshaaval mõttes ära poetatud, aga Andrese mõtted läksid ikka pilvisemaks, mida selgemalt hommikupoolsel taeval päeva paiste tõusma hakkas. Talle näis korraga enam kui julgus olevat, et rikka Kase Kustase tütar Tiio, kes juba usinuse ja ilu poolest iga sõrme kohta kümme kosilast sai, teda pidi võtma, oleksid tüdrukul ka vaesemad isad-emad olnud, kui tal olid. Peale selle ei tunnud ta suuremalt ei peremeest ennast ega pereeite, missugused inimesed nemad on, ja igapidi näis parem olevat Tiioga enne veel kokku saada; tema võis ehk selle ja teise asja poolest veel mõnda tulusat ja sündsat nõu anda.

Andres pidas sellepärast paremaks mõne aja veel mööda lepikut ja õuetagust luusida: kas ehk Tiio kogemata nähtavale ei peaks juhtuma. Ta ei pööranud silmi talu poolt ära, vaid ootas ja vahtis nagu rebane kana. Ta nägi peremeest õuest läbi rukkipõllule kõndima minevat; ta nägi sulaseid kaevu ääres hobuseid jootvat, nägi ka mitut naisterahvast üle õue aidast tuppa ja toast talli käivat ning talitavat. Oma Tiiot ei näinud ta aga kusagil.

Meie Andresel hakkas aeg viimaks igavaks minema. Maanteel kuuldi juba 'vankreid kägisevat ja hääli kõnelevat: kirikulised hakkasid liikuma. Kas ta pidi ootama, kuni ka Kase talu rahvas teele läheb? Kas ta siis ise mees ei ole? Keda ta kardab? „Ega ta mind ära ei söö, katsume õnne," mõtles ta iseeneses, võttis südame rindu, ja kui peremeest teisest väravast jälle koju nägi tulevat, astus ta teiselt poolt ka õue ja küsis tüdruku käest, kes pangega kaevust vett välja vinnas, kas peremehega kokku ei võiks saada.

„Miks ep või! Astuge aga tuppa," tähendas teine. Andres jättis tüdruku järele vahtima, astus tuppa ja leidis sealt peremehe eest, kes temalt pärast tervise vastuvõtmist küsis, mis head see külaline siis toovat.

„Hm! hm! Sooviksin sõna kaks nelja silma all —"

„Nelja silma all? Tulge siis õige siiapoole." Sellega viis vana Kustas, kel paksu punase näo pealt tema 55 aastat veel näha ei olnudki, külalise toast läbi kambri ja pani ukse takka kinni.

„Ega teie mind vist ei tunne," alustas Andres. „Olen küll korra enne, aga poisikesepõlves alles, teil käinud. Minu nimi on Andres Ramm —"

„Ah so — Lohasaare Juhani poeg? Õige, õige," mäletas peremees. „Teid ennast ma küll ei mäleta meil näinud olevat — võib hea tükk aega sest möödas olla — aga teie kadunud isa olen küll tunnud, sel ajal, kus ise alles veistega kauplesin. Oli, mis peab ütlema, tubli ja õiglane mees; saime teineteisega ikka ausasti korda. Tõsi küll, viimasel ajal oli ta kaunis halliks läinud, küür oli ka seljas. Aga aus mees, väga aus mees" — ja Kase Kustas ajas piibust paksu suitsu. — „Või teie olete siis nüüd talupidaja."

„Küllap ta nõnda on" — Andres veeretas mütsi sõrmede vahel — „sellepärast —"

„Sellepärast? Mis teil siis on?“ küsis vanamees, kui Andresel sõnad kurku kinni jäid — meie Andres oli ju esimest korda kosjas, mis ime siis, et ta pea suitses otsas. —

„Ei muud ühti — tahtsin teid aga paluda, kas — kas — ärge pange pahaks — kas —“

Peremees võttis piibu suust ja vaatas imestades kogeleja otsa, kes kuue taskust midagi oli otsima hakanud.

„Kas? Mis siis?“ küsis ta.

„Kas te kogemata oma õues — minu tuvikest ei näinud?“ purskas Andres korraga suust välja ja seadis viinapudeli õnnega lauale, ise näost tulipunane.

„Oho!“ Kase Kustas pani piibu vagusi jälle suhu ja pööras pea argse kosilase poolt ära. „So, so! Või sealtpoolt tuuled puhuvad! Kuule imet! Ja mis siis teie kadunud loomakese nimi on, ae?“

„Küllap ikka Tiioks hüütakse —“

„Mis? Kuidas? Ega te ometi meie Tiiost ei räägi?!“

„Küllap vist,“ kogeles Andres.

„Minge metsa!“ hüüdis vanamees, „ta on ju alles laps, 16-aastane. Kas te teda siis tunnete?“

„Miks ep tunne. Ma pistaks ta põue armastusest!“ hüüdis Andres hiilgavail silmil ja mõtles iseeneses: 16-aastane? Siis on ta usinamini sirgunud kui teised. No eks ta ole ka igal pool esimene!

Vana Kustas käis senikaua ühest nurgast teise ja ümises: „Hm, hm. Imeasi! Meie Tiio! Näe sihukest teravnina — alles sõrmepikkune, ja vaata — juba kosjamõtted peas! Kuula tüdrukut! Ei mina seda temast poleks oodanud. Aga nõnda on nad kõik: ees nagu lambatalled, aga mähkmeis juba kümme kavalust kõrva taga. Hm! Oodake siin natuke — ma tahan korra tüdruku enese käest kõik järele pärida. Muidu ei oleks

mul teie enda vastu suuremat vaidlemist. Olen teist head kuulnud ja minu lang möldri Hannus kiitis teid mulle alles mineval nädalal. Aga — oodake siin; ma tulen pea tagasi.“

Sellega jättis vanamees Andrese kambri ja hüüdis üle õue-ukse Tiiot emaga, kes aida juures kiriku vastu valmistasid, tuppa.

No mis Andres selle vastu võis parata, et ta nii ukse lähedal istus, kust kõik kuulda võis, mis toas räägiti? Ta pidi vaikselt ära kannatama, et isa esmalt tütrele peatükikese Leeviti raamatust kätte ütles, sest et oma loaga isa selja taga võõra mehega oli sõbrustanud, ja kuulis vanameest tüdrukule pikemalt ära seletavat, kuidas ülekohus iial kotis ei seisvat. Tiio tunnistas tõeks, mida ei maksnud salata, aga siis tuli ka avalikuks, et emale asi teadmata ei olnud. Eideke seletas, kuidas ta juba eile ja tunaeile isale kõik ära rääkida tahtnud, aga parajat aega ei olevat leidnud, ja nüüd, kus lugu taadile kes teab kust teatavaks saanud, nüüd lootvat tema, et vanamees lapse südant ei vaeva, vaid „jah“ ning „aamen“ peale paneb, nagu õige isa „tõsine kord ja kohus“.

„Aga ta on ju alles päris laps, kellel pea ühtepuhku koerust ja üleannetust täis!“ vaidles vanamees vastu. „Kelle perenaine temast saab!“

„Oh, mis laps!“ pahandas eit. „Mina olin ka samasugune laps, kui sa mind poolvägisi kodust ära tõid — eks sa mäleta enam? Ja missugune perenaine — no ega mina iseennast küll kiitma lähe! Tiio saab tulevaks nääripäevaks 17-aastaseks — kelle titeke see enam on? Ja, sina kallike, eks ma ise ole ka käepärast, kui vahest kitsikut peaks tulema. Paremat meest aga, kui see, ma Tiiole ei sooviks; tema kätte võin ma oma lapse rahuga usaldada. On tal ka maad vähem kui meil, selle eest on amet tulus ja hea kopikas tal tallele

pandud. Aga sina oled ikka niisugune kivisüda, kes oma naise sõnast iial ei ole hoolinud! See on nüüd neljas kosilane, ja küll sa näed — viimati saad sa niisuguse riistapuu väimeheks, kelle peale sülitadagi ei sünni. Või tahad sa oma lapse nurka seenetama jätta? — Aga Issa pojuke, püha ristike, kes seal kambris on?"

Andres oli kummardades — ta tahtis ometi läbi võtmeaugu ka oma Tiio nägu näha — kogemata ninaotsaga ukselingi külge puudutanud. Naised ajasid kõrvad kikki, peremees naeris.

„Kes seal siis on! Tiio hea sõber tulnud omale kadunud tuikest otsima," kostis ta heal tujul. „Jah, nüüd on heal tujul! Jah, nüüd sul silmad häbi täis! „— Tulge aga tuppa, peremees," hüüdis ta ukse lahti tehes. Andres astus ette.

Aga korraga lõid naised käed kokku ja taganesid ruttu eest ära. „Heldene aeg, ega see minu Priidu ei ole!" kilkas Tiio. „See on ju hoopis võõras! Ei, taat, seda ma ei taha, mitte sugugi!"

„Kase peremees — Jumala pärast — see ei ole ju minu Tiio!" hüüdis nüüd ka Andres, hirmu täis. „Sellel on ruuged juuksed ja sinised silmad — minu Tiiol olid mustad silmad. Minu Tiio oli palju sirgem ja pikem, ei olnud ju niisugune laps enam."

„Mis pagana juttu siin siis aetakse?" põrutas vana Kustas pahameelega. Perenaine seisis ristis käsil nagu soolasammas kõrval ja sosistas kord-korralt: „Helde Jessuke! Oh sina helde Jessuke! Mis nüüd?"

Kõige esimene, kes aru jälle pähe sai, oli Tiio ise. Teised vahtisid veel, nagu kanad tule paistel, umbseil silmil üksteise otsa, kui tüdruk korraga ema käisest kinni hakkas ja kihisedes ütles: „Eit, kuule, eit, see on ju mineva-jaanipäevane laulik, kes meile loovõtmisel appi tuli. Tema ise! Tema otsib vist „laulurästast" taga, kes seekord meil oli. Ih, ih, ih!" naeris ülean-

netu ja puges ema selja taha. Nüüd tulid ka teistele sõnad suhu.

„Laulurästast?“ hüüdsid vanemad ühest suust.

„Laulurästast?“ mõtles Andres. „Eks ma võinud ennegi arvata, et ta mõni laululind võis olla. Aga mis ma nüüd teen?“

„Jah, miks te seda enne ei nimetanud?“ urises vana Kase Kustas. „Siin olete võõra ukse ees, sõber! Aga, Tiio, kes siis nüüd õieti su päris kosilane on, kelle eest mõlemad nii suure hoolega seisite, ae?“

Ema ja tütar said aru, et loodetud kasu nüüd käest jälle välja võis kippuda. Sellepärast kostis eit lapse asemel kindla häälega: „Kes ta siis on? — Kes muu kui möldri Hannuse poeg Priidu, P. vallast.“

„Ohoo! Vaata, vaata,“ hüüdis vanamees. „Kas tema? Noh, minugi pärast,“ lisas ta heal tujul juure. „Mul on õige hea meel, et vallatu tüdruk kord tubli mehe hoole alla saab. — Aga mis me siis nüüd teiega teeme?“ pööras ta meie Andrese poole, kes selle aja, nagu või päeva käes, kõrval oli seisnud.

„Ärge pange pahaks,“ kogeles noormees. „Ma näen, et ma õige rumala tembu olen teinud, nõnda tundmata viisil tulla.“

„Sest ma ei räägi,“ ütles vanamees. „Kes teab — minu naisterahva ja tütre arvates võib temp veel õige tulus olla, sest —

„Ja jah,“ lisas Tiiokene vahele, „muidu ei oleks —“

„Pea ometi nokk kinni, sina teravnina!“ keelas isa heal tujul ja pistis piibu uuesti põlema, mis tunnistamisetuhinal ära oli kustunud. „Kas teate, Lohasaare peremees: Teie Tiio — meie hüüame teda ta ilusa hääle pärast „laulurästaks“ — teie Tiio on minu õetütar Koidu talust, ega jäänud kauemaks meile kui heinateo ajaks; nüüd on ta ammugi vanemate juures kodus. — Varane lõuna on muidugi käes — nüüd jääge lõunaks

meile. Senikaua kirjutan ma sõna kaks oma õemehele ja annan teile kaasa — tema mehike on alati minu nõu kuulda võtnud, teab küllalt, et mul sest saadik hea jagu eluõpetust tagavaraks pandud, kui veel lojustega kauplesin — ja siis minge siit esmalt möldri peresse sisse; vana lang Hannus on ju teie suur kallistaja — see võtke Koidule kaasa, tema on jälle minu õemehe kälimees. Näete, kuidas kõige ligema suguvõsa sekka olete sattunud. Kui tema kosilaseks kutsute, küllap siis minu lootes oma õige Tiio kätte saate."

Andrese mahavajunud lootuse kaal tõusis korraga jälle kõrgesse. Ta sõi ning jõi, ja Tiiokesel ühes eidega oli õnneksläinud kosjaloo üle nii hea meel, et teda juba enneaegu languks nimetasid ja rõõmu pärast poolsurnuks tahtsid sööta. Senikaua kui taat kambris Koidu peremehele tähti paberi peale siblis, andis Tiio Andresele möldri Priidu tarvis nii palju tervisi ja sõnumeid kaasa, et pea teisel otsas aurama hakkas. No sai viimaks tänades õnnega teele, ja vana Kase Kustas hüüdis veel väravalt tänades järele: „Pange aga tähele, mis „laulurästas" ütleb, kui teid kuuleb enne teises talus kosjas käinud olevat." Andres naeris vastu ja — korraga tõusis tal Vaariku rahvas mõttesse. Aga siis läks jumalaga jättes oma teed.

P. küla tänava all käänas Andres teiselt käelt alla — miks ta siis just Vaariku talu lähedalt mööda pidi minema! Tahtis ju muidugi homme juba Pahmaru Adoga Vaarikule sõna saata, et ta edasi ja tagasi mõtelnud ja ennast ei arva selle au väärt olevat Vaarikul väimeheks hakata. Jah, homme varssi tahtis ta seda teha, aga täna oli ometi hea, et jalgtee kõrvalt ka üle heinamaa veskile viis, kus teda rõõmsasti ja lahkesti vastu võeti.

„Vaat see on ilus, et meid ka meele tuletate," pakkus vana Hannus külalisele teretades kätt, ja Miina-

kene sosistas emale kõrva: „Eit, kuule, kui, nüüd Juhan ka veel täna meile tuleks, siis oleks tuba pühapäeva õhtuks laulu täis, et tükiks ajaks mäletada jääks.“

„Mul oleks natuke nelja silma all teiega kõnelda,“ ütles Andres peremehele pärast teretust.

„Naised, otsige külalisele ka midagi keelekasteks! Priidu, piibud siia!“ käskis Hannus. „No mis teil siis on?“ küsis ta, kui teised õue olid läinud.

„Jah, nõnda ja nõnda,“ seletas Andres, „ja teie olete ise ütelnud: ‚Kui teil kord ühe või teise asja poolest kitsas kätte tuleb, siis teadke, kus P. valla mölder Hannus Särg elab!‘ Nüüd olge nii hea ja aidake ka!“ Ja siis seletas Andres möldrile kõik ära, näitas kirja ette, aga ei nimetanud võõrast Tiiost, kellel võõriti viisil oli kosjas käinud, mitte sõnagi, palus aga, et mölder raudkäpa ameti enda peale võtaks ja temaga kaasa tuleks.

Seda heameelt, mis Hannusel nüüd oli! „Muidugi, muidugi!“ hüüdis ta, „oodake, oodake, varssi ajan ma teise kuue selga! Sina kallis aeg! Mul on tuline hea meel, et teid oma suguvõsa sekka näen astuvat. Jah, tõesti tuline hea meel! Olen teile ju ütelnud: Kui mu oma tütar mitte juba Hallikoorma Juhanil — noh, nõnda on ka ükskõik! Nüüd aga, kas teate, nüüd lähen ma esmalt üksi Koidule — andke kiri siia — so, nõnda — ajan asjad õigeks ja et teil seni siin üleval aeg igavaks ei läheks, siis saadan ma Koidu Tiio kodunt siia minu Miinat vaatama. Jah, nõnda on lugu kõige parem ja selgem.“

Sellega astus vana Hannus õuest alla küla poole ja Andres vaatas südame tuksudes takka järele. Siis kutsus ta Priidu pisut kõrvale. Möldri perenaine jäi, mokad vingus, taplema — see olevat ju hoopis imelik lugu, et igaühel täna salajuttu olevat ajada; ta tahtvat näha, mis sest viimaks välja tulevat. Et kõik asi õige

ei ole, seda olevat ju käega katsuda, aga tema ei olevat sellega harjunud, et nõnda tema selja taga sosistades ja talitades midagi sünnib. Mis neil ometi pidavat olema?

Senikaua ütles Andres salaja poja vastu: „Kas teate ka uudist, Priidu?"

„Mis siis?" küsis teine imeks pannes.

„Kase Tiio on oma isaga teie üle kõnelnud —"

„Pole tõsi?!" küsis teine pärani silmil.

„Tõsi jah! Kõnelge teie nüüd aga oma vanamehega, mida varem, seda parem; Kasel on asjad õiged."

Priidu ei saanud enam kuulata — jooksis kööki emale ja õele salasosistamise sisu jutustama, ja nüüd ei olnud rõõmul aru ega otsa. Kase Tiio oli minija teist, kelle rikkust põld nii pea enam ei kanna. Andres oli silmapilguks hoopis ära unustatud. Ta astus väravast õue, siis pikkamisi, samm-sammult alla küla poole. Ja süda tuksus kangesti sees: mis vastavad Koidu Tiio isad-emad tema kosjakäigu peale? Ta süda lõi kuumaks sees, kui mõtles, et vahest vastu ei võeta. Eluajal, seda tundis ta südames, ei või ta tütarlast enam ära unustada.

Tänava-äärse lepiku vahel seisis kolm kõrgemat kuuske, mille tagant ühe talu katused paistsid. Andres astus puude alla ja vaatas alla maantee poole, kust teiselt poolt väljad, luhad ja aasad pühapäeva pärastlõuna rahus ta silma paistsid. Päike peegeldas hiilgavat palet oja lainetes, mis teisel pool teed nagu sinine lint rohelist suvikatet ehtisid. Pisarkaste tõusis noormehe silma. „Jah, maailm on ilus ja inimesed tema peal on head," ütles ta iseeneses, „kuhu ma ka vaatan ja kellega ma kõnelen — kõik on nad lahked ja armsad minu vastu; ja Tiio — Tiio —"

„Andres!" kostis hääl ta selja tagant. Nagu välk pööras ta ümber: Tiio, tema Tiio mustad silmad vaatasid ta otsa —

„Ma olen sind usaldanud, ma olen ootnud ja lootnud — nüüd oled sa tulnud!“ ütles tütarlaps viimaks, ja kastepiisad niisutasid silmalaugusid. Andres aga seisis sõna lausumata ja hoidis neiu kätt oma peos, nagu kartes, et piiga ta käest uuesti võiks kaduma minna. Silmad peas aga kõnelesid ja meie arvates pidi kõne selge ning tähtis olema, sest Tiio ei pannud ju vaitolemist pahaks ega oodanud ka pikemat aruandmist.

„Kust sa siis tuled ja kus sa elad, armas „laulurästas“,“ päris noormees viimaks, kui sõna jälle suhu tekkis. „Peaaegu võiksin ma arvata, et sa murueide tütarde suguseltsist oled: nii ootamata ja kogemata leian ma sind juba teist korda tee pealt eest.“

„Laulurästas“ vangutas naeratades pead. „Murueide tütarde hulk on palju jumalikum ja palju — õnnetum kui mina praegu,“ kostis ta punetades. „Vaata, kus meie talu sealt kuuskede tagant paistab. Möldri onu tuli Kase onu kirjaga meile, nimetas ka, kes jaanipäeva-õhtune laulik olevat olnud; mina panin jooksma ja leidsin sinu siit. Nüüd aga tule, lähme mäele: teised ootavad.“

Käsikäes astusid nad maja poole. „Aga sinu vanemad, Tiio?“ küsis Andres argsi. „Mis ütlevad nemad?“

„Minu õnn on nende rõõm,“ kostis neiu. „Millal oleksin ma saladust nende eest pidanud! Nemad teavad ammu, mis ja kes mul meeles on.“

Õhtupuna läikis üle maa ja metsa ning kullatas ümberringi kõik nagu elava tulega üle. Koidu talu ukse ees seisid Tiio vanemad ja mölder Hannus. Nad ootasid noorrahvast, kes käsikäes nende ette astus. Vana Koidu peremees võttis mütsi peast; hallid juuksed hiilgasid nagu hõbe langeva päikese paistel. „Issand õnnistagu teid ja olgu teie kaitsja,“ ütles ta liigutatud häälel laste käsi kokku pannes; ja eidekesel seisid silmad vett täis, kui ta kord-korralt oma armsa lapse

punast, õhkuvat palet silitas. Emal seisis silma ees, kuidas ta peale 26 aasta eest nõnda oma vanemate ees oli seisnud, käsikäes oma Mardiga, nooruses, lootuses ja rõõmus. Nüüd olid juuksed halliks läinud peas ja tema laps läks sedasama elukoormat oma õlgadele võtma. „Jumal andku sulle jõudu ja kindlat südant rindu,“ ütles ta niiskeil silmil; ja siis hüüdis möldri Hannus sekka:

„So! Nüüd, vana kälimees, nüüd, kus asjad järjel, astume tuppa tagasi ja kastame pisut keelt noorpaari auks. Ja siis tulete õhtuks kõik meile. Minu tulevane väimees Juhan tuleb õhtuks muidugi meile, teie „laulurästal“ on omajagu häält ja Andres — noh, mis, sest ei maksa rääkidagi: pruugib kurku nagu mõni köster. Kahju, et meie kirikisandat käepärast ei ole — muidu oleks kõik aegsasti lõpetada,“ naeris ta ja võttis hea lonksu kannu põhjast. Koidu peremees Mart aga tähendas, sellega olevat veel aega, ja Andres, kelle pehme südame tundmuse sekka vanamehe naljatamine sel tunnil ei sündinud, ütles korraga:

„Kas teate ka, mölder, mis teid kodus ootab? — Teie Priidul on midagi südame peal.“

„Kellel? Priidul?“ ajas Hannus silmi pärani. „Va — vahest ka mõni tuikene tagavaraks, ae?! Ja jah, juba ma näen! Näe rebasesaba! Ei ma seda uskunud. Kas ta sünnib poisile, ae? Kas on jõukast talust? Ütelge ometi!“

„Ja muidugi! Nii kena ja rikast ei leita palju,“ kostis noor peigmees, „olgu siis —“ ta pigistas Tiio kätt ja jäi vait.

„Aga kes ta siis on? Ajage ometi suu lahti!“ hüüdis mölder.

„Ei tohi — küllap kuulete ise,“ naeris Andres, ja Hannus tormas uksest välja ja paartuhat sammu teed

tagasi kodu poole; minnes veel hüüdis: „Ärge unustage tulla! Oh tema — seljatagune! Vaata poissi!“ jne.

Kui Koidu rahvas tunni' aja pärast noorpaariga veskile tuli, tõusis neil juba õue peal magus sealiha ja muna hais ninasse. Ja köögis tule ees seisis möldri perenaine Liisu, ise tulipunane näost ja higi jooksis nagu vett mööda silmi maha. Seda võis igaüks pime näha: siin oodati külalisi. Koidu Mari, kes alati viisist ja kombest oskas kinni pidada, ütles:

„Aga, Liisu, tere õhtust! Mis sa ennast meie pärast ilmaaegu vaevad — ega me söögi pärast pole tulnud. Kas ma aitan?“

„Tere, tere!“ — ja perenaine pühkis kätt põlle küljes. „Ole terve, see on hea, et tulite. Noh, teil on ju ka kosjalood käes? Sina kallike! — Ei ma tule äärest tohi liikuda, muidu ajab rasv lakke. — Aga soovin noorrahvale õnne ja rahu-tervist ja et ikka rõõmsasti ja priskesti võiksite elada! Jah, sina helde Jeesuke! Minul on pea üsna uimane otsas. — Riinu, eks sa näe, et pada üle ajab! — Miina oli parajasti Juhanit läinud meile kutsuma, kui isa koju tuli; Priidu seletas oma lood talle ära — vanamees tahtis lakke karata heameele pärast: vaata, niisugust jõukat minijat ei arvanud ma saavatki, aga no muidugi, meie Priidu on ka sile poiss, seda ütlen ma ise, ehk ma küll ta vanem olen. — Riinu, anna veel võid siia! — Rakendasid hobused ette ja siis mõlemad tuhatnelja Kasele; ajasid nagu tuli taga. Ma ütlen ikka, ega nad enne ei kuule, kui mõni õnnetus lahti on. Nüüd võivad pea jälle siin olla, Kase rahvas tuleb kaasa. Teid tahtsime ka siia tuua, kui te enne poleks tulnud. Seda ma pean ütlema, ei mina täna hommikul poleks arvanud — Riinu, tõsta pada maha! — et meil õhtuks niisugused järjed majas on. Kuule, Tiiokene, pai laps, sa võiksid mind õige natukene aidata; mul on alles soe õlu keeta ja saiad ahjust välja võtta. Tont

teab, kuhu see Miina jääb. Eks ta tea, et kodus kõik käed tööd täis on. — — Oh, sina kallis aeg, kuule, juba tulevad! Riinu, kus mu puhas põll on? Taevane heldus, näe, mis nägu ma olen! Ja Miinat ei ole veel kodus. Vaata toidu järele, Riinu. Oh sina kallike!"

Kaks vankrit oli õue sõitnud. Kase pere astus möldri meesterahvaga tuppa, ja higisel punasel möldri perenaisel läks teretades ja õnne soovides pea veel uimasemaks kui enne. Naeratades seisid mõlemad Tiiod teineteise ees — üks ruugejuukseline, alles pool laps ja vallatu, teine vaikne ning viisakas neiu — nagu koidu tõus ja keskhommik.

Tuba oli juttu ja naerukõnet täis. Tütarlastel oli palju isekeskis jutustada, mölder ise nagu käest ära rõõmu pärast rikka minija üle. Vaese perenaise pea hakkas ikka enam ümber käima kära ja kisa käes ning ta tänas jumalat, kui tütar Miina Juhaniga tuppa astus ja toitu lauale aitas kanda: süües pidi ju rahu tulema. Tuli ka; ja kiideti tublisti perenaise toitu, aga kui nüüd Kase Kustas, meie Andrese hädaks, tänahommikust kosjakäiku võõra Tiio järel hakkas jutustama, nii selgesti ja kentsakalt, siis läks kära lahti, et naerul aru ega otsa ei olnud. Koidu Tiio ise naeris kõige enam; see oli Andresele veel väikeseks kinnituseks. Kui küllalt pilgatud ja naerdud oli ja toit laualt ära koristati, ütles mölder püsti tõustes:

„Nüüd ei aita ühtigi! Nüüd lähme õue kaskede alla ja Andrest-Tiiot ei pääse. Seadke kõrid hääle ja laulge, mis suhu tuleb! Sosistada võite kokku veel küllalt, kui üksi olete. Edasi, hakake peale!"

„Mu mõttes on üks ainuke,
Üks ainukene kallis, —"

alustas noorrahvas. Teised kuulatasid ja panid imeks, kuidas nende hääled kokku sündisid — nagu teineteise kõrva loodud. Vanemad kuulasid pealt, lõksatasid mõne

korra sekka, kastsid vahetevahel keelt ja tuletasid meele, kuidas paarikümne aasta eest lugu nendega just samuti olnud nagu nüüd lastega. Tähed taeva all tähendasid kesköö aega, kui Kase Kustas poolvägisi minekule ajas ja Koidu rahvas kümme korda ettevõetud jumalagajätmise lõpetada sai. Ja niipalju oli tõsi: Sedasugu rõõmsaid kahekordseid kihlusi ei olnud ammust ajast nähtud ega olnud tükil ajal oodata; seda ütles Kase Kustas, kellel oma jagu elutarkust sest saadik tagavaraks pandud, kui ta veel veistega kauples."

Andres oli ööseks Koidule jäänud. Teisel hommikul andis tulevaste äiavanemate ja väimehe vahel veel palju vaielda: Andres oleks hea meelega näinud, et pulmad oleksid juba homme või vähemalt kolme nädala pärast olnud, aga vana Mart pani sõna peale: „Enne rukki-maarjapäeva ei anta teid kokku, sellega olge rahul!" Ja eit lisas vaigistades juure: „Ega Tiio ka nii ruttu pulma vastu valmistada ei saaks." Andres võis tõotada niipalju kui tahes, et tema Tiio võtaks, olgu ta nii vaene kui kirikurott. Mõrsja ise küsis ka tõsise näoga, kas tema kui hilpharakas Lohasaarele pidavat minema. Ei aidanud midagi — peiu pidi järele andma, ja siis tehti veel ära, et tulevase noorpaari kirstud-vakad Andres ise pidi valmistama. No selle töö tahtis väimees siis nii pea kui võimalik lõpetada, lootes, et nõnda lugu ometi pisut varem ette võetakse, kui täna öeldi.

Kui Andres viimaks peale lõunat koduse tee jälle jalge alla võttis, oli ta süda nii suurt rõõmu ja rahu täis, et ta iga inimese kaelast oleks kinni hakanud, kes talle tee peal vastu juhtus, ja iseeneses arvas, et kõik peaks ta näost ära nägema, mis järjed tal käes on. Andres kahetses kõigest väest igaüht, kes peigmehe-põlves ei elanud ja kellel, nagu temal, armukest meeles ei olnud pidada. Ja missugust armukest! Teist seesugust ei

leidu terves laias maailmas enam! See on just niisugune „ainuke“, kuidas ta ikka igatsenud ja möldri Hannusele toona jaanipäeval tee peal seletanud. Kui nad nüüd teineteist juba kätte on saanud, siis —

„Lohasaare peremees, ae!“ hüüdis hääl eemalt üle aia. Andres vaatas poolkohkudes kõrvale — Vaariku Villem seisis kesapõllul adra taga, vaatas tüki aega juba vihase näoga teekäija otsa ja astus nüüd hobust seisma jättes aia poole.

„Olge terve, ei mina nüüd enam seda au tarvita,“ hüüdis kohkunud Andres ja tahtis edasi astuda — tont tõi ka just nüüd selle temale põigiti tee peale ette. Aga Vaariku peremees hüüdis vihaga põgenejale järele:

„Ei tarvita? No muidugi! Nagu ma ei teaks, mis kära eile õhtul veskil lahti oli. Aga oota, oota! Küll ma teile ahju kütan, et kolmel põlvel mäletada jääb! Esmalt lubate meie Kadrit võtta ja siis —“

„See on vale!“ hüüdis Andres tagasi. „Millal olen ma seda ütelnud?“

„No oot`aga, oot!“ kisendas vanamees ja näitas rusikat, „küll peate nägema, kes ma olen!“ Ta jäi aia taha sajatama ja käratsema, Andres kõndis oma teed. Aga korraga oli ta rõõmus tuju läinud ja tema meelest näis, kui seisaks taevas pilves ja kaugelt oleks kõuemürinat kuulda. Tal ei olnud eile õhtust saadik Vaariku peret enam meelegi tulnud. Mis nüüd heaks nõuks? Naeruväärt oli küll, et Vaariku peremees näis teda sundida tahtvat seal väimeheks hakkama, kuhu ta korra kuulatamiseks sisse läinud, ja narrijutt oli ju, et ta Kadrit võtta lubanud — see oli ju sula vale. Aga kes teab, mis Tiio ometi võib arvata ja mõtelda, kui vihane vanamees kisa suureks ajab. Aga mis temagi selle vastu võiks parata! Mis poolest ta siis eksinud oli? „Oh, tühi kõik!“ ütles ta iseeneses, „mis ta mulle siis võib teha? Pole viga.“ Ta kõndis mööda teed edasi,

aga — süda ei tahtnud sees ometi vaikseks jääda, sest tal tuli meele, mis Vaariku Villem viimati kohtus käimisest oli seletanud, ja vanamees ei näinud ka täna selle karvaline olevat, et ta paljast nalja oleks ütelda tahtnud.

Kodus tuli talle Sauna-Mall sõnumiga vastu, et Pahmaru Ado täna vähemalt kümme korda seal teda otsimas käinud. „Vaariku võõraste pärast," ütles naisterahvas imeliku näoga ja tõmbas iseeneses mokad üles: säh, nüüd on ju peremees leidnud, mida ta nii kaua otsis!

Andrese süda tuksus — kas Ado juba tema kosjalugu teadis? Vahest ka, Vaariku pere läbi. Nii ruttu?! — Aga ta ei vastanud muud kui: „Mine, kutsu ta siia!"

Pahmaru Ado tuli. „Sina oled mul paras naisevõtja!" hüüdis ta juba eemalt. „Kutsud Vaariku rahva pühapäevaks oma talu vaatama ja lähed ise oma teed! Kas sul aru peas! Eilep oli ju, kus nad sulle külaliseks pidid tulema; nad olid kõik siin —"

„Oh minu kallis aeg!" ütles Andres kohkudes, „Selle olin ma sootuks ära unustanud."

„Seda ma võin arvata. Aga kuidas sa ometi nii rumal võisid olla? Arva ise, mis Vaariku Villem pidi ütlema. Ma ütlen sulle, ta kirus ja vihastas nagu peast ära: sina olevat teda petnud ja mina olevat kõrvalt aidanud; meie olevat teda narrinud nagu rumalat last, ja — mina seisin nagu päris juhm tema ees ega leidnud, mis vastata ehk kuidas sind vabandada. Arvasin iga silmapilk: nüüd ta rooskab mu läbi nagu kütt koera — tead isegi, mis mees ta on."

„Mis ma nüüd teen?" küsis Andres ja otsis kukla tagant nõu.

„Muud ühti, kui palu andeks," kostis Ado. „Mida varem, seda parem. Vaariku Villem ei aja nalja, olgu sa ka ta tulevane väimees ise."

„Olen — olen õiguse pärast juba täna temaga kokku saanud, aga seep see on: ma ei taha enam ta tütart —“

„So — o — oh! Jah, siis — siis ei maksa enam nimetadagi! Oh sina heldus! Jumal olgu siis armuline.“

Jah, Jumal pidi küll Andresele armuline olema, sest inimesed seda suuremalt ei olnud, kõige vähem veel sealt valla naised. Kas neil nüüd sula-õigus ei ole, kui ütlevad, et Lohasaare Andresest ka 60 aastaga täie-arulist meest ei saa. Mis mõistliku ehk targa meelega mehe tegu see on esmalt ühes kohas kosimisest kõnelda ja siis teist tee ääres nähtud tüdrukut võtma minna? Soo, nüüd oli paras paraja leidnud! Nad tahaksid teada, mis Koidu Tiio siis Vaariku Kadrist õige parem on. Üks peast valge, teine must, muud midagi. See kuusseitse aastat vanaduse vahet ei maksa nimetamist, ja natuke laulu — sina kallike! Kes teab, kelle kõht sest täis saab! Niipalju oli ju selge, et Andres ise oma õnne oli ära põlanud ja see oli talle üsna paras, sest Koidu perel ei ole ammu seda jõudu, mis Vaarikul. Ja kui nüüd vana Villem, nagu kuuldi, veel kära pidi tõstma, siis saab Andres ometi kord näha, mis see on, kui lootus inimesel nurja läheb. Eks ta ole neid küllalt pahandanud ja närinud.

Kahe päeva pärast tuli Pahmaru Ado jälle Lohasaarele: „Mis ma pidin ütlema, Andres — ma oleksin ka oma vaevapalka tarvitanud, tead küll, mis käikude eest. Pool neljat rubla olen ise puhast raha kulutanud ja teist niipalju palgaraha — kümme rubla kulub ikka ära.“

„Mina ei maksa kopikatki,“ ütles Andres pahameelega. „Olen ju teise võtnud, ja hapu meelt on mul veel pealegi.“

„Kuule, sõber, ära sa katsu!“ ähvardas kingsepp „muidu ma annan kõik seitungite läbi maailmale teada, siis on sul suud-silmad häbi täis!“

Andres pigistas mokad kokku ja — maksis. Ta tundis, mis mehike Ado on.

„So, sellega oleme valmis," ütles vanamees ja pistis raha pungaga kuuetasku. „Ja nüüd, Andres, kuule: ma olin eile Vaarikul."

„Mis mul sellega asja?" küsis Andres kortsus kulmul.

„No, ometi! Tahtsin asju teie vahel õiendada."

„Kuule, Ado, kas ma su uksest välja pean viskama! Mis sa pistad oma nina palumata ukse vahele? ae?" küsis noormees vihaga.

„Ära ole sõge, Andres!" kostis Ado rahulikult ilma silma pilgutamata vastu. „Kui sina mind lepitajaks ei taha, siis tea: Vaariku Villem on mind juba seks palganud. Kõik jäägu teie eneste vahele ja tema ei taha edaspidi enam sinule tüliks tulla ega kõnelda, kuid siia selle paberi peale pead oma nime alla kirjutama, ja mina olen tunnismees."

Sellega andis Ado võlakirja Andrese kätte, kus oli üles pandud, et Lohasaare peremees Andres Ramm Vaariku peremehele kakssada hõberubla võlgu on, mis enne mardipäeva tuleks välja maksta.

„Oh tema häbemata!" hüüdis vihane Andres. „Oma lapse hea nimega ajab tema kaupa! Mitte kopikat ei maksa ma. Mina ei ole midagi kindlasti lubanud ega osta oma seekord kodunt ära minemist rahaga — seda võid sa talle ütelda."

„Andres, vaata ette," ähvardas Ado, „Vaariku Villemil läheb mõnigi asi toime, millest teised jagu ei saa. Ta tõotab kindlasti sinu kosjakäigu Koidu talus tühjaks teha, kui sa ei maksa."

Andresel tõusis puna silmi ja sooned otsa ees verd täis. Ta võttis paberi laua pealt, tõmbas keskelt lõhki ja viskas tükid põrandale Ado jalge ette. „See olgu teile vastuseks!" hüüdis ta nagu käest ära. „Sina

ei ole karvaväärt nendest parem, muidu ei hakkaks sa niisugustes asjus-vahekandjat tegema. Jumalaga!"

Pahmaru Ado läks oma teed. Aga — nii kindlasti kui Andres ka tema ees oli kõnelnud — süda sees ei olnud tal siiski ülearu rahulik. Tuleval pühapäeval tahtis ta Koidule minnes kõik Tiiole enesele ja tema vanematele ära seletada ja arvas sellega siis kõik asja selge olevat. Mis Vaariku Villem siis õieti võiks teha? Kui Koidu pere asjalugu teab, siis ei maksa teiste nina kärtsutamine ju mitte musta küüne all. Aga raske, väga raske oli süda Andresel ometi sees, ja Are Toomal ja Uuetoal ja kõigil ümberkaudsetel naabritel oli palju naerda ning küsida. Andrese suust ei kuuldud juba jälle laulu häälekest, ehk ta küll „ainukese" pulmakirstu valmistas. Ja jah, nemad teadsid küll, kust see tuli! Eks Pahmaru Ado neile olnud ütelnud, kuidas Vaariku vana hiljuti Koidul oli käinud ja kaua aega vana Mardiga kõnelnud. Seal võis leent olla segatud, mis Andresel ära süües hästi mõru võis maitseda. Nemad ei ole küll sugugi kadedad, Jumal hoidku! aga seda oli Andres nende laste pärast rohkesti teeninud.

Et neil jutt seekord just tuulest võetud ei olnud, pidi peagi avalikuks tulema. Laupäeva õhtul, just kui Andres sae ja höövli käest ära pani ja õhtut tegi, astus Koidu talu vanem sulane Jüri tuppa, kiri peos. Andresel lõi nagu noaga rindu. Ta võttis kirja lahti ja luges:

„Teie ollete meid ja meie last petnud. Nüüd on awwalikuks tõusnud, et Teie üht teist tüttarlast enne jubba kossinud; tüdruko issa isse on meile sedda teada annud. Meie kattuse alla ei pea Teie jalga ennam sama: se on ausa rahwa maea, kus wallewannet ei sallita.

Koido Mart Lõhmus ja temma abbikasa
Marri."

Andres pidi istuma — põlved ei kannud teda lugedes enam. Ta toetas kaks küünarnukki laua peale ja mattis näo kätesse. Nõnda seisis ta mitu aega, ja valu ning viha võitlesid vastastikku südames. Kõike oleks ta enne arvanud: tema pärast oleks Villem kära võinud teha ja maailma täis valetada — see ei oleks muud kui tusast tuju ja paha meelt peigmehe südames tõstnud, aga et ta nende eneste usaldust läks suretama, kelle käes noormehe au seisis, see oli tükk, mida Andres ei olnud oodanud; see nuga tungis otsekohe rindu. Miks ei läinud ta varssi Koidule, kui Villemi vihast ja kurjast nõust teatust sai! See lõikas talle nüüd südamesse. Ta oli arvanud, et mõrsja vanemad ja neiu ise, kui lugu tõesti kuulevad, niisama mõtlevad kui temagi. Nüüd oli lugu teisiti ja Andres — kandis kulu! Oh Tiio, Tiio!

Sulane Jüri, kes Andrese valu nähes haledat meelt tundis, ütles viimati: „Mis sinna võib parata! Koidu Mart on muidu hea mees, kes kedagi last ei pahanda — aga see ei olnud ka õige, et teie esmalt Vaariku Villemi tütart kosisite —“

„Vale! see on puhas vale!“ hüüdis Andres suure häälega ja puna tõusis jälle palgeisse.

„Vale? Kuidas te ütlete?“

„Jah, vale! Mina ei ole iial Vaariku Kadrit võtta lubanud!“

„Soo, soo! See on teine asi. No kui Villem, nagu alati, siin ka tüki valet sekka luisanud, ja teie sõna ning tegu näib seda tunnistavat, siis ei arva ma peremehe vastu suurt pattu tegevat — ta on muidu minu vastu ikka hea ja õiglane olnud — kui selle tähe teie kätte annan, mis Tiio, hea laps, mulle kaasa andis. Tema, pai laps, nutab teie pärast veel oma silmad peast!“

„Siia, anna siia!“ Andres tõmbas paberi teise peost. Tiio oli aga paar sõnakest kirjutanud, kus pisara jäljed

veel peal näha olid, aga Andrese süda läks ometi kergemaks neid lugedes; paberis ei seisnud muud kui:

„Minna ussaldan ja loodan siiski sinno peale.

Tio."

„Ma ütlen ju ikka: niisugused võivad inglid taevas olla," ütles Andres, neiu sõnu ikka uuesti lugedes; ja Jüri nimetas: „Teil võib osalt õigus olla: igapäine tüdruk ta küll ei ole, niipalju on tõsi."

Õnnetu peigmees tõttas käskjalale alt keelekastet mäele tooma ja ütles siis: „Senniks, kui sa südamekinnitust võtad, kirjutan ma neile kõik ära, kuidas lugu olnud; siis oled nii hea, võtad kirja ligi."

Teine vangutas pead. „Oma sõna sõtkub teise teotuse: mis teid hoiab ise tulemast? Õiguse vastu ei saa ükski, aga nagu mina vanameest tunnen, viskab ta esimeses vihas vabanduse kõige kirjaga ilma lugemata ahju. Ajage riided selga ja tulge minuga kaasa. Minu arvates on see kõige selgem nõu."

Andres sai aru, et nõuandjal õigus ja mees ise Koidu talus pisut tähtis võib olla; sellepärast tegi ta selle nõu järele. Tee peal seletas ta Jürile kõik ära, kuidas lugu Vaarikul õieti olnud, ja teine kinnitas: „Võtku see ja teine! Sest tühjast loost teeb Vaariku vana nüüd nii pika jutu ja segadust; see on ju hoopis igapäine asi. Olge julge! Niipalju kui mina jõuan, tahan teie eest kosta; ihun muidugi ennest saadik veel hammast tema peale — oli korra ilmaaegu minu peale kohtus kaevanud."

Pime oli käes, kui mõlemad Koidu talusse jõudsid. Toas kuuldi vanameest suure häälega käratsevat; Tiio nutune hääl ja eide vaigistavad sõnad kõnelesid sekka. „Seal nad ei jutusta ka muust kui sestsamast," ütles Jüri ja tegi ukse lahti. „Tere õhtust!"

„Kas sa kirja kätte viisid?“ küsis vihane peremees vastu.

„Muidugi,“ kostis sulane, „ja siin ta on ise vastust toomas.“

„Andres! Tänu Jumalale!“ hüüdis Tiio ukse poole tõtates.

„Vait! Seisa!“ põrutas isa, „ja teie — kasige oma teed! Mis te veel siit otsite? Meie oleme valmis üksteisega!“

„Mul on puhas süda, muidu ei oleks ma siin —“ tahtis Andres ütelda, aga Jüri viis ta uksest tagasi, üteldes: „Oodake seal kuuskede all. Ma räägin enne temaga. Nõnda ei saaks te ometi teineteisega läbi, vaid lugu läheks aga hullemaks.“

Õues, seal, kus kolm kõrget kuuske oja lainete peale maha vaatasid, istus Andres nagu minevalgi pühapäeval mätta peale ja mõtles ja ahastas: kui ruttu oli lugu korraga teiseks muutunud, kui tema oodanud ja lootnud. Pilved taeva all katsid raske pimeda tiivaga tähevalguse kinni; tuul väänas haleda ulumisega puie oksi sinna ja tänna, ning lainete kohin kandis puhast kaebuse- ja nutulaulu ta kõrvu. Ja mis see oli, mis ta inimese headusest hiljuti siinsamas paigas oli nimetanud? Inimesed on õelad, on tigedad ja salalikud! Teise rõõmu rikkuda on nende rõõm; teise silmi niisutada nende heameel! Kuhu sa omale ilu-õilmekese istutasid, sealt nad kitkuvad ta välja või lämmatavad õrna taimekese ära kadeduse ja kurjuse ohakate all. Ei nad ole kõik kokku sinu pahameele ja vihkamise väärt! Kes teab, kas viimati Tiio enese meel ka veel teiseks ei muutu? ja Andrese süda lõi kuumaks sees. Nagu kivirink rõhus ta rinda. Rahutu meel ei annud vagusi seista: tõusis üles ja kõndis maja poole tagasi. Vaidlejad hääled tungisid toast õue: palumine, vaigistamine

läbisegi, siis jälle vihane taplemine. Viimaks astus sulane õue ja hüüdis teda.

„Täna ei ole vanamehega mõistlikku sõna rääkida,“ ütles Jüri, „aga ärge sellepärast lootust heitke. Ilmaru kindla meelega pole ta elades olnud, ma arvan, kui mõni muu kui meie talle paar sõna puhast maakeelt räägiks, see aitaks enam. Kas teate — kõnelge veski peremehega, see teab igale asjale nõu. Heldekene, juba hüüab jälle! Head ööd seks korraks!“

Teine tõttas tuppa. Raske sammu ja südamega pööras Andres tagasi. Seal helises toa luugi poolt tasakesi ja värisevalt ta kõrvu:

„Heast maga vaikse sängi sees,
Pea meeles mind und nägedes —“

„Tiio!“ — Andres teadis, et majatüdruku ja Tiio asemed pööningul olid. Ta ootas veel tüki aega toa taga, aga kõik jäi vait; ei tulnud enam sõna ega laulu-häält maha. Andres astus pikkamisi veski poole, aga süda oli ometi vaiksemaks jäänud. Ta teadis, et Tiio teda ei olnud unustanud, kui ka isa suu teda sõna lausumast keelas.

Ta tõstis silmad üles pea kohta: teisel taeva veerel olid pilverünkad lõhki kärisenud; prao vahelt vaatas kuu vaikselt ja imestades maha pimeda maailma peale, kus need imelikud inimeselapsed nutsid ja naersid, ahastasid ja rõõmustasid, ning kus ometi iga päev omad pilved taeva all sõudsid ja iga öö pimeduse sekka veel oma tükk heledust ulatus. Andresel tuli nagu häbi silma iseenese üle: siin ta vihastas nagu kuningas kõige maailma peale ja ometi, kui ta tõtt tahtis tunnistada, oli ta ise ka osalt süüalune. Kui ta oma sõna oleks pidanud ja mineval pühapäeval koju jäänud, siis ei oleks vahest kõike seda mitte sündinud. Selle eest kandis ta nüüd nuhtlust, olgu ka vits ülearu raskem ja kibedam, kui eksitus suur olnud. Ja mis ta siis ini-

meste õeluse üle õieti nurises? Tiio ja mitu teist olid ju alles tema poolt ja möldri juurest läks ta ju ise praegu abi otsima. Aga nõndap see on alati, kui vihale ja valule rinnas suuremat voli anda kui meelele peas. See sündis teiseks korraks meeles pidada.

Veski pere lõi käsi kokku, kui kuulis, mispärast Andres veel nii hilja õhtul nende juurest tuli öömaja paluma. „Sinu suust kuulen ma esimese sõna kõigest sest kärast," ütles Hannus, „aga küll ma tean: Mart võis arvata, mis ma talle oleksin ütelnud — sellepärast ta mulle musta ega valget ei lausunud. Kes sind ennast ka käskis suud pidada! Eks sa mulle jaanipäeval võinud ütelda, mis sa õieti Vaarikult otsid. Naisevõtmine ja „töö pärast kuulatamine" on kaks asja; oleksin sulle suu sisse ütelnud, et teda meil ümberkaudu „Tust-Kadriks" hüütakse. Paha lugu! Villemi viha peale ma sülitan, aga Mart! Ise muidu hea mees, aga mis teine kavalam talle ette valetab, seda ta usub nagu Jumala sõna. Kas tead: homme vara sõidad sa Priiduga Kasele — kas tõrgud ka vastu, Priidu? — Kasele jah; sealt toote vana langu siia, siis läheme kaks vanameest Koidule ja ajame lood jälle õige järje peale. So. Nõnda on kõige parem."

Nõnda siis sündis. Öösi ei saanud Andres küll paljut und silma — pea oli tal mõtteid täis nagu suvine tuba kärbseid, aga süda sees oli ometi hea jao vaiksemaks jäänud. Teisel hommikul — Priidu, imet, ei tõrkunud koguni selle tülina vastu — toodi siis vana Kustas veskile ja kui hea südamekinnitus enne ära oli võetud, sammusid mõlemad langud üles Koidu talu poole.

Vana Mart istus uksealusel pingi peal, suitsetas piipu ja mõtles isalikus meelepahas veel maailma kurjuse üle järele: Kas tema seda oleks arvanud, et seesama vaga näoga mees nii salalik ja petis pidi olema? Vahetevahel torkis ka teiste vabandamine ja Tiio nutu-

hääl vanakesel meelest läbi ning Andrese sõnad tulid meele: „Mul on puhas süda —“ aga tühi jutt! Tema oli ju isa, kui laps naisterahva nõtruses õiguse eest kosta ei osanud. — Seal astusid Hannust-Kustast õueväravast sisse, teretasid, ja näod olid nii tõsised peas, et vanamehel süda juba eestotsa natuke pakitsema lõi. Ükski kolmest ei näinud, kuidas toa akna tagant seina kõrvalt kaks teravat tütarlapse kõrva nagu hiired kuulatasid. Kase Kustas algas ka varssi:

„Nüüd on lugu lahti! Ütle ometi, Mart, kui tihti ma sind veel sopast välja pean upitama, enne kui mehe aru pähe saad! Tule jumaluke appi, mis rokka sa nüüd jälle sisse oled seganud? Ma ütlen ikka: ära sa ometi omast peast toimetama hakka, ilma minult küsimata, kellel oma jagu elutarkust sest saadik tallele pandud, kus veel elajatega kauplesin. Sealt ei tule ometi elades head välja. Lohasaare Andrese, teist kelle sarnast sa oma lapsele elades ei leia, saadad sa nagu koolipoisi koju ja — mispärast? Kurjade keelte pärast! See oli nüüd veel su viimane tegu! Toho hullu!“

Koidu peremees kuulas kohmetanud kombel pealt, kuidas lell teda üsna suu sisse haugutas teo pärast, mis tema arvates õige mõistlikult pidi õiendatud olema. Tahtis ennast vabandama hakata, aga teised ei annud aega.

„Ära sa arva, et me sinu pärast tulime,“ lisas mölder ruttu sekka. „Arva ise viie sõrme peal ära, et meile Tiio meheleminemisest ju puhast kahju tuleb. Kui ta tüdrukupõlve jääb, ehk enda surnuks nutab, ehk nõdrast peast koguni mõne tembu ära teeb, ja tema tüdrukuga ei ole palju naljatada — tead isegi, et teie vara siis pärast teid meie pärida jääb, ja kas meie oma lastele ka kopikat ei pea soovima? See on õige vanema kohus! Aga nõndap see on: hea süda puistab kõik mõistlikud mõtted metsa. Olen kord niisuguse hella

südamega mees, kes ülekohut ei salli, ja Kustas samuti — eks ta olnud ju ikka meie suguseltsi külge loodud viga. Aga sina oled lapsest saadik niisugune raudpea olnud, kes alati oma punni ajab. No olgu muidu hea küll — mees peab majas valitsema, aga seekord, vaata, on teine lugu: ei sa pea ka valet uskuma ja ilmsüüta südame eest peab mees seisma, olgu ka oma inimese vastu. Õigus vaatab kuningagi silma, see peab tõsi olema.“

Vana Mart ajas piibust ikka paksemat suitsu välja: kui neil viimati õigus on ja tema tõesti mälupea on olnud? Eks eile Jüri ja naised sedasama ütelnud? Et ta kui mees majas pidi valitsema, kõdistas seda enam südant, mida selgemini ta seda teist teadis, mida siin ei sündinud nimetada.

Tiio pani seina taga värisedes kaks kätt risti ja õhkas südame põhjast taeva poole. Mida, seda ei kuulnud keegi.

„Aga ta on ometi viinad juba ära viinud —“ urises vanamees vastu.

„No muidugi,“ naeris Kase Kustas, „kes seda salgab! Aga —“

„No jah! Nüüd ütled isegi —“

„Oota ometi, sõge! Aga kellelegi muile kui teile pole ta neid viinud. Vaarikul käis ta aga kuulatamas, ja kas tead, Mart, sa peaksid ka mees olema ja isegi teadma, misuke loom Vaariku Villem on. Uih! Endal hall pea otsas, ja raksaline nagu kadaka-oks. Mine soo peale! Ja kuule, kui see vale ka tõesti tõsi oleks, ütle ometi, mis sina kahe-kolmekümne aasta eest tegid ja jätsid, ae? Ja jah, ära vaata ühti teisele poole! Eks olnud omal ajal ka poissa, kes hoopis teisiti hullasid ja tagajärele ometi auväärt peredesse koduväiks hakkasid, ae?“

Mehed hakkasid suure häälega naerma ja Mart pidi vägisi kaasa naerma. „Ja nüüd võta müts pähe, läheme veskile,“ ütles Kustas. „Seal lepite kahekesi ära, sina ja Andres, kas kuuled! Peale seda, kuidas sa eile ta siit tagasi saatsid, ei sünni karjapoisilgi enam teile tulla. Pärast tuleme kõik siia teile tagasi ja räägime ka naistega. Hm, jah!“

Vanamees pilgutas naerdes toa poole silmi — Tiio nägu, kust rõõmupuna juba pisara jälgi hakkas kuivatama, oli ruudu taga nähtavale tulnud. Kui neiu onu naermist nägi, pühkis ta nagu tuul akna tagant minema ja teisest uksest välja, pigistas räästa-alusel seistes kaks kätt silmapilguks rinde ette ja tõmbas sügavasti hinge — siis jooksis ta ema juure aita kõike kuuldud lugu ära jutustama. Eit kuulas pärani suuga pealt.

„Jah, nõnda ta on: Kui teine-kolmas ütleb, siis ta teeb, aga kas ta sinu sõna kuuleb! Oh mõtteke! Ole sina rõõmus, nüüd on kõik asi hea; seda ma tean nii tõesti kui ilma õues. Aga Tiio, laps, mis me nüüd teeme, kui nad kõik siia tulevad? Mis ma neile ette annan? Kase onu on magusa toiduga harjunud — jookse, vaata, kas saad mõne kanapoja kinni. Ma lähen mäele. Pärast võime veel juttu ajada küllalt. Ole usin!“

Kas Tiio usin oli? — Tal olid nagu tiivad küljes. Kõige parema meelega oleks ta sedamaid linnukestega pilvedeni lennanud ja seal oma rõõmu üle maailma välja hõisanud. Aga et see paraku korda ei läinud, siis võttis ta, kui eit teda toas enam ei tarvitanud, püti sülle, istus läve ette maha ja puhastas lõunaks kartuleid. Ja pääsukesed räästa all panid väga imeks, et nende Tiiol korraga hääl jälle suus oli:

„Mu mõttes on üks ainuke,
Üks ainukene kallis!“

Andrese kokkusaamise veskil oma endise pahase äiataadiga jätame pikemalt arutamata. Mõlemil olid

esmalt südamed tuksunud ja keeled ei tahtnud käia, kuni möldri ja Kase Kustase abiga viimaks jutu peale said ja pärast lepitus sündis.

Kui peremees Mart lõunaks võõrastega koju tagasi jõudis, oli ta Andresega jälle hea sõber. Vanamees oli omale kõik hakatusest otsani ära korutada lasknud ja peale mitut köhatamist arvanud, et suits jälle suurem olnud kui tuli ja et see temale oma lapse pärast väga meelepärast olevat ja sellepärast olgu kõik unustuse pähe jätta, kui Andres arvavat. Teadupärast arvas Andres seda kõigest südamest, ja kui nüüd isa Tiio järele küsis, kes teiste tulles varssi eest ära oli põgenenud, palus Andres teda ennast seda toimetada lubada, jättis teised tuppa lõunalauale ja läks õue kuuskede alla, kus neiu, värisevad käed süles, jõe peale maha vaatas, mille lained päeva käes hiilgasid. Andres istus tütarlapse kõrvale maha ja võttis ta käe oma peosse. Mis nad seal kõnelesid, seda ei kuulnud keegi, aga kui nad peale eide kümne korra kutsumist viimaks tuppa tagasi tulid, hiilgas Andrese nägu rõõmu ja Tiio nägu puna pärast. Ja Hannusel oli päev otsa mõlemaid pilgata, et toa seinad vastu kõlasid.

Üht kasu oli Vaariku Villemi kadeduse temp Andresele ometi toonud, mille peale ta eestotsa ei julgenud lootagi: äiataadil ja eidel ei olnud midagi enam vastu vaielda, kui Andres niipea kui võimalik pulmad tahtis ära pidada. Kes teab, mis jälle vahele võiks tulla, sest Vaariku Villem ei olnud oma kiusamisega veel lõpul, vaid nagu sõgedaks läinud viha pärast, et lootus tal nurja läinud. Ta jooksis nagu meeletu ühest kohtust teise, et kõik küla- ja ümberkaudne rahvas asjast rääkis ja naeris, ning kui miski ei aidanud, käis ta õpetaja juures nõudmas, et Andrese-Tiio kuulutus tagasi võetaks. Aga ka seegi oli talle kahjuks, sest kirikisand pidas talle manitsusejutluse, et poolest jaost

küllalt sai, ja kaunis norus ninal kõndis vanamees pärast koju. Sest saadik jättis ta Andrese rahule.

Kolme nädala pärast oli aga kirik puupüsti inimesi täis: kolme sugulase pere lapsed said laulatatud ja pool küla oli pulma palutud. Õpetaja rääkis mõistu ja väga tähtsalt kullast, mis seitsmest tulest läbi käib ja seda puhtamaks saab. Nõnda olevat ka kindla armastuse lugu jne. Raske oli seletada, kes kaunim välja nägi, kas mõlemad Tiiod või möldri Miina; iga peigmees ja iga ema pidas teadupärast oma kõige ilusamaks. Koidult sõideti veskile ja veskilt Kasele ning pere-eitedel olid kõik käed tööd-talitust täis ja pead aurasid otsas. Aga niisuguseid pulmi ei olnud ka viiekümnel aastal olnud; seda teadsid need kõige selgemini seletada, kes tänini kõige enam selja taga olid laimanud. Et Andrese-Tiio pulmas laulust puudust ei tulnud, seda usub vist iga lugeja ilma sundimata, ja et mölder Hannus kolmekordsel pulmapeol kõige rõõmsam lang oli, seda ütles ta ise nii sagedasti, et ükski vastu ei läinud vaidlema. Vaariku Villemit ega Pahmaru Adot ei näinud ükski seal pulmas ega küsinud ka taga.

Kes tänapäev Lohasaare õuest mööda läheb, see võib õunapuu-aias või toas üht selgesilmalist, viisakat naisterahvast näha, kellel kaks last põlle küljes ripub ja kolmas teise käe peal istub. — Tiio on õnnelik abikaasa ja ema, ning külaeided, keda ta lahke, vihapidamata meel kas ära võitnud või ometi suud pidama sundinud, tulevad hea meelega „laulurästast“ vaatama, kellel keel naisepõlves veel ammugi vait pole jäänud ega nii pea näi jäävat. „Alalist laulupidu“ ei ole küll ka Andrest-Tiiot mitte pidamas, — kus oleks siin mullapinnal puhast, rikkumata õnne leida, aga Andres ei ole tänini mitte silmapilku kahetsenud, et ta omale „ainukese“ laulu abiga tee äärest võtnud. Möldri ja Kase rahvaga on sugulusesidemed vastastiku vaderil käi-

mise läbi veel kindlamaks sõlmitud. Kuulukse koguni nüüd juba siin ja seal juttu liikuvat, kui tahaks vald tuleval korral Lohasaare Andrese vallavanemaks nimetada, ja siis on loota, et seal mõnigi uus, hea asi kergemalt aset ja ruumi leiab. Aga see nõu hingab alles tuleviku põues.

Kui mõlemad Tiiod vahest üksi kokku juhtuvad ja endisi aegu meele tuletavad, siis annab veel sagedasti naerda vööriti kosjas käigu üle. Lohasaare toalt aga kuulukse mõnikord õhtu videvikul kahe häälega ja armsasti helisevat:

„Mu mõttes on üks ainuke“,

ehk:

„Kui seisan pime kesköö a'al“ —

— Siis on Andrest-Tiiot üksi omakeskel ja mäletavad seda aega, kus need laulud neid õnnes ja valus olid näinud. —

Enne ukse lukutamist.

„Need, kes kurja keelte peksu
Uskvad, lähvad ikka lõksu. —
Armas rahvas, vaata ette!"
(Viru lauliku laulud.)

I.

Meelehaigus suus ja südames, astus Mäetaguse peremees Hannus Kukk teise jõulupüha õhtul üle ukse tuppa ja viskas ilma tere õhtust ütlemata ukse kinni, et tuba põrus ja perenaine Tiio leemepaja tahtis tule pealt võttes käest maha pillata.

„Aga Hannus, mis sul meele tuleb! Laps magab."

„Oh, pea suu! Küll'ap mina ja sina niipea palju magada saame. Nüüd on lõõg täis!" Ta viskas mütsi peast laua peale, ja kolde ette maha istudes toetas ta kaks kätt pea alla.

Perenaine vaatas imestades ja õhates mehe otsa. Nagu valune välk käis üle ta näo. Tasa küsis ta viimaks:

„Aga, Hannus, ütle ometi —"

Peremees jäi tükiks ajaks vait. Viimaks rääkis ta pikkamisi:

„Ma tahaksin teada, miks ma ülepea nõnda kaua olen oodanud. Mis mind keelas mineval aastal teistega kaasa minemast? Aga seal kuulasin ma sinu palveid ja noomimist, nagu oleks naistel niisugustest asjadest vähematki arusaamist. Nüüd on lugu veel hullemaks

läinud. Kõrtsi Priidu ütles mulle küll: „Pane tähele, sa kahetsed!“ Nüüd —“

„So, so, sa tuled tema juurest,“ lisas perenaine vahele, „seda oleksin ma arvata võinud!“

„Vait!“ põrutas peremees. „Hakka sa jälle selle peale urisema! Tema on mulle veel ainukeseks sõbraks, ilma kelleta ma koguni ei teaks, mis võtta või jätta. Aga mis võib tema selle vastu, et nüüd ise renti peab maksma ja raha tarvitab. Kust võtan ma nüüd nii suure summa? Ja jüripäevast peale öeldakse rent veel suuremaks tõstetavat! See on jälle aidamehe süü — oh sina —!“ Ta kiristas hambaid. „Kas ta siin käis?“ —

„Hannus!“ manitses perenaine, „ära pattu räägi!“

„Pattu? So!“ kähvas mees. „Kas sa arvad, et ma ei tea, mida kõik maailm teab. Kuidas see Pärtli südant söönud, et ta sind ei saanud! Ja et härra iga nõu heaks kiidab, mis temale aga raha muretseb — kas see vahest vale on? Nüüd tallavad nad kõrtsi Priidu kukil, sest et teavad teda minu poole hoidvat. Aga kauaks inimene niisuguste vastu jõuab kannatada! Maksan ma korjatud kopikad homme Priidule ära, siis võin jüripäevaks asjad kotti panna — renti ei kingi mulle ükski. Aga nii poolhullu ei taha ma olla! Küünlapäevaks ütlen ma ise üles ja jaanipäeval on Venemaa tee jalge all.“

„Hannus!“ hüüdis perenaine.

„Vait! Aamen!“ Peremees tõusis püsti, läks kambri ja vaheust kinni lükates viskas ta enda selili asemele.

Tiio oli kolde ette seisma jäänud. Ta vaatas üksisilmi kustuva söehunniku peale, mis lee-auku täitis, ja pisar pisara peale voolas mööda palgeid maha leemepatta. Söögi-isu oli ammugi läinud. Jah, seda oli ta ammust ajast kartnud, aga nüüd, kus lugu käes, näis ta ometi nii arusaamata, et raske oli seda tõeks pidada. Kui Hannus nõnda rääkis, siis ei olnud enam pisematki

lootust asja teiseks ajada. — Mäetaguse Tiio tundis oma lapse isa. Mis oli siis Hannuse nii kangesti selle mõtte peale, kodumaad maha jätta, kinnitanud? Muist ta oma aru, muist ka kodused pahandused ja tülid mõisavalitsusega. Aga siiski — Tiiol olid isemõtted selle kohta, ja kui ta meele tuletas, kuidas iseäranis sest saadik, kus Hannus endise vihamehe kõrtsi Priidu suureks sõbraks oli saanud, kõik asjad majas teiseks olid muutunud, siis lõi perenaise kulm kortsu ja tasase meelega naisterahva mokkade vahelt võis erk kõrv sõnu kuulda: „Sellele oleks Jumala nuhtlust tarvis.“

Kuidas oli Hannus enne naise ja lapse vastu koguni teine olnud! Nad olid ta ainus vara ja suurem õnn, ta armsam mõte ja ülem rõõm olnud. Kui Kuke Hannus mõne aasta eest oma Tiio ema juurest oli Mäetaguse talusse noorikuks viinud, siis ei olnud kellegi hing arvanud, et asi kord seks võib muutuda, kuidas ta nüüd oli. Kaks hinge oli *** külas, kes Hannuse õnne sapise südamega pealt olid vaadanud: mõisa kubjas Pärtel, kes ka Tiiot oli kosida tahtnud, ja kõrtsmik Priidu, kes Mäetaguse talu oli endale ihaldanud. Ühel ja teisel tohtis kadunud lootusest kahju küll olla. Et Hannus mõlemil pool esimene oli kaupa kinnitama, siis jäid endised tahtjad lootusest ilma, ja kui kõrtsi Priidu aegamööda viha näis ära unustavat ning viimaks Priidu ja Hannuse vahel sõprus siginevat, siis oli Hannusel sest küll hea meel, aga — Tiio vaatas uue sõbra peale argse ning kahtlase silmaga. Naisterahval peab mõnikord teravam tundmine südames õigeks ütlejaks olema, kui mees veel tüki aega pead seletajaks hüüab. Nõnda oli arvata aasta aega mööda läinud ja Tiio vana eideke hingas hauas, kui Mäetaguse talu põllud ühel tulipalaval suvepäeval rahe all nii raskesti rikutud said, et mitte üht neljandikkugi loodetud viljasaagist peremehele üle ei jäänud. Murest koormatud südamega seisnud

Hannus oma väljadel ja nagu rink surunud teda see küsimus: millega nüüd mõisa renti maksa. Seal oli kõrtsi Priidu tema juure astudes ütelnud: „Kuule, Hannus, mul seisavad mullust saadik veel mõned kopikad laekas — kui tahad, tule võta.“ Ja Hannus? Õiglane Hannus ei näinud pakkuja imelikku nägu ega kuulnud ta pakkumises muud kui lahket ligemisearmastust! Kahe käega võttis ta ande vastu, ja sest saadik oli kõrtsi Priidu Mäetaguse Hannuse parem sõber. Pikkamisi muutus nüüd asi seks, mis ta oli. Esmalt kannatades ja vait olles, takka järele ikka kurvema meelega nägi Tiio, kuidas peremees õhtud ning viimaks ka pooled päevad sõbra juures ära viitis, hooletus siginema ja rahu meelest ning majast kaduma hakkas. Läks selle juures mõni kasu kaduma ja nägi peremees seda ka kahe silmaga pealt, siis olid kurjad inimesed süüdlased ning täielik süü aeti selle peale, keda, tõsi küll, mitmest kohast võis kinni sasida — mõisavalitsuse peale. Kes seda renti võib maksa — sellega ei saa ju iial võlgade kimbatusest lahti! Ütles Tiio: „Aga, armas mees, katsume nõnda ehk nõnda, me oleme ju siiamaale läbi saanud, ja kas me siis inimeste süüks võime ajada, mis Jumal meile läkitanud,“ siis lõi Hannus rusikaga vastu lauda: „Kas sina paremini tead kui mees, mis tõsi või mitte!“ Nõnda läks siis elu Mäetaguse talus ikka viletsamaks ja kui möödaläinud suvel teise kihelkonna kolmest vallast kuus perekonda olid välja rännanud võõral piiril uut elupaika otsima, siis oli ka Mäetaguse Hannus esmalt ääri-veeri mööda, pärast üsna lausa sest kõnelema hakanud, kuidas ükski mõistlik mees niisugust orjaelu koguni välja kannatada ei võivat ja tema, nagu kõrtsi Priidu ning iga täie aruga mees, seda nõu kõige mõistlikumaks pidavat. Ehmatanud perenaine oli kõigest jõust sellele vastu pannud, oli palunud ja meelitanud, kuni Hannus

küll pool-vastumeelt, aga viimaks ometi kindla sõnaga lubanud talle seda meelehaigust mitte teha, et oma isaema hauast eemal puhkepaika leiaks.

Seks korraks jäi asi niisamuti. Venemaalt kuuldi ka pea rändajate elu kohta nii kurje sõnumeid, et Hannus mitme teisega sügavas südames rõõmustas, et paika oli pidanud. Aga kuri ingel, kes kord oli ette võtnud auku kaevata, ei jätnud tööd nii ruttu seisma. Pikkamisi langes nagu nalja pärast ja kogemata hea sõbra Priidu suust, kellele Hannus ju võlglane, mõni sõna Hannuse kõrvu, mis talle meele tuletas, kuidas kubjas Pärtlil nüüd küll hea meel võis olla, et tema tahetud Tiio nüüdne mees kurje päevi ka tunda oli saanud. Suurt õnne Pärtel ju temale ei soovinud; seda oli sest selgesti näha, et ta alati sealt eest ära läks ja kõrvale hoidis, kus teadis Hannuse olevat. Ja eks Pärtel ole hopmani parem käsi, ja eks olnud ka Tiio enne, kui Hannus tuli, Pärtli peale üsna lahkelt vaadanud? Niisuguseid seletusi ning peale selle tähendusi, kuidas ka tema, Priidu, oma sõprusega Hannuse vastu mõisavalitsuse viha alla langenud, pidi Hannus väga sagedasti kuulda saama, ja kuigi ta välispidi veel mõistlik ning mehine küllalt oli seda näitamata jätta — hässitaja teadis, et külvatud vili idaneb, ja seep see oli, mida ta tahtis.

Teise jõulupüha õhtul, kui Hannus linnast tagasi tuli, seisis kõrtsmik toa ukse all ja ta väikesed, kavalad silmad hiilgasid, kui teekäijat nägi tulevat.

„Tere õhtust, Hannus, vana sõber! Tule, astu tuppa. Mul on juba mitu päeva midagi, mida sulle näidata tahtsin. Raadi Villem on Venemaalt kirja saatnud. Tahtsin juba mööda minnes sinu juure sisse astuda, aga et su perenaine mind ei näinud tundvat, võtsin nõuks sinu tulekut oodata.“

„Kuidas nii? Ei näinud?“ küsis peremees, aga

Priidu ei näinud küsimust kuulvat, vaid palus teda maha istuda, tõi kapist pika kirja ning palus kuulata, mis „tõesõna“ seletavat, üteldes:

„Mina olen ikka ütelnud, et kõik lori, mis meid rändamisest püüab tagasi hirmutada, vale ja selge kadeduse sünnitus on, mis meid oma kasuks kinni tahab pidada, ning seda näitab kiri üsna selgesti. Tead isegi, et Raadi Villemi sõna nii tõsi on kui aamen kirikus. Mis häda pärast ta valetaks?“ Ja nüüd hakkas ta peale ning luges, ja mida pikemale kiri venis, seda hõlpsamaks ning kuldsemaks läks väljarändaja põli väljamaal. Seal oli iga päev otsekui jõulu-laupäeva õhtu, ja kiri kubises rõõmusõnadest, et ükskord kodumaa paelad temast langenud, mis vaeseid Eesti vendasid veel kammitsas hoiavad. Ei olnud seal enam nekrutivõtmist ega pearaha maksmist, maad sai seal enam kui poolmuidu ning see kandis ilma harimiseta vilja — ja missugust vilja! Ühe kopika eest osteti enam kui kodus rubla eest; sellepärast oli ka raha seal teadupärast igal pool halvemas hinnas kui Eestimaal. Jah, see oli teine lugu kui kodus, kus need, kes eestlasele õnne ei soovi, ka sallida ei taha, et siin iga pops peremehe ja iga peremees mõisniku põlve näeb. Seda kõike olevat tema, Villem, oma silmaga näinud ja tõotas selle eest seista.

Kui kiri oli läbi loetud, pani lugeja ta laua peale, kallas pudelist klaasid täis, mis nende ees seisid, ja ütles:

„Jah, nõnda kõneleb Villem. Ei tema läinud kellegi varaga siit teele. Mis peavad veel need ütlema, kellel kopikas oli kaasa võtta! Kui mind kontraht viie aasta peale ei paelutaks ja ma kautsjoni ei kaotaks, kui enneaegu lähen — homme läheksin ma teele! Venemaal on suurtel maajagudel rahvast tarvis ja eilegi olevat jälle üht endist meie maa meest, kes kaua Venemaal elanud, linnas nähtud, kus ta igaühele, kes temaga tahtvat

kaupa teha, reisikulu lubavat ette maksa, millega paigale jõuab. Eks sa temast linnas ei kuulnud?"

„Ma ei saanud palvemajast tulles aega palju ümber vaadata," kostis Hannus. „Missugused tingimised tal siis olevat?"

„Tema nõuab iseäranis töörahvast," kostis teine ja vaatas altkulmu peremehe peale. „Palk ei ole küll suur, 35—40 kop. mehe ja 25 kop. naise tööpäev, siis aga 40 vakka vilja, viis vakka tangu ja veel mõnda muud majapidamise tarvidustest ning ülikonna riie ka. Mõtle aga, kui odava hinna eest seal kõike saada on! Poole rubla eest saad seal palju enam, kui siin täie rubla eest — see ajab iga kopika nii ja nii mitu korda suuremaks. Rahvast peab igalt poolt võõra juure kokku koguma — see oleks ju üsna tulus, kui meiepoolsetele inimestele ka see õnn peaks juhtuma. Majaperemeestele lubavat ta igapidi abi ja juhatust, kuidas uues elupaigas kõige paremini asuma hakata. Temal on seks kontrahid kaasas, kus mitme Venemaa mõisniku nimed all seisavad, kes temale voli annud talitada. Homme tahan ma ise linna minna ja mitu meie küla meest tuleb kaasa, kel himu siit piitsa alt lahti saada. Kui tahad asja pealt vaadata, siis tule hommiku vara siia, võime seltsis minna."

Hannus jäi mõttesse, ei vastanud musta ega valget. Südames võitlesid mitmesugused tundmused — mis pidi ta tegema? Näha võib ju ikka, kuidas lood seisavad — sellepärast ei ole ju veel tarvis minna! Ja kui Raadi Villem tõtt rääkis, nagu teda selle poolest igamees uskuda tahtis — miks siis ka Hannus ei pidanud õnne katsuma minema? Võta, kui pakutakse! Ja mis tema siis teistest halvem oli, et ennast pidi eluaeg enese tahtmisega vaevama, kui pisut südant rindu võttes kergesti lõbusat elu võis elada? — Aga Tiio? Mis see ütleb? Eks ta olnud lubanud parem kodus kannatada,

kui teadmata elu vastu isamaad maha jätta? Ja olgu Priidu mistahes rääkinud, ometi ei olnud ta armastust naise vastu Hannuse rinnus kustutada saanud; seda tunnistas valu mehe südames, kui praegu mõtles, mis Tiio niisuguse sõnume juures tunneks. Aga eks naise kohus ole ju mehe sõna kuulda. — Kõik need mõtted lendasid Hannuse peast läbi, seni kui Priidu üsna ilmsüüta lapse näoga kõik mõtted nagu ta silmist välja luges ja viimaks ütles:

„Kas tead ka, et jüripäevast peale rent kõrgemaks peab tõstetama? Mehed rääkisid täna, mõisas olevat seda kuulda. Kui see tõsi peaks olema, siis tean ma, kes härrale kõrvu on puhunud, kuidas kohad veel suumat maksu võivat kanda kui praegu. Mis ma tahtsin ütelda — kas Pärtel sulle selle poolest vahest uudist ei ole toonud? Ah ja, sind ei olnud ju kodus. Ega ta seda küll ei võinud teada; muidu ei oleks ta enne sinu õues luusinud, kui ma mööda minnes Villemi kirja pärast tahtsin sisse astuda. Sinu perenaine seisis õue ukse all — eks ta mind vist ei tunnud, sest et tuppa pööras, ilma minu tervitust vastu võtmata. Noh, eks seda juhtu ka vahel kogemata.“

Nagu nooled tungisid Priidu sõnad, mis koguni ilmsüütult näisid räägitud olevat, Hannuse rindu. Ta nägu oli tulipunaseks läinud, aga ta pigistas südame rindu ja sõna suhu tagasi ning kostis vagusi:

„Pärtel? Mis mul temaga asja! Tema, ja minule teatust tooma? Kes teab, mis sinu silmad nägid. Kui rent suuremaks läheb, siis jääb viimaks see hea nõu ikka veel üle — kerjakepi varal leivakotti kanda. Aga õhtu on ammu käe, läki koju.“

Ta tõusis üles. Priidu võttis naeratades latritule kätte, et sõpra ukse ette juhatada. Enne õue astumist ütles ta: „Mis ma veel raske südamega sulle pean ütlema, Hannus — mul tuleb kord kätte sind oma raha

pärast paluda. Küünlapäevaks on mul pool renti tasuda. — Sa tead küll, kuidas nad nüüd mõisas mu kukil käivad. Ära pane pahaks, aga mu oma järg on nüüd selle poolest nii vilets, et kuidagi teist nõu ei ole."

Hannus pigistas mokad kokku. See just puudus veel!

„Ma tahan katsuda muretseda," kostis ta. „Sinul on seks õigus, ehk mul küll raske on täita. Head ööd seks korraks!"

„Kuidas jääb, kas tuled homme?" hüüdis Priidu takka järele.

„Võib olla. Eks saame näha."

Kui kõrtsi Priidu tuppa tagasi astus, naeratas ta nagu sarviline ise: „See on nii hea kui lõksus. Ei see enam Mäetaguse talu minu käest võtma lähe."

Nüüd teame, missugusest lättest ülemalnimetatud sõnavahetus Mäetaguse perenaise ja peremehe vahel oli voolanud.

II.

Teisel hommikul oli pruukosti-lusikas vaevalt käest ära pandud, kui peremees sulast käskis hobuse saani ette rakendada. Tiio, kelle silmi öösi nuttes uni ei olnud tulnud, küsis argselt: „Kuhu sa sõidad, Hannus?"

„Mis sa pärid!" ütles mees käredalt vastu. „Pea meeles, mis ma eile ütlesin." Läks uksest õue ja varssi pärast seda kihutas saan tuhatnelja mööda maanteed edasi. Mure nagu kivirink südame peal pööras Tiio jälle kambri ja langes silmaveega lapse hälli kõrva põlvili maha. —

„Kas pererahvas kodus on?" küsis võõras hääl õues. Tiio tõusis üles. Kambri uks läks lahti ja mõisa korratüdruk Mai tuli tuppa.

„Tere, Tiio! Kas Hannus juba kottu läinud?" hüüdis tulija. „Oh kahju! Ma ei saanud ennem tulema.

Tead küll, Tiio, olen ikka sest saadik sinu poole hoidnud, kui koos kirikuõpetusel käisime; sellepärast läks mulle nõnda südamesse, kui Pärtel täna ütles, Hannusele võivat sellest kahju tulla, et ta kõrtsi Priiduga nõnda üks süda ja üks meel on. Eile õhtul tulnud käsk mõisa Priidut vahi all linna saata, kus ka üht võõrast hulgust otsitavat, kes rahvast maalt välja petvat. Eile kuulnud Pärtel, kuidas kõrtsmik teiste rahvale kiidelnud, et Hannus väljarändamise pärast üsna tema nõus olevat. Tahtnud kubjas ise siia tulla ja olnud jalg tal juba värava peal, kui käskjalg teda mõisa otsima tulnud. Sellepärast saatis minu täna siia — nüüd on aga Hannus juba läinud —"

Ehmatanud Tiio ei saanud esmalt sõna suust. „Heldene Issand!" hüüdis ta viimaks, „seda õnnetust olen ma sest kõrtsivaadist ikka kartnud. See oli Hannusele paras augukaevaja. Kust mina tean, kuhu ta läinud! Halastagu Jumal!" Ta langes nuttes istme peale. Kahetsedes ja vaigistades seisis korraline perenaise kõrval: naistest ei teadnud üks ega teine nõu ega abi.

Seni sõitis Mäetaguse peremees kõrtsipoolset teed edasi. Jah, temal oli nõu peetud: on kaup pooltki vastuvõtmise väärt, siis läheb ta kaasa. Küll olid Tiio pisarad öösi nagu tulesädemed mehe südame peale langenud, sest ka Hannus oli peaaegu öö läbi üleval olnud; aga ta tegi südame kõvaks. Hannusel oli kange pea: kui ta ka tagant järele kahju sai, siiski ei annud ta kergesti järele. Ja kuidas siis temale suurem õnnetus võiks sündida kui teistele? Eks Raadi Villemi kiri olnud selge küllalt? Ja siis — Pärtel! Ta kiristas hambaid, kui mõis praegu silmi paistis, andis hobusele pihta ja oli parajasti karjamõisast mööda ajamas, kui kedagi kuulis end õue poolt nimepidi hüüdvat. Hannus

pidas hobuse kinni, aga kui hüüdja värava tagant saani poole astus, lõi Hannuse kulm kortsu: Pärtel ise!

„Mis sa minust tahad!“ kärgatas peremees.

„Kuule, Mäetaguse peremees,“ ütles kubjas vagusi ega näinud teise pahameelt nägevatki, „kui sa head nõu tahad vastu võtta, siis pööra ümber! Sa sõidad kõrtsi, eks ole? Head sulle seal ei õitse, seda võin sulle ette kuulutada. Sellepär —“

„Kuule, mõisakubjas,“ pilkas Hannus sekka, „kui sa head nõu tahad vastu võtta, siis jäta laimamine järele. Küllap ma tean, mis sinu hea nõu väärt on. Head päeva!“ Ta andis hobusele pihta ja sõitis naerdes edasi, iseeneses rõõmus, et vihatud Pärtlile mõne sõna südame pealt saanud maha ütelda.

Pärtel oli tükiks ajaks värava ette vagusi seisma jäänud. Siis pomises ta iseeneses: „Olgu peale! Ega ta enne ei usu —“ pööras õue tagasi, ajas hobuse ruttu saani ette ja sõitis sedasama teed takka järele, mida Mäetaguse peremees läinud.

Hannus oli kõrtsi ette jõudnud, aga seal oli kõik vait ja vagane. Uksel seisis Priidu vana perepidaja; selle käest sai Hannus kuulda, et peremees mitme teisega juba paari tunni eest linna sõitnud ja trahteri nime üles annud, kus nad olevat, kui Hannus peaks tulema. Millest naisterahvas aga mitte ei lausunud, oli, et Priidu enam ei julenud sõbra tulekut oodata, sest et juba linnukese laulu kõrvu ulatunud, kui ei seisaks mõisas kõik asjad õigel korral. Hannus mõtles natuke aega, siis laskis ta endale korteri nime üles anda, andis hobusele piitsa ja sõitis linna poole.

Ühes keskmise suurusega kõrtsikambris, linna alevis, istus mitme mehe keskel üks võõras hallikuuemees, „Venemaalt tulnud isand“. Hallid rahutud silmad, keskmist kasvu — muidu ei olnud ta juurest midagi tähtsamat leida. Tema ees laual seisis mitu paberit,

kus mitu nime all — palkamisekontrahid. Seni kui kõrtsi Priidu, isanda auväärt sõber, uksest sisse ja välja luusis, tähele pannes, et ühtki võõrast kõrva kuulmas ei oleks, seletas „isand“ toas meestele ära, mis paberis seisis ja — mitte ei seisnud.

„Ma ütlen teile — paremat kaupa ei leia te kusagilt. Mis te veel tahate! Kodus ei saa te mitte pooltki nii palju. Kontrahti kõik üles panna? — Kõik teie süü, kui ma seda ei või! Siis langeb tahtjaid minu juure nii palju kokku, et teie kohus mind kiusama hakkab; siis jääte kõigest ilma, vot tebe! Olen peale kahekümne aasta Venemaal elanud, tean mis elu seal maksab. Saate kõik poole hinnaga, elu ise ei maksa peaaegu midagi. Võin teile ütelda, et puhas kadedus on, kui teid keegi tulemast takistab. Reisikulu maksan teile ette. Aga igaüks teist peab oma nime siia alla kirjutama. Minu pärast jätke järele, ega mina ei sunni! Mis mind selle peale kihutab! Eile tuli mulle ranna poolt kiri: inimesi on igalt poolt tulemas, kui aga tahan. Siin palus mind mu sõber kõrtsmik tema küla meeles pidada. Garašo! Kõrtsiperemees, lugege seda kirja, mis teile saadetud.“

Priidu võttis Raadi Villemi saadetud olevat kirja välja ja luges kuulajatele neidsamu kuldseid kuulutusi ette, mida eile Hannus kuulda saanud. Selle vahel seletas „isand“ neile ära, mis veel pähe ei näinud painduvat. Korraga sõitis Mäetaguse peremees läbi värava hoovi. Sedamaid tõttas Priidu õue.

„Tuled sa kord! Mina mõtlesin su juba tulemata jäävat. Isand on ammugi teistega kaupa tegemas.“ Sellega talutas ta esmalt teravasti ümber vaadates peremehe kambri „isanda“ juure, kelle ees ta teda oma paremaks sõbraks nimetas. Selle järele võttis võõras ta siis vastu ja hüüdis, Priidule silmi pilgutades:

„Pudel joodavat viina siia! Istuge maha, peremees. Teil on siis ka elu siin mail liiaks läinud? Tahate paremat põlve ka näha saada. Garašo!“ Nüüd hakkas jutt-kõne käima, seletusi ja lubamisi aga voolas võõra isanda suust ning Priidu aitas kõrvalt nii tublisti, et unustas õue vaadata, sellepärast ka tähele panna ei võinud, kuidas mitu meest õuest tuppa oli astunud, kelle näost ära võis tunda, kust poolt nad tulid. Korraga läks kambri uks lahti. Läve peal seisis üks kohtusaks, paber käes ja tutsparrad nina all. Nagu sambad seisid jutuajajad kambris; Priidu ja võõra „isanda“ näod olid halliks löönud. Kohtu liige astus laua ääre.

„Kus su pass?“ küsis ta isandalt. Teise käed värisesid põuest paberit võttes, nõnda et igaüks näha võis, kel silmad peas.

„Vale! See ei ole sinu pass! Selle oled sa öösi tee peal ühe hantvärgi-selli paunast näpanud. Sinu nimi ei ole Juhan Molnov, vaid Mihkel Karp, * * * kihelkonna * * valla endine rätsepp ja nüüdne hulgus. Ühe vene hopmaniga oled sa kauba teinud, temale Venemaale töötegijaid või põllurentijaid lubanud tuua, kes siis tagant järel teil kahel kurjategijal riisuda oleksid; kontraht siin ei maksa midagi, nimed ei kinnita kedagi kahju eest. Kurjategijad mõlemad! Ja — mis see siin on? Üks kiri? Nimi all. Raadi Villem?“ Ta luges mõne sõna, siis hüüdis ta teise tuppa: „Kubjas, astuge siiapoole! Kas see ei ole seesama nimi, kelle kandjat täna tahtsite näinud olevat?“

Mõisa kubjas Pärtel astus tuppa. „Jah, otsekohe seesama! — Mehed!“ pööras ta istujate poole, kes ei teadnud, kas tõsi või vale, mis nad nägid. „Võõras „isand“ ja tema abiline Priidu on teid kõiki petnud. Raadi Villem ei ole kirjas mitte üht sõna kirjutanud, vaid see on mõlema „ausa“ mehe enda töö, millega teid tahtsid lõksu püüda. Eile on Raadi Villem pool kerja-

mise varal kaugelt maalt tagasi jõudnud. Seda ei teadnud kelmid aga hingestki, muidu oleksid ta nime nimetamata jätnud. Kes teda näha tahab, leiab ta linna eest kõrtsist, kus temaga siia sõites kokku sain. Ta nutab veriseid silmapisaraid oma rumaluse üle, mis ta kottu ära ajanud ja kaugel maal veel sadade kaupa teisi ahelais hoiab.

Kohtusaks pööras politseiteenrite poole: „Võtke need kaks „ausat“ meest oma keskele ja viige nad puuri, kuni kohus neile nuhtluse mõistnud. Teie teised aga võtke sellest märku: iga asi ei ole kuld, mis hiilgab!“ Ta pööras ümber ja läks. Nagu viheldud lapsed kadusid mehed toast. Kohtuteenrid võtsid süüdlased oma keskele, aga välja viies kiristas Priidu Pärtli ja Hannuse vastu hambaid: „Kui mul raha nädala ajaga käes ei ole, siis vaata ette!“

Pärtel naeratas: „Olgu nõnda,“ astus siis Hannuse juure ja ütles: „Ma oleksin selle häbi hea meelega sinu pealt ära pööranud, aga sa tahtsid ju vägisi. Raha pärast ärgu sul muret olgu. Niipalju leiame ikka veel minugi kasti põhjast, et sa tema küüsi ei jääks. Mis sa arvad, mis ta niisugustele kuritegudele kihutas? Eile rääkis mulle hopman, et Priidu eile lõuna aegu mõisas käinud Mäetaguse talu pärast kuulatamas. Pakkunud 30 rubla renti enam ja ütelnud, et sina välja lähed. Kurjategija tuli just mõisast, kui mina teie õue ees talle vastu juhtusin. Teadis juba enne, et sa tema sõna kuulda võtad. Mina tahtsin sulle täna asja seletada, aga sa ei oodanud ju mõisa all. Noh, mis olnud, see olnud: kas unustame ära? Säh, võta mu käsi vastu ja siis tule mulle languks! Pühapäeval kuulutatakse mind mõisa tüdruku Mallega esimest korda maha. Ma olen nii rõõmus, et ma kellegi nukrat meelt kannatada ei jõua!“

Hannus oli kõik selle aja seisnud kui pooluimane,

teadmata, kas ta und näeb või üleval on. Niipalju oli ta aru saanud, Priidu oli temaga mänginud nagu kass hiirega. Pärtli sõnad aga ajasid tal viha asemel silmad niiskeks.

„Pärtel," ütles ta ja surus teise kätt, „anna mulle andeks! Ma olen nagu päris laps sinu vastu turtsunud, aga usu mind, see kurjategija, kes siit praegu ära viidi, ei kanna selle poolest ka kerget süüdi. Tema rääkis mulle alati ette, et sina ... olgu peale! Aga nüüd läki koju. Ma tahaksin nii ruttu kui võimalik siit lahkuda. Mis ütleb Tiio, kes nii ahastas selle käigu pärast? Mul on enam kui üks süü õiendada. Ma olen paha naise- ja peremees olnud — seda ei pea edaspidi keegi ütlema!"

Ja seda ei ütelnud edaspidi ka keegi: Hannus oli eluajaks tuulekodade ehitamisest parandatud. Mis Tiio süda ütles, kui Hannus Pärtliga tema juure astus ja temale kõik ära seletas, võib igaüks isegi arvata. Pärtli pulmas oli Mäetaguse Hannus kõige rõõmsam lang — mõne kiviga, mis ta rinna pealt langenud, oli endise elu ja vaenu hauarüngas kinni maetud.

*** valla talupoegadest ei läinud keegi välja. Rent jäi sellekssamaks. Raadi Villem aga teadis nii palju nutust ja viletsusest teisel pool piiri ütelda, et igaüks mõtles:

„Oh Eestimaa! Oh Eestimaa,
Kus leiba ja vett!"

Tähtsamad muudatused tekstis.

Eelolevates tähendustes on rida korduvaid muudatusi märkimata jäetud. Nii saksapärase ‚s a a b' abil moodustatud tuleviku muutmine ja ‚m i t t e' sõna välja jätmine mõnedes eitavates lausetes; samuti on parandused ‚e h k' ja ‚v õ i' asjus märkimata jäetud. ‚J a' ja ‚n i n g' on mitmekesiduse pärast vaheldamisi tarvitatud; algtekstis ‚n i n g' sõna ei ole.

A i n u k e.

6. lhk.	8. rida	ülevalt:	j u b a ammugi pro w e e l ammugi;
„ „	14. „	„	N ü ü d . . . sirgunud, s a m u t i amet pro Pois... sirgunud j a ammet ü h h e s;
„ „	9. „	alt:	m i s nii pro i s s e ni;
„ „	4. „	„	h a k k a s pro h e i t i s;
„ „	2. „	„	meest pro o m m a meest;
„ „	1. „	„	peret pro perret ü h h e s;
„ „	1. „	„	k u i g i pro k u i t e m m a l k a m i t t e;
7. „	1. „	ülevalt:	k õ r v a l... o l n u d pro k õ r w o... k ä i n u d;
„ „	2. „	„	o l i pro t u l l i;
„ „	2 „	„	k u n a pro k u i;
„ „	4. „	„	k õ r v a l pro w a s t o;
„ „	5. „	„	ei o l n u d pro ei k a n n u d;
„ „	8. „	„	j õ u d k a n d i s pro i n n i m e n e a n d i s;
„ „	16. „	„	oli o s a v u s t p a l j u pro o s s a w u s e l e olli p a l j o m a a d;
„ „	17. „	alt:	o l i pro s e i s i s;
„ „	12. „	„	o l e m a s pro n ä h h a;
„ „	8. „	„	talle nii pro tal o t s e k o h h e ni;
„ „	7. „	„	puuri pugemine pro puri s i s s e puggemine;
„ „	7. „	„	tõtt ö e l d a pro tõt r ä k i d a;
„ „	6. „	„	s u g u l u s t pro s u g g u l a s e s e i s u s;
„ „	6 „	„	ü h t e m o o d i pro ü h t e s u g g u;
„ „	3. „	„	toimetuse j u u r e s pro toimetusel;

7. lhk.	3. rida	alt:		vahet pidamata pro wahheandmata;
„ „	1. „	„		päevad läbi pro kõige päwa otsa;
8. „	10. „	ülevalt:		otse nagu pro otsekohhe, nago;
„ „	11. „	„		küll vist inglitel pro kül inglitel;
„ „	14. „	alt:		läks see pro jah, se läks;
„ „	14. „	„		tegi selle pro lõi sedda;
9 „	9. „	ülevalt:		mõista pro selletust;
„ „	12. „	„		kehitas ta õlgu pro nikkutas ta õlladega;
„ „	14. „	„		„Misjaoks?“ pro „Mis peale?“
„ „	16. „	„		ei liiguta pro ei lähhä... ligutama;
„ „	16. „	„		aga see pro ja se;
„ „	17. „	„		pea-asi pro pea tarwitus;
„ „	17. „	„		aega küll pro ammo aega;
„ „	12. „	alt:		hakanud pro heitnud;
„ „	10,1. „	„		kirjaviisi pro kirjutamise wisi;
„ „	10. „	„		üteldi pro ütlesid nemmad;
„ „	3. „	„		ära kaotada pro käest ärrakautada;
10. „	10. „	ülevalt:		Andresel pro Andresel suus ollid;
„ „	8. „	alt:		välise pro wäljaspiddise;
„ „	8. „	„		hakkama saada pro läbbi sada;
„ „	3. „	„		kaldus pro langes;
11. „	6. „	ülevalt:		korraga pro ühhe korraga;
„ „	11. „	„		oli selge pro selle polest olli tal arru selge;
„ „	16. „	alt:		keegi pro kõik;
12. „	1. „	ülevalt:		nõuti pro üllesse wõeti;
„ „	7. „	„		ühelegi pro kellegi;
„ „	16. „	„		piipu tõmbasid pro pipo jõid;
„ „	13. „	alt:		jooksul pro aeal;
„ „	9. „	„		kulutaksid pro wõttaksid... kullutada;
„ „	7. „	„		võiks tulla pro wõiks tõusta;
12. „	4. „	alt:		tuule pro tule kätte;
13. „	2. „	ülevalt:		selle kallal pööritad, „selle“ juure lisatud;
„ „	3. „	„		jõuad pro ullatad;
„ „	4. „	„		olen pidanud, „olen“ juure lisatud;
„ „	8. „	„		naist vaja pro naene ärra;
„ „	9. „	„		ei hoia pro ei kanna;
„ „	10. „	„		mujale ei saa pro ligutada ei sa;
„ „	13. „	„		Näost näha peab pro Ninnast nähha wõib;
„ „	11. „	alt:		sinule paras pro sinno kohta parras;

13. lhk.	10. rida	alt:	et sellel kõik head kombed ja tulusad viisid oleksid, kelle järele pro et kõik head kombed ja tullusad wisid selle külge olleks heitnud, kelle kohta;
„ „	5. „	„	niisugust pro sedda wõrt;
14. „	3. „	ülevalt:	tema üle pro tedda;
„ „	4. „	„	lapse üle pro last;
„ „	6. „	„	võis kõnelada pro ülle kõnneles;
„ „	„ „	„	parem poleks olnud pro parrem ei maksnud;
„ „	9. „	„	Sääremäel pro Säremäel ollid;
15. „	8. „	„	järele pro järrele wälja;
„ „	10. „	alt:	võin ma vastutada pro tahhan ma kosta;
16. „	2. „	ülevalt:	asja pro tallitamist;
„ „	3. „	„	saapatallutamist pro pari sapatallutamist;
„ „	4. „	„	heaks pro polest;
„ „	16. „	alt:	sellega pro selle peale;
„ „	9. „	„	jää muidugi nii pro jääb seisma, no muidugi;
„ „	7. „	„	järele pro ärra;
„ „	6. „	„	peaks nõudma pro saaks kullutama;
18. „	2. „	ülevalt:	tükivad pro piddid tükkima;
„ „	9. „	„	nagu pro kuida;
„ „	20. „	alt:	seda ei pro sedda sõnna ei;
„ „	17. „	„	Andrasele pro Andrese wasto;
„ „	4. „	„	kohta käia pro kokko minna:
„ „	2. „	„	ega pro ja ei;
19. „	2. „	ülevalt:	oleks kuulda võtnud, „kuulda" juure lisatud;
„ „	4. „	„	sünnis pro sündsa olli;
„ „	5. „	„	tunaeile pro tonaeile;
„ „	16. „	alt:	viivad pro towad;
„ „	14. „	„	höövli rauda pro höwelt;
„ „	4. „	„	algust oleks teinud pro hakkatuse peale olleks teinud;
„ „	3. „	„	missugune pro mis arruline;
„ „	2. „	„	meelepärast oleks pro melepärrast näitas;
19. „	1. „	„	puha pro puhtaks;
20. „	8. „	ülevalt:	tundma pro kullutama;
„ „	14. „	alt:	kosjaminekuga pro kosjakäimisega;
„ „	11. „	„	isegi pro issegi nimmetada;

20.	lhk.	5.	rida	alt:	selle järele pro selle möda;
"	"	3.	"	"	naist tarvis pro tarwitan naest;
"	"	2.	"	"	eilne pro eilast saadik;
"	"	1.	"	"	käes on pro tagga olli;
21.	"	1.	"	ülevalt:	kohta pro peale;
"	"	5.	"	"	vankrile pro wankri peale;
"	"	6.	"	"	ümberringi järele pro ... ärra;
"	"	15.	"	alt:	endal pro isseenesel;
22.	"	5.	"	ülevalt:	Seal te tasust ilma ei jää pro seal ei lähhe teie hinda kautama;
"	"	7.	"	"	võtke head nõu kuulda pro wõtke head nõu;
"	"	9.	"	"	kirjas kindlaks pro kirja läbbi mahha;
22.	"	20.	"	alt:	niisugune on pro sellewäriline olli;
"	"	18.	"	"	ei ole pro ei näitnud;
"	"	"	"	"	nagu pro kuida ju;
"	"	17.	"	"	mis Andresel muu korda läks pro mis Andres muido muust pärris;
"	"	16.	"	"	kiusakamadki pro kiusakamad kui;
"	"	12.	"	"	ei ole pro ei tulnud;
"	"	"	"	"	mõtete juures pro mõttete al;
"	"	8.	"	"	värskest pro norest;
"	"	4.	"	"	mis siin salata pro mis se maksab salgada;
23.	"	3.	"	ülevalt:	peaks rääkima pro piddi nimmetama;
"	"	8.	"	"	Eks ole ammugi teada pro Eks teada ammogi;
24.	"	6.	"	"	ega see tema kahju ei ole pro egga kahjo temma peale ei läinud;
"	"	7.	"	"	peaks pudenema pro olleksid puddenenud;
"	"	8.	"	"	töö palk pro töö hind;
"	"	14.,19.	"	"	maanteel pro maantee peal;
"	"	9.	"	alt	missugune õnnetus oleks võinud juhtuda pro mis õnnetust olleks wõinud sündida;
"	"	8.	"	"	kinni... pidanud pro weel alla ...sanud;
"	"	7.	"	"	lõhkuma.. läinud pro lõhkuma... lõnud;
"	"	6.	"	"	pihuks ja puruks pro rissuks ja murruks;
"	"	2.	"	"	tulnud pro tõusnud;
25.	"	5.	"	ülevalt:	kõvasti Andresele pro sure healega Andrese wasto;
"	"	14.	"	"	oskasid tänada pro tänno oskasid anda;
"	"	15.	"	"	tagasi pro käe pärrast;
"	"	18.	"	alt:	parajasti pro parrajalt;

25.	lhk.	17.	rida	alt:	metsatee pro metsatee *kätte*;
„	„	11.	„	„	kõlas teise järele pro teise järrele kõllas *wälja*;
„	„	6.	„	„	*vahel* pro *läbbi*;
„	„	5.	„	„	*need* imelikud pro *nad* immelikud;
26.	„	3.	„	ülevalt:	rõõmu *avaldas* pro rõmo karwa *kandis*;
„	„	5.	„	„	*aga* mis pro *ja* mis;
„	„	„	„	„	*rõõmus süda* pro *rõmus süddame seisus*;
„	„	6.	„	„	*selgesti* pro *selget*;
„	„	14.	„	„	töö *juures* pro töö kallal;
„	„	13.	„	alt:	*tulisemagi* pro *tullisema kui*;
„	„	10.	„	„	iseenese *juures* pro isseenesest;
„	„	9.	„	„	*titake* pro *tittike*;
27.	„	1.	„	ülevalt:	luusse *ja lihasse* pro luusse *liikmesse*;
„	„	2.	„	„	nõnda *on* võinud, „on" juure lisatud;
„	„	3.	„	„	teised meie *vastu* palju patustanud pro teistest paljo meie *kohta* pattustada *sanud*;
„	„	8.	„	„	kes *aru saavad* pro kellele *mele tulnud*;
„	„	15.	„	„	*tema* viljast pro *ommast* wiljast;
„	„	17.	„	„	soojaks *jõuab* kütta pro soeaks küttab;
„	„	7.	„	alt:	*näidatavat* pro *sada tähhendatud*;
28.	„	10.	„	ülevalt:	*on* pro *seisab*;
„	„	15.	„	alt:	tuleb *vist* meele, „vist" juure lisatud;
„	„	„	„	„	*kui* suurt pro *mis* suurt;
29.	„	6.	„	ülevalt:	et temale *järele* saada pro et *agga* tedda *tagga* sawad;
„	„	7.	„	„	*nagu* pro *kui*;
„	„	15.	„	alt:	*juba* vastu paistma, „juba" juure lisatud;
„	„	4.	„	„	*mida* pro *kedda*;
„	„	3.	„	„	temale kõrvu pro *kunni* temma kõrwo;
„	„	2.	„	„	ei võinud pro *se* ei wõinud;
30.	„	1.	„	ülevalt:	kihla *võinud vedada* pro kihla *lönud*;
„	„	2.	„	„	et *ta* oma, „ta" juure lisatud;
„	„	3.	„	„	*leidis* pro *tulli*;
„	„	„	„	„	*ühe* pro *teise*;
„	„	5.	„	„	Andres *hakkas* kõõrutama, *kui* tüdrukud *vait* jäänud pro Andres *allustas* kõrutama, *kus* tüdrukud *seisma* jänud;
„	„	10.	„	alt:	oli näha, et P. mõisa pro *sedda* olli nähha, P. mõisa;
„	„	6.	„	„	*oli* pro *seisis*;

30. lhk.	3. rida	alt:	paar pro üks paar;
„ „	„ „	„	vooriga tulejate pro wori weddajate;
„ „	2. „	„	see oli, „see“ juure lisatud;
31. „	1. „	ülevalt:	hilpharakas pro hilparruline;
„ „	8. „	„	aga pro ja;
„ „	12. „	„	suust pro jurest;
„ „	14. „	„	mõrsja on pro mõrsja nimme al on;
„ „	18. „	alt:	rääkida pro nimmetada;
„ „	13. „	„	Ega nemad niisugused ei olnud, nagu mõnel teisel toal pro egga nemmad polnud, nago teisel toal;
32. „	6. „	ülevalt:	väravast pro uksest;
„ „	9. „	„	midagi jäänud pro middagi kinni jänud;
„ „	13. „	„	siis veel, „siis“ juure lisatud;
„ „	14. „	„	mõtetega pro mõttete warral;
„ „	17. „	„	sealt pro siit;
„ „	17. „	alt:	päral pro paigal;
„ „	„ „	„	mida pro kedda;
„ „	10. „	„	Noh, aga ... minna pro noh, siis ... tulla;
„ „	5. „	„	ette teatada pro ette ... kulutada;
„ „	3. „	„	võis teada pro ärra piddi teadma;
33. „	1. „	ülevalt:	nimetas pro ärra nimmetas;
„ „	5. „	„	köhatas pro köhhitas;
„ „	6. „	„	ette luisanud pro jutto luiskanud;
„ „	14. „	alt:	väljas pro õues;
34. „	5. „	ülevalt:	käes pro peus;
„ „	15. „	„	alati esimene pro essimene ees;
„ „	9. „	alt:	pidi see aga pro se wõis;
„ „	8. „	„	klaasidesse pro klasi sisse;
35. „	7. „	ülevalt:	kes kämblalaiuse pro kes tale kämblilaiuse;
„ „	11. „	„	saatnud pro kutsunud;
„ „	17. „	alt:	juures pro kallal;
„ „	13. „	„	Viimati pro No wimati;
„ „	11. „	„	et tuppa võis astuda pro et korda möda tuppa wõis astuda;
„ „	9. „	„	oli siis nüüd, „siis“ juure lisatud;
„ „	4. „	„	teadis pro teadis üttelda;
„ „	1. „	„	jämeduse pro ümmarduse;
36. „	10. „	ülevalt:	aga kuivõrd ta muidu maasika vääriline oli pro agga muido — kui suur masika wäriline ta muido olli;
„ „	15. „	„	kui pro kui need ollid;

36.	lhk.	17.	rida	ülevalt:	tarvis on, „on" juure lisatud;
„	„	15.	„	alt:	tolmas pro tolmo aeas;
„	„	11.	„	„	kuigi pro ehk kül;
„	„	9.	„	„	Viimaks pro No wimaks;
„	„	7.	„	„	vaatama pro ärrawatama;
„	„	5.	„	„	kutsus pro wõttis;
„	„	4.	„	„	eit pro ja eit;
„	„	1.	„	„	võis olla pro tõusis;
37.	„	1.	„	ülevalt:	läks pro läks möda;
„	„	7.	„	„	langenud pro mahhalangenud;
„	„	9.	„	„	kirju olevat pro kirjo otsas;
„	„	12.	„	„	päike pro päike seisis;
„	„	13.	„	„	väljas maanteel pro õues maantee peal;
„	„	14.	„	„	oli pro seisis;
„	„	15.	„	„	teo pärast pro teo ülle;
„	„	18.	„	alt:	ei lubanud pro olli lubbanud;
„	„	17.	„	„	järele mõtelda pro ülle mõtelda;
„	„	14.	„	„	salata pro maksis sallata;
„	„	11.	„	„	kus pro seal;
„	„	10.	„	„	kiirte pro joonte;
„	„	9.	„	„	metsa poole, läks pro metsiko pole, kõndis;
„	„	8.	„	„	põõsastiku ... peale pro ühhe põsastiku... sisse mahha;
„	„	1.	„	„	heinakõrt mööda pro heinakõrrest;
38.	„	6.	„	ülevalt:	ussike sai õnnelikult puulehele pro maokene sai õnnega pulehhe kätte;
„	„	10.	„	„	päeva läbi pro pääw ülle;
38.	„	13.	„	„	ta silma pro otse temma silma;
„	„	14.	„	„	see ometi, „ometi" juure lisatud;
„	„	15.	„	„	ajas end istukile pro tükkis istukülle;
„	„	16.	„	„	ringi pro ümberringi;
„	„	18.	„	alt:	ma siis, „siis" juure lisatud;
„	„	14.	„	„	heitsin ... pikali pro ollin ... mahha heitnud;
„	„	12.	„	„	riietelt ja hakkas pikka mööda kuusikust pro riete pealt ärra ja hakkas pikkamiste kusiko seest;
„	„	6.	„	„	huultele pro uulte peale;
„	„	1.	„	„	mida ta pro kedda;
39.	„	5.	„	ülevalt:	olnud pro seisnud;
„	„	7.	„	„	teinud pro tõstnud;

39.	lhk.	8.	„	ülevalt:	ülejäänud pro *muist* üllejänud;
„	„	10.	„	„	*liikusid nad* pro *kõndis nende karri*;
„	„	20.	rida	alt:	rikkamgi ... ilusamgi pro rikkam *kui* ... illusam *kui*;
„	„	14.	„	„	*anda* pro *leida*;
„	„	10.	„	„	*juba* pro *alles*;
„	„	4.	„	„	*mida* pro *kedda*;
40.	„	8.	„	ülevalt:	unest pro unnest *üllesse*;
„	„	9.	„	„	tahaksid *nad*, „nad“ juure lisatud;
„	„	7., 13.	„	„	laisklemiseks pro laiskust *piddada*;
„	„	13.	„	„	*ja* nagu, „ja“ juure lisatud;
„	„	15.	„	„	*ära* pro *wäljawänatud*;
„	„	16.	„	„	*hakkas* pro *heitis*;
„	„	17.	„	„	*tükitööle* pro *tükki peale*;
„	„	17.	„	alt:	meest pro mehhe *peale*;
„	„	12.	„	„	esimesed pro essimesed *ees otsas*;
41.	„	7.	„	ülevalt:	*kuulas* ja *kuulas* pro *kulatas* ja *kulatas*;
„	„	10.	„	„	*millest* pro *kellest*;
42.	„	5.	„	„	saab pro *jaggo* saab;
43.	„	4.	„	„	neist ... noormehe südamesse pro nende *seest otse kohhe* noremehhe süddamesse;
„	„	11.	„	„	*ta* sõnu, „ta“ juure lisatud;
„	„	16.	„	„	*kostis* pro *tungis*;
„	„	17.	„	„	hääle pro heale *peale*;
„	„	15.	„	alt:	toa poole pro toa pole *ärra*;
„	„	9.	„	„	*hakkas* pro *tõusis*;
„	„	5.	„	„	*nimeta* pro *nimmetamata*;
44.	„	9.	„	ülevalt:	*kõlas* pro *heitis*;
„	„	12.	„	„	läbi ... öö pro läbbi ... ööd *õue*;
45.	„	2.	„	„	*ilmutus* pro *moondatus*;
„	„	11.	„	„	unes pro *ial* unes;
„	„	13.	„	„	tänavale pro *ja õue* tännawale;
„	„	14.	„	„	*ühegi* pro *kellegi*;
„	„	18.	„	alt:	Lohasaarele oli *jõudnud ning* enne puhkama heitmist pro Lohhasare *tallo kätte* olli *sanud, kui* enne puhkama heitmist *ta*;
„	„	5.	„	„	teadvat pro *piddanud* teadma;
46.	„	3.	„	„	heitis pro *mahha* heitis;
47.	„	3.	„	ülevalt:	*nende otsustada* pro *iggaühhe selletada*;

47. lhk.	6. rida	ülevalt:	*võiks* panna pro *olleks sündinud ülles* panna;
„ „	9. „	„	*sinakal* ninal välja nuusida pro *singakas* ninna wälja *olli* nusinud;
„ „	18. „	„	*täiearuga* pro *täismele*;
„ „	11. „	alt:	*et* ta pro *mis* ta;
„ „	1. „	„	*kuulda* ei võta pro ei wõtnud;
48. „	1. „	ülevalt:	rinnale pro rinna *peale*;
„ „	4. „	„	*ütlema* pro *nimmetama*;
„ „	12. „	alt:	nõu suuremaks *vastaseks* pro nõu *kohta* suremaks *wastanikuks*;
49. „	5. „	ülevalt:	*teinud* pro *wõtnud*;
„ „	7 „	„	*üle* elanud pro *ärra*ellanud (sama parandus lhk. 50, 12. r. ülev.).
50. „	5. „	„	mõtetega pro mõttete *al*;
„ „	8. „	„	õnnele pro õnne *pole*;
„ „	14. „	„	*koguda* pro *korjata*;
„ „	17. „	„	taeval pro taewa *külges*;
„ „	16. „	alt:	*kohta* pro *peale*;
„ „	8. „	„	Tiio kogemata pro Tio *temmale* koggemata;
51. „	5. „	ülevalt:	keda pro kelle *eest*;
„ „	10. „	alt:	*möödas* olla pro *ärraläinud* olla;
„ „	9. „	„	*küll* pro *küllalt*;
52. „	3. „	ülevalt:	mis ime *siis*, „siis" juure lisatud;
„ „	7. „	„	*imestades* pro *immekspannes*;
„ „	15. „	„	*ära* pro *taggasi*;
„ „	21. „	„	alles laps pro *paljas* laps alles;
„ „	13. „	„	lauale pro lauale *seisma*;
„ „	9. „	alt:	esimene pro essimene *ees*;
„ „	4. „	„	temast poleks *oodanud* pro temma *jurest* polleks *otsinud*;
„ „	1. „	„	*järele* pärida pro *kätte* pärrida;
53. „	3. „	ülevalt:	mulle pro minno *ees*;
„ „	13. „	„	ära *seletavat* pro *ärrakorrutawad*
„ „	15. „	„	*tuli* pro *tõusis*;
„ „	16. „	„	*seletas* pro *arrutas selgeste ette*;
„ „	17. „	„	*ta* juba, „ta" juure lisatud;
„ „	18. „	„	*olevat* leidnud, „olevat" juure lisatud;
„ „	16. „	alt:	ei vaeva pro ei *läinud* waewama;
„ „	4. „	„	Paremat meest *aga* pro *Ja* parremat meest;
„ „	2. „	„	*usaldada* pro *uskuda*;

54.	lhk.	4.	rida	ülevalt:	kelle peale sülitadagi pro kedda... süllitada;
„	„	18.	„	alt:	hoopis võõras pro mõnni hopis wõeras;
„	„	10.	„	„	Perenaine pro ja perrenaene;
„	„	3.	„	„	loovõtmisel pro heinawõtmisel;
55.	„	6.	„	„	ära oli kustunud pro käest...
„	„	3.	„	„	heinateo ajaks pro heinawõtmise aeaks;
„	„	1.	„	„	varane lõuna pro Noor lõuna;
56.	„	2.	„	ülevalt:	nõu kuulda võtnud, „kuulda" juure lisatud;
„	„	8.	„	„	kõige pro kesk kõige;
„	„	17.	„	alt:	väravalt pro wärrawa alt;
„	„	8.	„	„	Adoga pro Ado läbbi;
„	„	6.	„	„	hakata pro heita;
57.	„	14.	„	ülevalt:	kirja ette pro kirja kätte;
„	„	15.	„	„	palus pro kuid pallus;
„	„	15	„	alt:	astuvat pro heitwad;
„	„	2.	„	„	tahtvat näha pro tahta ommeti nähha;
58.	„	1.	„	ülevalt:	ei olevat sellega harjunud pro mitte harjunud;
„	„	14.	„	„	teist kelle rikkust pro kedda... teist temma rikkast;
„	„	13.	„	alt:	mille tagant pro kelle takka;
„	„	12.	„	„	alla maantee poole pro mahha maantee peale;
„	„	3.	„	„	hääl pro üks heal;
59.	„	1.	„	ülevalt:	sind usaldanud pro sinno peale ussaldanud;
„	„	4.	„	„	neiu kätt oma peos pro ühte piddi neio kät;
„	„	6.	„	alt:	noorrahvast pro nore rahwa peale;
„	„	5.	„	„	peast pro peast mahha;
„	„	4.	„	„	paistel pro paiste al;
60.	„	12.	„	„	silmi pärani pro silmi laiali;
61.	„	15.	„	„	seletas... ära pro arrutas... ette ärra;
„	„	3.	„	„	on pro piddid ollema;
62.	„	6.	„	ülevalt:	õue pro õue peale;
„	„	10.	„	„	üks ruugejuukseline pro teine rugiskarwaline;
„	„	16.	„	„	hakkas... ümber käima pro läks... ümber;
„	„	17.	„	„	Miina pro Tio;
63.	„	2.	„	„	just samuti pro otsekohhe nõnda;

63. lhk.	17. rida	alt:	Tiio võtaks, olgu ta nii vaene kui pro Tiot olleks wõtnud ja olleks ta ni waene, kui;
„ „	14. „	„	minema pro tullema;
64. „	1. „	ülevalt:	terves laias maailmas pro kõige'laialise maailma peal;
„ „	3. „	„	seletanud pro kätte selletanud;
„ „	8. „	alt:	hakkama pro sada;
„ „	3. „	„	mis poolest pro kus polest;
65. „	19. „	„	vaatama pro üllewatama;
„ „	18. „	„	kas sul pro kus so;
„ „	9. „	„	ega pro ja ei;
66. „	10. „	ülevalt:	mis pro kelle;
„ „	15. „	„	See kuus-seitse pro Neid kuusseitse;
67. „	10. „	„	palumata pro pallumata wisil;
„ „	17. „	alt:	kus pro kuhho peale;
„ „	11. „	„	midagi pro keddagi;
„ „	7. „	„	millest pro kellest;
68. „	12. „	„	pidi . . . tulema pro sedda piddi . . . tõusma;
69. „	1. „	ülevalt:	istuma pro mahha istuma;
„ „	3. „	„	näo kätesse pro silmanäo kätte sisse;
„ „	9. „	„	mida pro kedda;
„ „	13. „	alt:	nõu järele pro nõu möda;
„ „	5. „	„	oli käes pro olli õues;
„ „	„ „	„	jõudsid pro kätte said;
72. „	4. „	ülevalt:	heitke pro ärra heitke;
„ „	16. „	„	olid pro seisid;
„ „	13. „	alt:	kärisenud pro laggunenud;
„ „	10. „	„	igą päev pro kesk igga päwa aeal;
75. „	11. „	ülevalt:	õigus on, ‚on' juure lisatud;
„ „	8. „	alt:	endal pro isse;
„ „	2. „	„	hakkasid pro heitsid;
76. „	5. „	ülevalt:	karjapoisilgi pro kellegi karjapoisil;
„ „	11 „	alt:	kõige parema meelega pro kõige parremine;
77. „	13. „	ülevalt:	teda ennast pro tedda isse;
„ „	16. „	„	mille pro kelle;
„ „	18. „	„	kui nad, „nad" juure lisatud;
„ „	12. „	alt:	mille pro kelle;
„ „	7. „	„	veel lõpul pro weel otsas:
„ „	2. „	„	võetaks pro piddi wõetama;
78. „	16. „	ülevalt:	iga lugeja pro iggaüks luggeja.

2. Enne ukse lukutamist.

80.	lhk.	17.	rida	alt:	pillata pro pillutada;
„	„	2.	„	„	niisugustest asjadest vähematki arusaamist pro wähhemat kui silma nisugguse asja jures;
81.	„	8.	„	ülevalt:	vastu pro eest;
„	„	10.	„	„	Jüripäevast peale pro Jürripäwast sadik;
„	„	„	„	„	rent pro rendi hind;
„	„	15.	„	alt:	Priidule pro Prido kätte;
„	„	5.	„	„	leemepatta pro lemepaea sisse;
„	„	2.	„	„	tõeks pidada pro tõeks arwata;
82.	„	8.	„	ülevalt:	muutunud pro pöörnud;
„	„	16.	„	„	Siis ei olnud, „olnud“ juure lisatud.
„	„	16.	„	alt:	Tiiot oli kosida tahtnud pro Tio järrele kossinud;
83.	„	2.	„	ülevalt:	millega pro kellega;
„	„	10.	„	„	mis pro kuida;
„	„	7.	„	alt:	siis pro seal;
„	„	5.	„	„	ükski mõistlik pro igga mõistlik;
„	„	„	„	„	orja elu koguni pro orja ello ka koggoni;
„	„	3.	„	„	pidavat pro arwada;
84.	„	2.	„	ülevalt:	lubanud pro temmale lubbanud;
„	„	15.	„	„	et ta pro et ta jo;
„	„	14.	„	alt:	ta välispidi pro ta ka wäljalt poolt;
„	„	10.	„	„	linnast pro linnast toimetamissest;
85.	„	15.	„	ülevalt:	hoiavad pro köitsid;
„	„	17.	„	alt:	hinnas pro hinna peal;
„	„	14.	„	„	põlve pro korda;
„	„	11.	„	„	läbi loetud pro ärra . . . loetud;
„	„	10.	„	„	pudelist pro puddeli seest;
86.	„	1.	„	ülevalt:	millega . . . jõuab pro kellega . . . ullatab;
„	„	8.	„	„	tööpäev pro töpäwa peale;
„	„	18.	„	alt:	asuma hakata pro assutust tallitada;
„	„	9.	„	„	võib ju pro wõis kül;
87.	„	1.	„	ülevalt:	vastu pro peale;
„	„	10.	„	„	peale pro sadik;
„	„	12.	„	„	kui see, „see“ juure lisatud;
„	„	14.	„	„	maksu pro hinda;
„	„	18.	„	alt:	õues pro õue peal;
„	„	12.	„	„	ilmsüütalt pro ärraarwamatta ja ilmsüta;
„	„	4.	„	„	Priidu pro Pertel;

87. lhk.	3.	rida	alt:	et pro kellegi;
88. „	4.	„	ülevalt:	kuidagi pro wäggisi;
„ „	8.	„	„	seks õigus pro õigus käe;
„ „	17.	„	„	sõnavahetus pro sönnaldamine;
„ „	5.	„	alt:	vōōras hääl pro üks wõeras heal;
89. „	7.	„	ülevalt:	otsitavat pro peab otsitama;
„ „	6.	„	alt:	kuidas pro mis;
„ „	1.	„	„	nimepidi pro nimme pärrast;
90. „	4.	„	ülevalt:	ütles pro räkis;
„ „	18.	„	alt:	mida pro kedda;
„ „	15.	„	„	uksel pro ukse peal;
„ „	13.	„	„	tunni eest pro tunni aea eest;
„ „	8.	„	„	õigel pro mitte õigel;
91. „	3.	„	ülevalt:	et pro kas;
„ „	8.	„	„	kontrahti pro kontrahhi sisse;
„ „	15.	„	„	takistab pro kinni peab;
„ „	10.	„	alt:	mida pro kedda;
„ „	1.	„	„	Priidule pro Prido wasto;
92. „	8.	„	ülevalt:	näost pro ninnast;
„ „	13.	„	„	‚isandalt' pro „issanda" käest;
„ „	16.	„	„	öösi pro ühhel ösel;
„ „	2.	„	alt:	millega pro kellega;
93. „	10.	„	ülevalt:	neile pro nende ülle;
„ „	13.	„	„	toast pro toast ärra;
„ „	13.	„	alt:	eile lõuna aegu, „aegu" juure lisatud;
„ „	9.	„	„	enne pro enne ärra;
„ „	8.	„	„	kuulda võtad, „kuulda" juure lisatud.
„ „	3.	„	„	kellegi pro keddagit;
94. „	1.	„	ülevalt:	teadmata pro ei teades;
„ „	„	„	„	üleval on pro walwas;
„ „	10.	„	„	lahkuda pro ärra lahkuda;
„ „	5.	„	alt:	sellekssamaks pro sellesamma jalla peale.

Eesti Kirjanduse Seltsi Koolikirjanduse toimkonna

korraldatud

Noorsoo kirjavara.

1. **Eesti ennemuistsed jutud.** Piltidega. Kogunud ja trükki toimetanud M. J. Eisen. Teine trükk. G. Roht'i kirjastus Tartus 1921. 192 lhk. Hind 90 m.

2. **Greeka muinaskangelased.** J. C. Andrä ja R. Schneideri järele eestistanud Anna Haava. Piltidega. Teine trükk. „Kooli“ kirjastus Tallinnas 1922. 227 lhk. Hind 200 mk.

4. **Ojamölder ja tema minija.** Lydia Koidula jutustus. Redigeerinud A. Raud. Kolmas trükk. E. K. S. Koolikirjanduse toimk. kirjastus Tartus 1922. 64 lhk. Hind 40 marka.

6. **Kõu ja Pikker.** Rahvasuust saadud ainete järele salminud M. J. Eisen. Kolmas trükk. „Postimehe“ kirjastus Tartus 1920. 38 lhk. Hind 20 m.

8. **Ennosaare Ain.** Jutustus Eesti minevikust. Kirjutanud E. Aspe. Kolmas trükk. E. K. S. Koolikirjanduse toimkonna kirjastus Tartus 1923. 140 lhk. Hind 100 marka.

9. **Rooma muinaskangelased.** Piltidega. Gustav Schalk'i järele eestistanud Anna Haava. Teine trükk. „Kooli“ kirjastus Tallinnas 1922. 294 lhk. H. 250 mk.

10a. **Kalevala I.** Eestistanud M. J. Eisen. Teine trükk. „Postimehe“ kirjastus Tartus 1912. IV+170 lhk. Hind 80 marka.

13. **Oma tuba, oma luba.** Kirjutanud J. Pärn. Redigeerinud A. Raud. Kolmas trükk. E. K. S. Koolikirjanduse toimkonna kirjastus Tartus 1923. 60 lhk. Hind 50 marka.

15. **Kooli näitelava I. Vali õeke.** Laste naljamäng kahes vaatuses. Vene keelest O. Truu. H. Leokese kirjastus Viljandis 1911. 32 lhk. Hind 50 marka.

16. **Luige Laos.** Suve-Jaani sõpradele. Redigeerinud Aino Paltser. Kolmas trükk. E. K. S. Koolikirjanduse toimkonna kirjastus Tartus 1922. 68 lhk. Hind 40 marka.

18. **Tuhat-üks ööd.** Hommikumaa muinasjutud. Tõlkinud H. Oras. Teine trükk. „Kooli“ kirjastus Tallinnas 1921. 182 lhk. Hind 175 mk.

20. **Kalevipoeg.** Fr. R. Kreutzwald. Eesti noorsoole toimetanud P. Org. IV trükk. G. Pihlaka kirjastus Tallinnas 1921. 352 lhk. Hind 180 m.

23. **Suur Tõll, Saaremaa vägimees.** P. Süda. G. Pihlaka kirjastus Tallinnas 1921. IV trükk. 64 lhk. Hind 40 mk.

25. **Must knub.** Jutustus Eesti ärkamisajast. Kirjutanud J. Pärn. Red. A. Paltser. Kolmas trükk. E. K. S. Koolikirjanduse toimkonna kirj. 1923. 160 lhk. Hind 120 marka.

28a. **Vested loodusest I.** Dr. Budde järele H. Oras. A. Mickwitzi kirjastus Tallinnas 1914. 144 lhk. Hind 50 mk.

30. **Eesti muistsed jumalad ja vägimehed.** M. J. Eisen. Kolmas trükk. G. Roht'i kirjastus Tartus 1921. 184 lhk. Hind 80 mk.

33. **Orleani neitsi.** Friedrich Schilleri romantiline kurbmäng. Ümber pannud J. Jõgever. „Postimehe" kirjastus Tartus 1912. 130 lhk. Hind 60 mk.

34. **Unenägu-elu.** Neljavaatusline dramaatiline muinasjutt Franz Grillparzeri järele tõlkinud Anna Haava. J. Kaarna kirjastus Tartus 1913. 106 lhk. Hind 75 mk.

35. **Kasuõde.** E. Aspe novell. Kolmas trükk. E. K. S. Koolikirjanduse toimkonna kirjastus Tartus 1923. 72 lhk. Hind 60 marka.

38. **Eesti vanasõnad.** Suurest korjandusest kokku põiminud M. J. Eisen. G. Roht'i kirjastus Tartus 1914. 95 lhk. Hind 50 mk.

40. **Eesti muinasjutud I ja II.** J. Jõgever. Teine trükk. E. K. S. Koolikirjanduse toimkonna kirjastus Tartus 1923. (Trükis.)

44. **Mõista, mõista, mis see on.** Mõistatused, keerulised küsimused ja mõistatusejutud. M. J. Eisen. G. Roht'i kirjastus Tartus 1920. 53 lhk. Hind 30 marka.

45. **Eesti kodumaa, I osa.** M. Kampmann. Kunstn. Kr. Raud'i joonistustega. G. Pihlaka kirjastus Tallinnas 1919. 252 lhk. Hind 60 mk.

46. **Eesti rahvalaulud.** Põiminud M. J. Eisen. T. Liivi trükk Kuresaares 1919. 176 lhk. Hind 80 marka.

48. **Lapsepõlve Kungla.** Lood ja lallitused lastele. K. E. Sööt. Tallinna Eesti Kirjastuse Ühisuse kirjastus 1923. 87 lhk. H. 130 mk.

49. **Valik Eesti rahvalaulusid.** V. Ridala. „Noor-Eesti" kirjastus Tartus 1919. 152 lhk. Hind 50 mk.

50. **Väike Kalevala.** M. J. Eisen. Teine trükk. „Rahvaülikooli" kirjastus Tallinnas 1920. 96 lhk. H. 50 mk.

51. **Villem Navi elupäevad.** P. Manteuffel. Redigeerinud Aino Paltser. Teine trükk. Karskuseseltside Kesktoimkonna kirjastus Tartus 1922. 40 lhk. Hind 40 marka.

52. **Reinuvader-rebane.** Fr. R. Kreutzwald. Redigeerinud A. Raud. Kuues trükk. E. K. S. Koolikirjanduse toimkonna kirjastus Tartus 1922. 128 lhk. Hind 85 marka.

53. **Ennemuistsed jutud.** Fr. R. Kreutzwald. Redigeerinud M. Küla. (Ilmumisel.)

54. **Laulud, päevaraamat ja kirjad.** Kr. J. Peterson. Korraldanud Aino Paltser. E. K. S. Koolikirjanduse toimkonna kirjastus Tartus 1922. 189 lhk. Hind 150 marka.

55. **Lindude riigist.** Dm. Kaigorodov. Eesti keele tõlkinud E. Schönberg. „Varraku" kirjastus Tallinnas. 188 lhk. Hind 300 mk.

56. **Kolm muinasjuttu.** Z. Topelius. Tõlkinud M. Küla. Tallinna Eesti Kirjastuse Ühisuse kirjastus 1922. 35 lhk. H. 50 mk.

57. **Polaarsõidud.** Sven Hedin. Tõlkinud H. Valma. Tallinna Eesti Kirjast. Ühisuse kirjastus. 47 lhk. H. 60 mk.

58. **Jänes Vemmalsääre imelikud juhtumised.** A. Svan. Tõlkinud L. Luiga. Tallinna E. Kirjastuse Ühisuse kirjastus.

59. **Wilhelm Tell.** Fr. Schiller. Tõlkinud J. Kärner. E. K. S. Koolikirjanduse toimk. kirj. Tartus 1923. (Tõlge valmis.)

60. **Mesilane Maaja.** W. Bonsels. Tõlkinud R. Roht. Illustreerinud kunstnik E. Järv. E. K. S. Koolikirjanduse toimkonna kirjastus 1923. Tartus. 157 lhk. Hind 120 mk.

61. **Prints ja kerjus.** Mark Twain. Tõlkinud H. G. Oras. Tallinna Eesti Kirj. Ühisuse kirj. 1923. 158 lhk. Hind 130 mk.

62. **Ants Varesjalg.** E. Enno. W. Buschi piltidega. „Kooli" kirjastus Tallinnas 1922. 52 lhk. H. 60 mk.

63. **Helkalaulud.** Eino Leino. Tõlkinud A. Anni. E. K. S. Koolikirjanduse toimkonna kirjastus Tartus 1922. 80 lhk. Hind 60 mk.

64. **Omal jõul edasi.** G. E. Luiga. Teine trükk. Tallinna E. Kirjastuse Ühisuse kirjastus.

65. **Ihu ja hing.** Dots. K. Ramul. Psühholoogilised loengud. E. K. S. Koolikirjanduse toimk. kirjastus Tartus 1922. 61 lhk. Hind 50 m.

66. **Seitse venda.** A. Kivi. Tõlkinud Fr. Tuglas. E. K. S. Koolikirjanduse toimkonna kirjastus Tartus 1923. (Trükis.)

67. **Kolm juttu.** J. W. Jannsen Redigeerinud A. Raud. E. K. S. Koolikirjanduse toimkonna kirjastus Tartus 1922. 80 lhk. Hind 50 m.

68. **Gunderi jäär Krag.** Seton-Thompson. Tõlkinud Sophia Vardi. (Ilmumisel.)

69. **Noorte jutud.** P. Rosegger. Tõlkinud Sophia Vardi. (Ilmumisel.)

70. **Texase preerias, I osa.** Charles Sealsfield. Tõlkinud H. Oras. (Ilmumisel.)

71. **Viru lauliku laulud.** Fr. R. Kreutzwald. Teine trükk. Redigeerib J. Johanson-Jaanson. (Käsikiri valmis.)

72. **Luupainaja.** M. J. Eisen. Teine trükk. „Kooli" kirjastus Tallinnas 1922. 88 lhk. Hind 90 mk.

73. **Näkiraamat.** M. J. Eisen. Teine trükk. „Kooli" kirjastus Tallinnas 1922. 148 lhk. Hind 125 mk.

74. **Kroonu onu.** J. K u n d e r. Redigeerinud A. R a u d. Kolmas trükk. E. K. S. Koolikirjanduse toimkonna kirjastus Tartus 1922. 56 lhk. Hind 40 marka.

75. **Kolm lugu.** G. F l a u b e r t. Tõlkinud A. S a a r e s t e. E. K. S. Koolikirjanduse toimkonna kirjastus Tartus 1922. 104 lhk. Hind 75 marka.

76. **Paar sammukest rändamise teed.** Fr. R. K r e u t z w a l d. Kolmas trükk. Redigeerinud ja eessõnaga varustanud Fr. T u g l a s. E. K. S. Koolikirjanduse toimkonna kirjastus Tartus 1922. a. XXI+29. lhk. Hind 35 marka.

78. **Peeter Schlemihl.** A. C h a m i s s o. Tõlk. H. O r a s. (Ilmumisel.)

79. **Rinaldo Rinaldiini ehk röövliliit.** Noorte seiklused 3 vaat. 4 pildis. Z. T o p e l i u s. Tõlk. M a i s t e r i. Tavet Mutsu kirj. Tallinnas 1923. 36 lhk. Hind 40 mk.

80. **Röövlid.** Fr. S c h i l l e r. Tõlkinud J. Kärner. E. K. S. Koolikirjanduse toimkonna kirjastus Tartus 1923. 163 lhk. Hind 120 marka.

81. **Meie koduloomad.** E. E n n o. (Ilmumisel.)

82. **Meie laste õnnelikum päev.** E. E n n o. (Ilmumisel.)

83. **Lembitu.** Fr. R. K r e u t z w a l d. Teine trükk. Redigeerinud V. R i d a l a. (Ilmumisel.)

84. **Kilplased.** Fr. R. K r e u t z w a l d. Redigeerinud A. P a l t s e r. Kuues trükk. E. K. S. Koolikirjanduse toimkonna kirjastus Tartus 1923. 126 lhk. Hind 90 marka.

85. **Ihnus.** M o l i è r e. Tõlkinud R. K a s k. E. K. S. Koolikirjanduse toimkonna kirjastus Tartus 1923. 152 lhk. Hind 120 marka.

86. **Aamissepa-meister Martin ja tema sellid.** E. T. A. H o f f m a n n. Tõlk. A n t s O r a s. E. K. S. Koolikirjanduse toimkonna kirjastus Tartus 1923. 64 lhk. Hind 50 marka.

87. **Velskeri jutustused, I jagu.** I lugu: K u n i n g a s õ r m u s. Z. T o p e l i u s. Tõlkinud E. R a u d s e p p. A. Edelfelt'i illustratsioonid. E. K. S. Koolikirjanduse toimkonna kirjastus Tartus 1923. 114 lhk. Hind 90 marka.

88. **Illi ja Pisitäts.** J. O r o muinasjutt. Tallinna Eesti Kirjastuse Ühisuse kirjastus (Ilmumisel.)

89. **Jaan Bergmanni laulud.** Redig. H. V i s n a p u u. E. K. S. Koolikirjanduse toimk. kirjastus Tartus 1923. 396 lhk. Hind 300 mk.

90. **Atala.** C h a t e a u b r i a n d. Tõlkinud K. M a r t i n s o n. G. Doré illustratsioonid. E. K. S. Koolikirjanduse toimkonna kirjastus Tartus, 1923. 88 lhk. Hind 60 mk.

91. **Kuu jutustused.** S u o n i o (J. Krohn). Tõlkinud J u l i e R õ k s. N a t. M e y illustratsioonid. E. K. S. Koolikirj. toimkonna kirjastus Tartus 1923. 56 lhk. Hind 40 mk.

92. **Viinakatk.** Fr. R. K r e u t z w a l d. Redig. A. R a u d. Teine trükk. Eesti Karskusliidu kirjastus. (Käsikiri valmis.)

93. **Karolus.** J a a k J ä r v. Red. A. R a u d. Teine trükk. E. K. S. Koolikirjanduse toimk. kirjastus 1923. 111 lhk. Hind 75 m.

94. **Jumalaema kirik Pariisis.** V i c t o r H u g o. Tõlk. J. S e m p e r. E. K. S. Kooolikirjanduse toimkonna kirjastus 1924. (Trükis.)

95. **Vaikne meri.** J u h a n i A h o. Tõlk. Fr. T u g l a s. E. K. S. Koolikirjanduse toimkonna kirjastus 1923. Hind 100 m.

96. **Vaga viletsus.** Lõpule jõudnud soome elulugu. F. E. S i l l a n-p ä ä. Tõlk. A. A n n i. E. K. S. Koolikirj. toimkonna kirjastus. 1923. 197 lhk. Hind 175 marka.

97. **Don Quijote.** Cervantes. Tõlk. G. P e e t. G. Doré illustratsioonid. E. K. S. Koolikirjanduse toimk. kirjastus 1924. (Trükis).

98. **80-ne päevaga ümber ilma.** J u l e s V e r n e. Tõlk. O. T r e u. E. K. S. Koolikirjanduse toimk. kirjastus 1924. (Trükis.)

99. **Eesti muinasjutud.** J. K u n d e r. Red. G. P a l g i. E. K. S. Koolikirjanduse toimk. kirjastus 1924. (Trükis.)

100. **Kaks juttu** (Ainuke ja Enne ukse lukutamist). L y d i a K o i d u l a. Red. K. K e s ä. E. K. S. Koolikirjanduse toimkonna kirj. 1923. 107. lhk. Hind 85 mr.
